

TC
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ANÎ BİR DEĞER OLARAK YARDIMSEVERLİK KONUSUNUN
DİKAB MÜFREDATINDA ELE ALINIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU

Hazırlayan

Mehmet KAYA

MALATYA 2021

TC.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ANÎ BİR DEĞER OLARAK YARDIMSEVERLİK KONUSUNUN DİKAB
MÜFREDATINDA ELE ALINIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet KAYA

Danışman

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU

MALATYA 2021

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU danışmanlığında “Kur’anî Bir Değer Olarak Yardımseverlik Konusunun Dikab Müfredatında Ele Alınışı” başlığıyla hazırladığım bu tezimde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı bir davranış sergilemediğimi ve tezimi kurallara uygun şekilde hazırladığımı onurumla doğrularım.

Mehmet KAYA

Malatya 2021

ÖNSÖZ

Allah insanları doğru yola ulaştırmak için Kur'an'ı göndermiştir. Müslümanlara Kur'an-ı Kerim'in buyruklarını uygulamalarını emretmiş ve onları bu konuda sorumlu tutmuştur. Kur'an'daki bu buyruklar, çeşitli başlıklar ve konular altında toplanabilir. Bunlar; ibadât, ukubât, muamelât ve ahlak konularıdır. Bu konuların şahsiyetli bir birey oluşturmaya dönük emirler ve istekler barındırdığını söyleyebiliriz. Öte yandan bu temel konular, bir toplumun inşasında da büyük öneme sahiptirler. Zira Kur'an şahsiyetli bireyi, toplumsal bazı değerleri oluşturma konusunda da mükellef tutmaktadır. Bireyi, toplumdaki sorumluluğundan ayrı düşünmeyip ona hem ahlaki hem de hukuki bir takım mesuliyetler yüklemektedir. Yalan yere şahitlik yapmamak, hak ve adaleti savunmak, iyiliği yaygınlaştırıp kötülüğü önlemek, alış verişte hile yapmamak, kadın onurunu çiğnetmemek/*kazf*, yardımseverlik gibi pek çok değer, birey ve toplum ilişkisine örnek olarak sayılabilir. Böylece değerler ile bezenmiş birey ve toplum inşası hedeflenmiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ana konulara değerleri de ekleyebiliriz.

Toplum için büyük önem arz eden değerler, Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kur'an'da, bu değerleri uygulamaya ve bunları sahiplenmeye sevk edecek ifadelerin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'ın değerleri bir bütün olarak aktardığını ve tüm değerlerin bir araya gelmesiyle, parçadan bütüne doğru ideal birey ve toplum yapısının teşekkülünün hedeflendiğini söyleyebiliriz. Toplumun geleceğini, öğrencilerin kuracağını ifade edebiliriz. Mamafih Kur'an perspektifinden öğrencilere verilecek değerler eğitimi, toplumda birçok problemin çözülmesini sağlayacaktır. Bu farkındalığın yaygınlaştığı Türkiye'de, değerler eğitiminin önemi günden güne artmakta ve bu alanda çalışmalar yapılmaktadır.

Türkiye'de değerlerin öğrencilere aktarımı noktasında en büyük pay ve mesuliyet okullara düşmektedir. Eğitim kurumları olmaları hasebiyle değerlerin okullar aracılığı ile öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir. Okullarda da değerlerin öğrencilere aktarımı konusunda ders müfredatları ve öğretmenlerin büyük bir role sahip oldukları

düşünülmektedir. Din kültürü ve ahlak bilgisi ve seçmeli Kur'an-ı Kerim ders müfredatlarını ele aldığımızda değerlerin bu müfredatlarda önemli derecede yer aldıkları görülmektedir. Müfredatta yer alan değerlerin öğrencilere aktarımı noktasında öğretmenlerin ve yapılan etkinliklerin yanı sıra okutulan ders kitaplarının da dikkat çekici bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Yardımseverlik örnekleminde eğitim materyallerinin değerlendirildiği bu çalışmada, değerlerin niteliği, amaçları, kazanımları ve kazandırılma yöntemleri ele alınmıştır. Çalışmanın ortaya çıkış sürecinde yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU'na teşekkürlerimi sunuyorum.

MEHMET KAYA

MALATYA 2021

ÖZET

Bu çalışma “Kur’anî Bir Değer Olarak Yardımseverlik Konusunun Dikab Müfredatında Ele Alınışı” konusunu ele almaktadır. Konu ele alınırken *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* ile *Kur’an-ı Kerim* dersi konularının değerler bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır. Hususi olarak da bu derslerde *yardımseverlik* değeri incelenmektedir. Bu derslerin ders kitapları gibi çeşitli materyalleri, bu tezin yararlandığı en önemli veriler arasındadır. Bu iki dersin seçilme nedeni, ders kitaplarının öğrencilere bir takım değerler kazandırma amacına dönük hazırlanmış olmasıdır. Elinizdeki bu tezde, 2016-2021 arasındaki ders materyalleri incelenmiştir. Bu ders kitaplarındaki konu ve değer ilişkisi ortaya konulmuş olup yardımseverlik değerinin de önemli derecede yer aldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda Kur’an’da yardımseverlik ile alakalı konular ortaya konularak Kur’an-ı Kerim’in yardımseverlik değerinin benimsenmesini ve uygulanmasını sağladığı düşünülmektedir.

Tez üç bölümden oluşup, birinci bölümde konunun kavramsal çerçevesi, ikinci bölümde Kur’an ve yardımseverlik ve üçüncü bölümde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ile Kur’an-ı Kerim derslerinde değerler konuları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, Değerler Eğitimi, Değer, Yardımseverlik, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

ABSTRACT

This study deals with the subject of “The Handling of Charity as a Qur’anic Value in the Dikab Curriculum” While this subject is being discussed, the subjects of religious culture and ethics lesson are evaluated in the context of values. In particular, the value of benevolence is examined in these courses. Various materials of these courses, such as textbooks, are among the most important data that this thesis makes use of. The reason for choosing these two courses is that the textbooks have been prepared for the purpose of gaining some values to the students. In this thesis in your hand, the course materials between 2016-2021 were examined. The subject and value relationship in these textbooks has been revealed and it has been determined that the value of benevolence is also important. At the same time, it is thought that by revealing the issues related to benevolence in the Qur’an, the value of benevolence, which is one of the important subjects of the Qur’an’s values education, is adopted and applied.

The thesis consists of three parts, in the first part the conceptual framework of the subject, in the second part the Qur’an and benevolence, and in the third part, the subjects of religious culture and moral knowledge and values in the Qur’an lessons are examined.

Keywords: Commentary, Qur’an, Values Education, Value, Benevolence, Religious Culture and Moral Knowledge

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	3
3. Araştırmanın Kapsamı	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1. Kur'an	6
2. Değer	8
3. Ahlâk	11
4. Eğitim	13
5. Değerler Eğitimi	14
5.1. Değerler Eğitiminin Mahiyeti	14
5.2. Değerler Eğitimi ve Felsefe	19
5.3. Değerler Eğitiminin Tasnif Edilmesi	22
İKİNCİ BÖLÜM	26
KUR'AN-I KERİM VE DEĞERLER	26
1. Kur'an-ı Kerim'de Değerlerin Kazanılmasını ve Uygulanmasını Sağlayan İfadeler	26
1.1. Haram	28
1.1.1. Aklın Korunması	30
1.1.2. Canın Korunması	32
1.1.3. Malın Korunması	33
1.1.4. Neslin Korunması	34
1.1.5. Dinin Korunması	35
1.2. Helal	37

1.3. Farz	39
1.4. Hayır	41
1.5. Şerr.....	42
1.6. Maruf ve Münker	43
2. Kur'an-ı Kerim'de Yardımseverlik	44
2.1. Zekât	49
2.1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı	50
2.1.2. Zekâtın Terim Anlamı	50
2.1.3. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Zekât.....	51
2.1.4. Zekâtın Yardımseverlik Açısından Topluma Kattığı Faydalar.....	53
2.1.5. Zekâtın Yardımseverlik Açısından Bireylere Kattığı Faydalar	55
2.1.6. Toplumda Zekâtın Verilmesi Gereken Kategoriler	56
2.1.6.1. Fakir	56
2.1.6.2. Miskin	57
2.1.6.3. Zekat Memurları/‘âmil.....	57
2.1.6.4. Müllefe-i Kulûp.....	57
2.1.6.5. Rikab	57
2.1.6.6. Borçlular	58
2.1.6.7. Allah Yolunda Olanlar	58
2.1.6.8. İbnü’s-Sebil.....	58
2.2. Sadaka	58
2.2.1. Sadaka Kelimesinin Sözlük Anlamları	59
2.2.2. Sadaka Kelimesinin Terim Anlamları	59
2.2.3. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sadaka.....	60
2.2.4. Sadaka Çeşitleri	66
2.2.4.1. Fıtır Sadakası	66
2.2.4.2. Sadaka-ı Cariye.....	69
2.3. İnfak	70
2.3.1. İnfak Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları.....	70
2.3.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de İnfak	71
2.4. Fidyeye	75
2.4.1. Fidyeye Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	75

2.4.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Fidyeye	76
2.5. Kurban	76
2.5.1. Kurban Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	77
2.5.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Kurban	77
2.5.3. Kurban İbadetinin Yardımseverlik Değeri Açısından Yeri ve Önemi	78
2.6. Kefaret	78
2.6.1. Kefaret Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	78
2.6.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Kefaret	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	81
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ VE KUR'AN-I KERİM DERSLERİNDE DEĞERLER.....	81
1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Kıssalar	81
1.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	81
1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler.....	82
1.2.1. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler	82
1.2.2. Altıncı Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler	82
1.2.3. Yedinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler.....	84
1.2.4. Sekizinci Sınıf Ders Kitaplarında Değerler	84
2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında İbadetler ve Kattığı Değerler	85
2.1. Namaz İbadeti	85
2.1.1. Çalışkanlık Değeri	86
2.1.2. Sorumluluk Değeri.....	86
2.2. Oruç	86
2.2.1. Sabır Değeri	87
2.2.2. Empati Değeri	87
2.2.3. Yardımseverlik Değeri.....	88
2.3. Hac İbadeti.....	88
3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Hz. Muhammed'in Sahip Olduğu Değerlere Yer Verilmesi.....	89
3.1. Hz. Muhammed'in Güvenilirliği	89

3.2. Hz. Muhammed'in Doğru Sözlü ve Sadık Olması	90
4. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Yardımseverlik Değeri.....	91
4.1. Sekizinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri.....	92
4.2. Yedinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri.....	94
4.3. Altıncı Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri.....	96
4.4. Beşinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri.....	97
5. Okullarda Yardımseverlik Değerinin İşlenişi	98
6. Okullarda Yardımseverlik Değeri Üzerine Yapılan Etkinlikler	100
6.1. Yarışmalar.....	100
6.2. Panolar	105
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	109

KISALTMALAR

b.	:	İbni/bin
Bs	:	Baskı
T.Y	:	Tarih Yok
Ksü	:	Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ed.	:	Editör
Thk.	:	Tahkik Eden
Vb.	:	Ve Benzeri
V. Dğr.:	:	Ve Diğerleri
Trc.	:	Tercüme Eden
Meb	:	Milli Eğitim Bakanlığı
H.	:	Hazreti
V.	:	Vefat
H.	:	Hicri
A.s	:	Aleyhisselam

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Kur'an ayetleri, bireysel ya da toplumsal ahlak ve değerlere dönük emriler ve tavsiyeler içeren bir niteliğe sahiptir. Kişinin yaşarken nelere dikkat etmesi, neleri uygulaması ve nelerden kaçınması gerektiği konusu, hemen hemen tüm surelerde göze çarpan bir husustur. Vazife olarak anlatılan bu konular, aynı zamanda bireyin diğer insanlara da örnek olması gereken hususlar olarak anlatılmıştır. Mesela *emr bi'l-ma'rūf nehy 'ani'l-munkar* konusu, bireyin özümsemiği ilkeleri, toplum içerisinde yaygınlaştırma vazifesi olarak da anlaşılabilir. Bunun yanında, Kur'an kendisiyle ve içinde yaşadığı toplumla barışık bir insan yetiştirmeyi hedeflemiştir. Buna göre insan, topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olan ve ne olursa olsun bazı değerleri koruyabilen şahsiyetli bir portreye sahip olmalıdır.

Kur'an'ın dünya hayatında kişiye kazandırmak istediği bir takım olumlu nitelikler bulunmaktadır. Mesela adil olmak, doğru sözlü olmak, emanete sahip çıkmak, hakkı korumak, kadın onurunu müdafaa etmek ve yardımseverlik bunlardan bazılarıdır. Kur'an'da bir değer olarak yer bulan yardımseverlik, bireyin topluma karşı hiçbir karşılık beklemezsizin fedakârlığını anlatan baş niteliklerdendir.

Bu çalışmada “Kur'anî Bir Değer Olarak Yardımseverlik Konusunun Dikab Müfredatında Ele Alınışı” konusu incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede “Kur'an'ın değerlere ve bunların eğitime dönük mesajlar içerip içermediği” tespit edilecektir. Kur'an'da yardımseverlik değeri ilgili mesajların, anlaşılma, yorumlanma, ders materyallerinde işlenme tarzının önemli olduğu kanaati, bu çalışmayı ortaya çıkaran temel faktörlerdendir. Çalışmada, yardımseverlik değerinin hangi başlıklar altında Kur'an'da yer bulduğu ele alınacaktır. Kur'an'da yardımseverlik değerinin benimsenmesini ve uygulanmasını sağlayan ifadelerin olup olmadığı, ayetler bağlamında analiz edilecektir. Ahlakla ilişkili değerlerin, Kur'an'da yer almasının hikmetlerine de zaman zaman değinilecektir. Böylece değerlerin önemi tespit edilecek ve bu değerlerin bireye kazandırılma yöntemi sorgulanmaya çalışılacaktır.

Değerlerin öğrencilere kazandırılması ve öğrencilerin değerleri uygulanma aşamasına geçmesi açısından ele alınacak konulardan bir tanesi de “Din Kültürü ve Ahlak

Bilgisi” ve “Kur’an-ı Kerim” ders kitapları olacaktır. Bu kitaplarda yer alan konular, öğrencilere okutulan ders kitaplarında yer aldığından dolayı değerler eğitimi açısından tahlil edilmeyi hak edecek bir öneme haizdirler. Genel olarak her iki derste yer alan bir kısım konuların, değerler eğitimi ile ilişkisi, incelenmeye değerdir. Bundan dolayı, yardımseverlik değerinin aralarında bulunduğu bu konuların, arka planında yer alan ayet ya da hadis gibi dini literatüre dair kaynakların doğru kullanılıp kullanılmadığı üzerinde durulması gereken hususlardandır. Bu yönüyle yardımseverlik konusunun tüm boyutlarıyla incelenmesi, bir örneklem olarak ders kitaplarının içeriklerinin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı bu çalışmada hem yardımseverlik değerinin dini referansları tahlil edilecek hem de yardımseverlik değerinin bu derslerde işlenişi, yöntemi ve tasviri konusu da analiz edilecektir.

Okullarda okutulan bu derslerin temel amacının, *topluma ve çevresine yararlı, ahlaklı bireylerin yetiştirilmesini sağlamak* olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, değerler eğitiminin öğrencilere kazandırılması için bu dersler büyük önem taşımaktadır. Dersler ana metinler üzerinden işleneceğinden ders materyallerinde konun ele alınış tarzları ve kullanılan ayetlerin değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi, üzerinde durulması gereken hususların başında gelmektedir.

Değerler eğitiminin bireye kazandırılmasında en temel iki referans, aile ve okuldur. Bu çalışmada aile ve okul ilişkisi titizlikle ele alınmaya çalışılacaktır. Aile, çocuk için değerler eğitiminin ilk basamağıdır. Aldığı değerler eğitiminin ailesi tarafından pekiştirilmediği bir çocuk, hayatının sonraki süreçlerinde bir takım sorunlar yaşayacaktır. Bundan dolayı İslam dini, anne ve babaya büyük sorumluluklar yüklemiştir. Bunlardan biri de değerlerine sahip çocuklar yetiştirmektir. Çocukların, değerler eğitimini alabileceği ikinci basamak okullar ya da eğitim kurumlarıdır. Elbette okullar ya da eğitim kurumları, sadece değerler eğitiminin çocuklara aktarıldığı kurumlar değildir. Aynı zamanda okullarda öğretim faaliyetleri de yapılmaktadır. Bununla birlikte okullar değerler eğitiminin kazandırılması açısından büyük bir konuma sahiptir. Çünkü bir çocuğun, ailesinden alamadığı değerleri okulundan ya da devam ettiği eğitim kurumundan alabilme imkânı söz konusudur. Bundan da mahrum kalan bir çocuk, yaşadığı topluma yararlı olma, ilkeli bir yaşamdan mahrum kalma, bencillik gibi olumsuz

bir kimliğe sahip olma riskiyle karşı karşıya kalabilecek ve zararlı davranışlara sahip olabilecektir.

Okullarda okutulan dersler ve bu dersleri veren öğretmenler, değerler eğitimi açısından belirleyici bir role ve kimliğe sahiptirler. Aynı durum, ders materyallerini kaleme alan yazarlar için de geçerlidir. Metnin içeriğinin doğrulanması ya da uygulanabilirliği, öğretmenin şahsında tecessüm edecektir. Bu sebeple öğrencilere okutulan ilgili derslerin konularının ve muhtevalarının, değerler eğitimi göz önüne alınarak yazılması gerekmektedir. Öğretmenlere de değerler eğitimin öğrencilere aktarımı konusunda gerekli becerilerin kazandırılarak daha etkili olunmasını sağlamak gerekmektedir. Bundan dolayı çalışmamız, bu kitapların yardımseverlik değerini ne ölçüde sunabildiğini, anlatabildiğini ve benimsetebildiğini inceleyecektir. Bu yönüyle içerik ve muhteva tahlil edilecek ve ele alınan ayetlerin değerler açısından değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Değerler, kişinin istendik davranışlara sahip olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle şahsiyetli ve toplumuyla uyumlu birey hedeflenmektedir. Zira toplumun genelinin değerlerine aykırı ve zararlı davranış sergileyen kişiler, bulundukları toplum için büyük problemler ortaya çıkarmaktadır. Toplum, bireylerinden kendisiyle bütünleşmesini ve faydalı bir insan olmasını beklemektedir. Kendisine ve toplumuna yararlı bireyler yetiştirebilmenin en önemli yolu, değerler eğitime gerekli önemin verilmesinden geçmektedir.

Müslümanlar açısından değerlerin birinci referansı, Kur'an; ikincisi ise Hz. Peygamber'in uygulamalarıdır. Müslümanlardan oluşan bir toplum için, değerlerin benimsenmesinde Kur'an ayetlerinin daha etkileyici ve daha güdüleyici olacaktır. Ancak yardımseverlik değerinin Kur'an-ı Kerim perspektifinden bakılarak konunun tahlil edildiği pek fazla bir çalışmanın olmadığını müşahade etmiş durumdayız. Bundan dolayı bu çalışma, yardımseverlik değerini Kur'an perspektifinden inceleyen bir araştırma olacaktır.

Değerler eğitimi, sadece bizim ülkemiz için değil diğer memleketler için de önem arz etmektedir. Bunun yaşadığımız asırda yaşanan bazı problemlere çözüm bulma

anlayışından neşet ettiğini söyleyebiliriz. Bu sorunlar bireyin davranışlarının toplumsal hayatta diğer insanları etkilemesiyle dikkat çekmeye başlamıştır. Bu problemlerin aşılmasında ve şahsiyetli bireylerin yetiştirilmesinde, devlet politikalarının belirlenmeye çalışılması ya da bireyi yararlı bir insan haline getirmeyi amaçlayan müstakil kurumlar teşekkül ettirilmesi, bu problemlerin kabullenildiğinin ve çözülmeye çalışıldığının birer kanıtı sayılabilir. Ülkemizde son yıllarda değerler eğitime dair bir vurgunun, hem kamusal hem de sivil alanda öne çıkması, toplumsal bir ihtiyacın varlığını da göstermektedir.

Bu araştırmanın amacı yardımseverlik değerinin Kur'an perspektifinden ortaya konularak gerekli tespitlerin yapılmasıdır. Aynı şekilde ortaokullarda okutulan *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* dersi ve *Kur'an-ı Kerim* dersinin müfredatlarında yardımseverlik değerinin işlenişini ortaya koymaktadır. Çalışma sırasında Kur'an'da bireyi değer sahibi bir kişi olmaya sevk eden ifadeler ortaya konulacaktır. Aynı zamanda yardımseverlik değerini içeren ve bu değerlerin kazanımını sağlayan ibadetler de başlıklar halinde ele alınacaktır.

3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızda öncelikle *değer, eğitim değerler eğitimi ve ahlak* kavramlarının sözlük ve terim anlamlarını, mahiyetini ele alarak değerler eğitiminin felsefi perspektifte analizini yapacağız. Bununla birlikte konunun Kur'an-ı Kerim'de işleniş tarzını inceleyerek değerlerin, çeşitli şekillerde tasnif edilen meşhur sınıflandırmalarını ortaya koymaya çalışacağız.

İkinci bölümde yardımseverlik değerinin Kur'an-ı Kerim'deki yerini, önemini ve anlatım üslubunu ele alarak bu değerinsana kazandırılması yöntemine dair ayetlerden çıkarım yapmaya çalışacağız.

Üçüncü bölümü, ders materyallerinin yardımseverlik çerçevesinde incelenmesine ayıracağız. Değerler eğitiminin *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* ve *Kur'an-ı Kerim* dersleri müfredatında kıssalar, ibadetler ve Hz. Peygamber'in hayatı konularının işleniş ve ele alınış miktarı tahlil edilecek. Öte yandan bu başlıklar altında hangi değerlerin işlendiği de ifade edilecektir.

Tezin üç bölümünde de tümdengelim yöntemi uygulanacaktır. Konu, klasik tefsirler başta olmak üzere temel tefsir kaynakları esas alınarak incelenecektir. Bunun yanı sıra hadisler ve Müslümanlara ait eēitim materyallerinden de yararlanılacaktır. Konu, ders kitapları ile sınırlı tutulacaktır. Ancak 2020-2021 eēitim ve  ēretim yılında Covid 19 nedeniyle online eēitime geçilmesi nedeniyle okullarda yapılan etkinliklerin bir kısmının dijital alanda ger ekle tiēine şahit olunmuştur. Bu nedenle tezin yazımı sırasında gerçekleşen bu durum, göz önünde bulundurularak yardımseverlikle ilgili dijital etkinlikler de tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu etkinliklerdeki argümanlar incelenerek sonuçları hakkında analizler yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma boyunca kavram ve isimlerin yazımında, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* ve *Türk Dil Kurumu* yazım kuralları esas alınacaktır. Dipnot sistemi, *İsnad Atıf Sistemi*'nin ikinci versiyonuna göre uygulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde konunun başlığında yer alan temel kavramların tahlili yapılacaktır. Bu çerçevede *Kur'an*, *değer*, *eğitim*, *değerler eğitimi* ve *ahlak* kavramları ele alınacaktır. Değerler eğitiminin mahiyeti ele alınarak felsefe ile ilişkisi incelenecektir.

1. Kur'an

Kur'an, *q-r-* kökünden türemiş *fu'lân* kalıbında bir mastardır. Bu mastar, ism-i mef'ûl manasına gelmektedir. Buna göre okunan anlamına gelmektedir.¹ Kur'an kelimesinin toplamak anlamına gelen *q-r-y* kökünden türediği de düşünülmektedir. Buna göre قرئت الماء في الحوض ifadesinin anlamı “suyu havuzda topladım” anlamındadır. Herevî (v. 401 h.) her türlü toplamak manasında القرآن lafzının kullanılabileceğini iddia etmiştir. Ancak Râgıb el-İsfahânî (v. yüzyılın ilk çeyreği) bunun tersini düşünmektedir. Râgıb el-İsfahânî Kur'an kelimesinin Kur'an-ı Kerim'den önce indirilen kitapların meyvelerini toplayan manasına geldiğini ifade etmektedir. Âlimlerin bir kısmı ise; Kur'an lafzının birleştirmek anlamına gelen *q-r-n* kökünden türediği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim sûreleri, ayetleri ve harfleri bir arada toplamaktadır. Kurtubî (v. 656 h.) ise; Kur'an kelimesinin deliller anlamına gelen قرائن kelimesinden türediği görüşünü benimsemiştir. Çünkü Kur'an Kerim'de yer alan ayetler birbirlerini doğrular ve birbirlerine benzerler. Zeccâc (v. 311 h.) ise; Kur'an lafzının قرء fiilinden türediğini ifade

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davudî, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412h.), 1: 668.

etmiştir. Aynı zamanda Kur'an kelimesinin hemzeli olduğunu iddia etmiştir.² Ancak müfessirlerin bir kısmına göre Kur'an kelimesi, ism-i mürteceldir. Yani hiçbir şeyden türememiştir. Bun göre Kur'an lafzı, Allah'ın kelimasına has bir isimdir.

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli şekillerde tanımları yapılmıştır. Kur'an-ı Kerimin tanımı üzerine tam bir ittifak mevcut değildir. Aşağıda Kur'an-ı Kerim'in iki tane tanımını vereceğiz:

Birinci Tanım: Kur'an-ı Kerim, muciz bir kelim olup Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilen, Mushaflara yazılarak tevatür bir şekilde aktarılmış olup okunmasıyla da ibadet edilen kutsal kitaba denir.³

İkinci Tanım: Allah resulüne indirilmiş olup Mushaflara yazılarak bizlere tevâtüren nakledilmiş olup ve ehl-i hak katında hakikatlerin tamamını kapsayan icmalî ledünni ilim olarak ifade edilen ilahi kelama denir.⁴

Kur'an-ı Kerim'in tanımlarından sonra şimdi de ihtiva ettiği konular ele alınmaya çalışılacaktır. Bu konulardan en önemlilerinden biri de değerlerdir.

Kur'an-ı Kerim içerik olarak evrensel kabul edilen değerleri ihtiva etmektedir. Kur'an'da yer alan bu evrensel değerler bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu değerlerin merkezinde insan vardır. Öncelikle insanın kendisine değer verilmektedir. İnsan, insan olarak var olduğundan dolayı eşref-i mahlukat kabul edilmiş ve saygınlığı ön plana çıkarılmıştır. Öte yandan kıymet atfedilen bu varlığa hem toplumsal açıdan hem de bireysel olarak bazı sorumluluklar yüklenmiştir. İnsanın bu sorumluluklarını hiçbir mazeret sunmadan yerine getirmesi gerekmektedir.

Kur'an insanlığa öz denetim değerini sunmaktadır. İnsanın aklını, nefsin ve iradesini kontrol altında tutabilmesi önemsenmiştir. Bu kontrol, bireyin iradesinin nebi veya âlimler/*ribbiyyūn* tarafından desteklenmesi ve zaafalarının giderilmesine yardımcı

² Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1957), 277-278.

³ Subhî es-Sâlih, *Mebâhiş fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1977), 21.

⁴ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'Rîfât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 277.

olunması sistemine dayalıdır. Çünkü insanın iyi davranışlar ortaya koyabilmesi için bu değere sahip olması gerekmektedir. Bireyin şahsi bir hayat sürmesi değil diğer insanlarla yardımlaşarak yaşamını devam ettirmesi öne çıkarılmıştır. Zekat'ın mali yardımlaşması kadar Cuma Namazı'nın toplu kılınması da bu yardımlaşmanın bir versiyonudur. Birisi mali yardımlaşmayı ifade ederken diğeri psikolojik ve sosyolojik paylaşımı simgelemektedir. Dolayısıyla Kur'an'da yer alan değerlerin, evrensel ve kişisel olarak sınıflandırılması mümkündür. Bundan dolayı Kur'an'ın üzerinde çokça durduğu değerlerden bir tanesi, yardımseverliktir. Bu değer, sosyal dayanışma ve adalet bakımından Kur'an'da yer alan önemli değerlerin başında gelir.⁵

Yardımseverlik değerinin toplamda 42 surede ele alınmış ve 198 âyette bu konuya vurgu yapılmıştır. Diğer değerlere nazaran yardımseverlik değerinin daha fazla ayetlere konu olduğu müşahade edilmektedir.⁶ Yardımseverlik değeri; Abese, Enfâl, Fussilet, Zâriyat, Ahzab, Fatır, Hadid, İnfitar, Müddesir, Furkan, Kehf, Mümtetine, Müzemmil ve Tur sûrelerinde bir ayette; Ankebut, Hud, Ahkaf, Hac ve Muhammed sûrelerinde iki ayette; Nahl, Şura, Kasas ve enbiya sûrelerinde üç ayette; İsra, Mürselat ve Zümer sûrelerinde dört ayette; Rad ve En'am sûrelerinde beş ayette; Mü'minün ve Maide sûrelerinde altı ayette; Tevbe, A'raf ve Yusuf sûrelerinde yedi ayette; Lokman sûresinde sekiz ayette; Nisa sûresinde on ayette; Mutaaffin sûresinde on bir ayette; Bakara ve Al-i İmran sûrelerinde on altı ayette; İnsan sûresinde on sekiz ayette; Saffat sûresinde yirmi iki âyette yer almaktadır.⁷ Bu durum yardımseverlik değerinin sûrelerin bir çoğunda yer aldığını göstermektedir. Konunun sık olarak vurgulanması da önem derecesiyle yorumlanabilir.

2. Değer

Değerler, davranışa dönüşmeden somut olarak görülebilen bir madde değildir. *Bilkuvve* bulunsa *bilfiil* tahakkuk etmeden yani kuvveden fiile dönüşmeden varlığından

⁵ Mustafa Köylü, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24-25 (2007): 67-82.

⁶ Mevlüt Gündüz, "Kur'an-ı Kerim Fihristinin Değer Odaklı Analizi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/35 (2018): 160-162.

⁷ Gündüz, "Kur'an-ı Kerim'in Değer Odaklı Analizi", 163.

ya da yokluğundan bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple, değerlerin bir düşünce boyutu vardır. Değerlerin düşünce boyutu değerlerin soyut evresini ifade etmektedir. Değerler fiile döküldüğünde de somutluk evresine geçmiş olmaktadır. Zaten değerler bir davranış haline geldiğinde anlam kazanmaktadır. Değerler sarf edilen davranışların kıstası olabilmektedir.⁸ Değerlerin ihtiva ettiği inanç ve normlar davranışlarda değerlerin ölçüt olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Öte yandan yardımseverliğin analizi de eylem gerçekleşikten sonra davranışın sonuçlarının toplum tarafından yararlı bulunmasıyla mümkün olabilmektedir.

Değer kelimesi; ölçüt, kural, prensip, standart gibi ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Bu ifadelerin amacı iyi ve doğru olanı yapmak, kötü ve yanlış olanlardan uzak durmaktır.⁹ Yani değer bireyin sosyal hayatta doğru olan davranışların sergilemesini sağlamaktadır.

Günümüzde eğitimciler, değerler ifadesinin Arapça karşılığı olarak kıyem/değerler kelimesini kullanmaktadır. Kur'an'da “*dinen kıyemen*” (En'âm 6/161) olarak yer bulan kelime, istikamet üzere ve dosdoğru olmak manasından esinlenerek yaygınlık kazanmıştır.

Arapçada değer kelimesinin karşılığı olarak (قيمة ج قيم) kelimesi kullanılmaktadır.¹⁰ Kur'an-ı Kerim'de değer anlamına gelen *kîmetun* kelimesinin, çeşitli türevleriyle kullanımları vardır. Kelime, Mukâtil b. Süleyman (V. 150 h.) tarafından hiçbir sapmanın olmadığı dosdoğru olan şey anlamında kullanılmıştır.¹¹ Taberî (V. 310 h.) قيم kelimesini dosdoğru olmak anlamında *mustakîm* ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Ona göre kelime,

⁸ Yener Özen, “Karizma”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları* 1/3 (2012): 372-373.

⁹ Kubilay Yazıcı, “Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış”, 19 (2006): 501.

¹⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mü'cemü'l-Savabi'l-Lüğavi Delilü'l-Müsakkafi'l-Arabi*, 1. Bs (Kahire: Alemü'l-Kütüp, 2008), 1: 611.

¹¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1. Bs (Beyrut: Daru İhyai't-Türas, 1423).

kayyım ve kayyime (Tevbe 9/36, Yûsuf 40, Rûm 30, Beyyine 5) ile eşanlamında kullanılmıştır. Burada da *dinen kayyimen* okunması daha uygundur.¹²

Değer kelimesinin kök ve terim anlamı konusunda sözlüklerde birçok tanımlama yapılmaktadır. Kelimenin kök anlamıyla ilgili tanımların biri, şu şekildedir:

*Bir şeyin taşıdığı maddi varlığa göre değdiği karşılık, hakkında biçilen kıymet, bedel, valör; bir şey veya kimsenin taşıdığı yüksek manevi vasıf, meziyet, kıymetli nitelik; yüksek meziyetlere veya vasıflara sahip kıymetli kimse veya şey; uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik veya nitelikte olan, layık, şayan*¹³

Diğer bir tanım şu şekildedir:

*“Yerinde olan, layık; bir kimsenin taşıdığı yüksek nitelik”*¹⁴

Değer kelimesinin terim karşılığı konusunda, çeşitli öneriler bulunmaktadır. Bunların bir kısmını vermeye çalışacağız:

Birinci Tanım; *“arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, önem derecelerine göre değişen, durum-ötesi hedeflere”*¹⁵ değer denilmektedir.

İkinci Tanım; *“Bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlüğe”*¹⁶ değer denilmektedir.

Tanımlar göz önüne alındığında yardımseverlik değerinin bir toplumun en büyük hedefleri arasında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü hem ulusal hem de uluslararası bir ihtiyaç durumu ortaya çıktığında bir toplumda yardımseverlik değerine sahip bireylerin

¹² Ebû Ca‘fer et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1. Bs (Müessesetü’r-Risaleti, 1420), 6: 282-283.

¹³ İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011), 1: 658.

¹⁴ Kahraman Aksakal - A. Salih Eruz, *Türkçe Sözlük* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984), 242.

¹⁵ Veysel Uysal, “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğitimleri”, *Değerler ve Eğitimi*, 1. Bs (İstanbul: Dem, 2004), 2018.

¹⁶ Özen, “Karizma”, 372.

önemi anlaşılmaktadır. Bu sebeple yardımseverlik değeri hem bir durum ötesi hedef olması hem de bu değere toplum tarafından önem ve üstünlük verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

3. Ahlâk

Ahlâk kelimesi Arapça'da h-l-k harflerinden türemiş bir kavramdır. Kelimenin *hulk* ya da *huluk* kelimelerinin çoğulu olduğu kabul edilmektedir. Kelime kökü olarak *huluk*, sözlükte din, tabiat ve seciye anlamlarına gelmektedir. Hulk kelimesi, insanın manevi yönünü ifade etmektedir. Halk kelimesi de kişinin dış görünüşü için kullanılmaktadır. Kişinin içsel ve dışsal olarak sergiledikleri davranışlar sevap-günah ve güzel-çirkin olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirmede içsel davranışların daha ön plana çıktığı tespit edilmiştir.¹⁷ Bazılarına göre halk kelimesi, görmeyle algılanabilen şekiller ve resimler için özel, hulk ise basiret ile algılanılan seciyelerin ve kuvvetlerin ifade edilmesine hastrır.¹⁸

Ahlâk, Kur'an ve hadislerde önemle üzerinde durulan konulardandır. Kur'an-ı Kerim'de iyi huylar fazilet, kötü huylar ise rezilet olarak ifade edilmektedir. İyi huylar övülürken kötü huylar zem edilmektedir. Güzel bulunan iyi huylar, teşvik edilmiştir. Kötü huylarla ise mücadele edilmesi istenmiştir. Çünkü faziletin insan için hem maddi hem de manevi katkıları olduğu söylenmektedir. Rezilet olarak ifade edilen kötü huyların da insana zarar verdiği ifade edilmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalarda fazlaca görülmektedir.¹⁹

Kınalızâde Ali Efendi (v. 979 h.) ahlakı, kişinin ruhani yönünü tedavi eden önemli bir tıp ilmi olarak görmektedir. Nasıl ki bir kişi hastalandığında bedeninde bir arıza oluyorsa insanın kötü ahlâkı da nefsinin arızası olduğunu söylemektedir. Ayrıca insanın kötü huylarından ahlâk ile kurtulabileceği düşünülmektedir.²⁰

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 10: 86-87.

¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 297.

¹⁹ Mustafa Çağrı, "Ahlâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1989), 2: 2.

²⁰ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-I Alâî*, trc. 1001 Temel Eser (Kervan Kitapçılık, t.y.), 36.

Gazzâli (v. 505 h.) *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinde güzel ahlâkın önemi üzerine ve güzel ahlakı, İslam'ın önemli unsurlarından görmektedir. Güzel ahlâkı, *amel-i fazilet* olarak nitelendirmektedir. Eserde kötü ahlâkın insana büyük zararlar verdiği, kişiyi Allah'tan uzaklaştırıp cehennemle cezalandırılmasına yol açacağını ifade etmektedir. Gazzâli, kötü ahlâkı kalbin bir hastalığı olarak görmektedir. Bu hastalığın Müslümanın ölüm sonrası hayatına büyük zararlar vereceği kanaatindedir. Bundan dolayı Gazzâli'ye göre kötü ahlak, saplantılı bir hastalık gibidir. Ona göre bu hastalığın tedavisinin şekli de Kur'an'da bildirilmiştir. Şems Suresi'nin dokuzuncu ve onuncu âyetleri, nasıl tedavi olunması gerektiğini ihtiva etmektedir.²¹

Ahlâk ve değer kavramlarının bir birleriyle yakın bağlarının olduğu söylenebilir. Çünkü bir toplum için önem arz eden ahlaki yargılar vardır. Bu ahlaki yargılar, ana ölçüt görevini üstlenmektedir. Kişilerin bir şeyi değer olarak benimsemesini belirleyen temel unsurun ahlâki yargılar olduğu ifade edilmektedir. Zira bireyin sergileyeceği davranışları, ahlâki yargılar çerçevesinde ortaya koyup şekillendirdiği anlaşılmaktadır.²²

Ahlaki yargılar kişinin ne tür değerlere sahip olması gerektiğini belirlemektedir. Değerler ise toplum içerisinde insanların yönelişlerini tayin etmektedir. Bu yönelişte ahlâki yargıların belirleyici ve etkin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ahlak, kişilerin sarf etmiş olduğu davranışlar konusunda kılavuzluk etmektedir.²³ Yoksulu korumanın atadan toruna aktarılan bir kimlik/oluşu, bu davranışın ahlaki bulunmasından dolayıdır. Buna göre toplum bir davranış zaman içerisinde değer haline dönüştürmektedir. Ancak değer olarak benimsenebilmesi için davranışın toplumun ahlaki normlarının bir yansıması olması da gerekmektedir. Bu çerçevede ahlakın nelerden oluştuğu ya da daha önemlisi ahlaki kimin belirlediği sorusunun toplum içinde yüksek bir sesle deklare edilmesi, neyin değer olduğu tartışmasını da sonlandıracaktır. Dolayısıyla kanunların belirlediği hususların mı yoksa kabilelerin belirlediği kuralların mı değer olacağı sorunu net olarak

²¹ İmam Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y.), 3: 49.

²² “Ahlaki Gelişim ve Değerler Eğitimi”, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, erişim: 09 Ağustos 2021, https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ahlak_gelisimi_ve_degerler_egitimi/4/index.html#konu-3.

²³ İbrahim Sezgül, “Ahlâk-Değer İlişkisi ve Ahlâkî Değerlerin Neliği Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi*, 45 (2010): 87.

tartışılabilse de Müslümanlar açısından Kur'an ve sünnetin belirlediği yaşam tarzının değerleri ikame ettiğini söylemek mümkündür.

Yardımseverlik değerinin ahlâki yargılar bağlamında kişinin sergilemiş olduğu ve davranış olarak benimsediği önemli değerlerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Ahlâki yargıları belirlemede temel kaynaklar Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve sünnettir. Kişi temel kaynaklarını hayatına yansıttığında ve bu temel kaynaklardaki ahlâk yargıları benimsediğinde yardımseverlik gibi önemli değerlerin ifa edildiği görülecektir.

4. Eğitim

İslam kültüründe eğitim kelimesi yerine daha çok terbiye kelimesi kullanılmıştır. Yaygın kanaate göre kelime, r-b-y kökünden türemiştir ve *tef'îl* babından terbiye kökü ortaya çıkmaktadır. Kelimenin kökü rabb ile ilişkili olup eğitimin Rabb'e dayanması yani ilahi bir kaynağı mesned edinmesi gerektiği algısını yansıtır.

Sözlükte eğitim kelimesinin şu tarzda bir tanımı yapılmıştır:

“Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etmeye, terbiyeye eğitim denir.”²⁴

İslam kültüründe eğitim ve öğretim kelimelerini teşmil eden kavramlar arasında *ma'ârif* ve *ta'lîm* kelimeleri yer almaktadır.²⁵ *Ma'ârif* bilgiden analiz yapabilmeyi ifade ederken *ta'lîm* kelimesi, eğitim - öğretim sisteminin öğretim kısmını ifade etmektedir.²⁶ Dolayısıyla terbiye, maarif ve talim üçlüsünün, bilgiyi Rab'den alan, bu bilgiyi uygulayan ve bu bilgidен çıkarım yapan kişiyi yani öğrenci profilini ortaya çıkaracağı söylenebilir.

Eğitim, değerlerin öğrencilere aktarılması ve öğretilmesi açısından önemli bir konuma sahiptir. Okullarda yardımseverlik değerinin öğrencilere kazandırılması da eğitimle yapılabilmektedir.

²⁴ “Eğitim”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 28 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr>.

²⁵ “Maarif”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 28 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr>.

²⁶ “Talim”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 28 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr>.

Öğrenciler okullarda eğitim ile değerler kazanmakta ve bu değerler ile kişilikleri de oluşmaktadır. Eğitim ile değer kazanma süreci, düzenli (formal) olduğu gibi düzensiz (informal) şeklinde de olabilmektedir. Bu durum da bize gösteriyor ki eğitim kişiye her durumda bilgi ve beceri kazandırmaktadır.²⁷ Yardımseverlik değerinin okullarda düzenli bir şekilde verildiği gibi (formal eğitim) okul dışında da belli bir plan olmadan geliş güzel olarak da kazanılması sağlanabilir. Bu anlamda informal eğitim yönteminin daha geniş yaşlardan kitlelere uygulanabileceğini söyleyebiliriz. Yardımseverlik değeri, yetişkinlere informal olarak aktarılabilin bir değerdir.

5. Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi, değer ve eğitim kelimelerinden mürekkep bir ifadedir. İki önemli kelimenin oluşturduğu bu ifade, insan yetiştirilmesinde önemli bir konuma sahiptir.

Değerler eğitiminin şu şekilde tanımı yapılmıştır: “*Hayat boyu devam eden değer kazanma/kazandırma sürecidir.*”²⁸ Değerler eğitimi belli bir zaman aralığını teşmil eden bir eğitim süreci değildir. Aksine sürekli devam eden bir eğitim sürecidir. Değerler eğitimi, her seviyede olanlara ve her yaşa hitap eden bir süreçtir. Aynı zamanda bireyin sahip olması gereken değerleri kazanmasında da önemli bir role sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

5.1. Değerler Eğitiminin Mahiyeti

Mahiyet, bir şeyin ne olduğunu ortaya koyan tasavvura ait bir kavramdır. Arapça “O nedir?” anlamına gelen *mā hiye?* ya da *mā hüve?* sorusunun masdar-ı ca‘lî şeklidir. Dolayısıyla değerler eğitiminin mahiyeti dediğimizde, değerler eğitiminin neliğini sorgulamış olmaktadır. Elbette bu durum tanımın daha ötesinde, kavramın “O, şudur” şeklindeki boyutlandırılmış bir cevap arayışıdır.

Değerler eğitiminin, huzurlu bir toplum inşa etme ve toplum içerisindeki ahlak sorunlarını çözme amacına dönük faaliyetleri içerdiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı

²⁷ Cengiz Coşgun, *İşletmelerde İşgören Eğitimi ve Türk Kamu ve Özel Ticaret Bankalarında Eğitim Faaliyetlerine İlişkin Bir Araştırma* (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 1994), 3-5.

²⁸ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, 2. Bs (Ankara: Akçağ, 2002), 18.

değerler eğitimi, bu problemleri ortadan kaldırma konusunda gerekli olan eğitimsel bir faaliyet olarak nitelendirilmektedir. Değerler eğitimi, toplumu bozan problemlerin giderilmesinde önemli muhtevaya sahip olan bir alandır. Gerekli planlamalar yapılarak ve etkili bir şekilde değerler eğitimi verildiğinde güzel sonuçların çıkmasını sağlayan bir unsur olduğu düşünülmektedir.²⁹ Bu durum değerler eğitiminin mahiyetinin yani ne olduğunun tespit edilmesinin ve bu yönüyle amacının *neliğini* belirlemenin önemini ortaya koymaktadır.

Değerler, ihtiva ettiği inançlar, yargılar ve normlar ile beraber toplumun önemli bir parçasıdır. Bir toplumu tanımada sahip olduğu değerler büyük rol oynamaktadır. Çünkü toplumda kuşaklar içinde veya kuşaklar arasında bir çatışma olduğunda bu farklılığın ortadan kaldırılmasında değerlerin öğretilmesi büyük rol oynamaktadır. Bu çatışmayı değerlerin ortaya koyduğu inançlar ve normlar ile ortadan kaldırmak mümkün olmaktadır.³⁰ Zira değerler aynı zamanda aktarılan bir kültürel kimliktir. Bu norm ve inançların öğretilmesinde de aile önemli bir konuma sahiptir.

Değerler eğitiminin birincil derece konusu, çocuktur. Çocuklar için değerler eğitiminin başladığı yer ise ailedir. Zira bir çocuğunun doğumundan itibaren insan türü olarak ilk tanıştığı kişiler, ailesinin fertleridir. Çocuğun gelişim evrelerinde aile içerisinde yaşına uygun ve gerekli değerler eğitimi aktarımının sağlanması gerekliliği, pek çok uzmanın üzerinde durduğu metodik bir meseledir.

Okul ve aile değerler eğitiminin en önemli unsurlarından kabul edilmektedir. Aynı zamanda değerler eğitiminin verilmeye çalışıldığı okul ve aile, birbirlerinden bağımsız unsurlar değildir. Aile ve okulu bir bütün olarak düşünmek gerekmektedir.³¹

Günümüzde dünya üzerindeki gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerin birtakım ahlaki problemlerle karşılaştığını söylemek mümkündür. Zaten insanın olduğu

²⁹ Yazıcı, “Değerler Eğitimi”, 500.

³⁰ Mehmet Taşdemir, “İlköğretimde Değerler Eğitimi ve Bu Değerlerin Alevi-Bektaş Değerleri İle İlişkililiği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51 (2009): 303-304.

³¹ Hasan Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri Ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014): 104.

yerde sürekli bir problem ve bu problemleri ıslah etme çabası da söz konusudur. Aile bağlarının koptuğu ve insanların birbirine saygı göstermediği bir toplumların, sorunlar yumağıyla karşılaşacakları bir gerçektir. Bu anlamda aile ve eğitim ikilisinin siyasal teorilerin temeline oturması gerekir. Bu sebeple eğitim camiasında değerler eğitimi üzerine çeşitli faaliyetler sürdürülmektedir. Ancak modern eğitim sisteminin, toplum için önem arz eden ahlaki değerler konusunda tam bir başarı sağladığı da söylenemez.³²

Değerler eğitimi konusunda eksiklik hisseden ülkemizde, sorunun kısmi olarak farkındalığının arttığı, çözüm için adımlar atılmaya çalışıldığı ancak istenen düzeyde bir başarı sağlanmadığı söylenebilir. Türkiye’de 2010 tarihinden sonra “okullarda değerler eğitimi” üzerinde durulmaya başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 8 Eylül tarih ve 2010/53 sayılı genelgesi ile değerler eğitimi resmi bir hüviyete dönüştürülmüştür. Bu genelge ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değerler eğitiminin önemine ilk defa değinilerek “Eğitimde Değerler Eğitimi Projesi” ortaya konulmuştur. Değerler eğitiminde işlenecek konular da UNESCO’nun belirlediği on iki konu ile tanımlanmıştır.³³ Bu konular: yardımlaşma, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, alçak gönüllülük, sevgi, barış/huzur, saygı, sorumluluk, sadelik, tolerans ve birlik konularıdır.³⁴

MEB, değerler eğitimi konusunu önemsemekte ve değerler eğitimi üzerine gerekli çalışmaları tertip etmektedir. Değerler eğitimi üzerine uluslararası konferanslar tertip edildiği gibi eğitim şuraları da düzenlenmiştir. 2010 yılında İstanbul’da değerler eğitimi konusunda düzenlenen uluslararası konferansta değerler eğitiminin önemini vurgulanarak, kişilerin manevi olarak geride kaldığı ve durumun endişe verici olduğu bakanlık düzeyinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin sahip olması gereken değerlerin öğretilmesinde en önemli unsurun eğitim olduğu ifade edilmiştir.³⁵

³² Seyfi Kenan, “Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 9/1 (2009): 261-263.

³³ Elif Ataş - Leyla Şentürk, “Türkiye’de ve Romanya’da Okutulan Ana Dili Türkçe Ders Kitaplarının Değer İletimi Açısından Karşılaştırılması”, *Değerler Eğitimi Merkezi*, 2015, 13: 2018.

³⁴ Şerife Cengiz - Erol Duran, “Okul Öncesi Dönemine Ait Hikâye ve Masaldaki Değerlerin İncelenmesi”, *Türk Eğitim Derneği* 42/191 (2017): 210.

³⁵ Mustafa Önder - Hüseyin Bulut, “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/1 (2013): 15-16.

MEB değerler eğitiminin gerekliliğini temel bir esas olarak belirledikten sonra okullarda değerler eğitimi üzerinde daha fazla durulmasını sağlamıştır. Çünkü küçük yaşlardan itibaren okula başlayan bir çocuğa, küçük yaşlarda değerler eğitiminin verilmesi daha kalıcı bir eğitim sürecinin başlamasının ön koşuludur. Elbette değerler eğitimi, sadece ilkokul döneminde verilmemektedir. İlkokulla beraber ortaokul ve lise dönemlerinde de değerler eğitimi işlenmektedir.

Değerler Eğitimini okullarda sistematik hale getirmek isteyen MEB, kendine bağlı okullarda her ay bir temayla değerler eğitimini gündeme getirmektedir. Bu düzenli olarak uygulanan bir programdır. Her ayın bir konusu bulunmaktadır. Her konu kendi ayı geldiğinde çeşitli etkinliklerle okul içerisinde gündeme taşınmaktadır. Bu etkinliklerde öğrenciler aktif bir şekilde yer almaktadır. Yapılan faaliyetler, işlenen konun muhtevasına göre farklılık arz etmektedir. Bazen okul panolarına görseller asılmakta bazen de değerler hakkında bilgi veren seminerler düzenlenmektedir. Çeşitli faaliyetlerle öğrencilerin faal olarak katılımı sağlanmaktadır. Değerler eğitimi üzerine okullarda eğitsel etkinler yapılarak bu değerlerin kalıcı olması da sağlanmaktadır.

Değerler eğitimini belli bir alana sıkıştırmak doğru olmayacaktır. Çünkü değerler eğitimini bütüncül bir şekilde ele almak gerekmektedir. Paracı bir şekilde ele alındığında değerler eğitiminde başarısız olma ihtimali söz konusu olabilir. Zira birey, kendisini öne çıkaracak ya da bencilleştirecek bazı nitelikleri, kimlik olarak kullanabilecek bir yeteneğe sahiptir. Bu sebeple değerler eğitiminin her alanı kapsayacak şekilde olmasının daha doğru olacağı iddia edilmektedir. Değerler eğitiminde başarılı olmak için sadece teoriyle yetinilmemesi ve değerler eğitiminin hem teori hem pratik olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü mükemmel teorilerin dahi uygulanabilirliği ölçüsünce yararlı ve gerçekçi olduklarını söylememiz mümkündür. Dolayısıyla teorinin pratikte uygulanabilirliği söz konusu olmadığında hem kalıcılığı hem de faydası az olmaktadır.³⁶ Misal olarak bir değer okullarda sunum olarak işlendiğinde o değerin öğrencilerde kalıcı olmasını sağlamak için öğrencinin bizzat faal olduğu pratikler yapılması gerekmektedir.

³⁶ Cem Topsakal - Necmettin Tozlu, “Modernleşme Sürecinde Okul, Aile ve Medya Kavşağında Toplumsal Değerler”, *Değerler ve Eğitimi*, 1. Bs (İstanbul: Dem, 2004), 181.

Değerler eğitiminin toplumdaki suçların önlenmesinde de katkısı yadsınamaz. Toplumsal suçlara ket vurabilmek için değerlerin öğretilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda aile bağları günümüzde kopma durumlarına gelmektedir. Sosyal medya ve görsellerdeki bireyci yönlendirmenin, ailenin önemsizleştirilmesine dönük bir yön barındırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca üniversite hayatından başlayan bir gencin ailesiyle irtibatının uzun bir süre sağlanamayacağı olgusu da göz önüne alındığında bireyselleşme daha fazla başlayacak ve bu tür bir kimlikle yetişen genç, aile kurmaya hevesli olmayacaktır. Zira mutluluğu tadan kişi, mutluluğu kurmak ister. Dolayısıyla olumsuz psikolojik davranışların önlenmesinde değerler eğitiminin aile, okul ve sosyal hayatın bir bütün olarak yardımlaşması gerekir.³⁷

İlköğretimde değerler eğitimi ders programları aracılığıyla verilmektedir. Bu açıdan ders kitapları değerler eğitiminin verilmesinde büyük bir araç olmaktadır. Ders öğretmeni ders kitaplarını materyal olarak kullanarak değerler eğitimi aktarmaktadır. Bu durum aynı zamanda sistemli bir eğitim sürecinin sağlanmasına da katkı sağlamaktadır.³⁸

Değerlerin öğrencilere aktarımı konusunda okullar bir araç olarak büyük bir role sahiptirler. Okullarda aktarılan değerlerin durumunu ise bulunduğu toplumun ihtiyacına ve politikaya göre farklılık arz etmektedir.³⁹ Bu farklılıklar göz önüne alınarak belli başlı derslerde öne çıkan değerlerin işlenmesi gerekmektedir.

Değerler eğitimi, okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi, Kur'an-ı Kerim, sosyal bilgiler, hayat bilgisi, türkçe, düşünme eğitimi gibi derslerde dolaylı olarak konuların muhtevaları içerisinde bulunmaktadır. Bu derslerin müfredatlarındaki değerler, başlık olarak yer almasa da metinlerin ya da ünitelerin içeriklerine girdirilmek suretiyle işlenmektedir.⁴⁰ Bu derslerden din kültürü ve ahlak bilgisi ve Kur'an-ı Kerim dersleri büyük bir öneme sahiptir. Bu derslerde okutulan müfredatın değerler eğitimiyle birebir ilişkili olması gerekmektedir. Bu derslerin temel amacı da öğrencilerde güzel ve doğru

³⁷ Yazıcı, "Değerler Eğitimi", 506.

³⁸ Taşdemir, "Değerlerin Alevi-Bektaşî Değerleri İle İlişkililiği", 303.

³⁹ Taşdemir, "Değerlerin Alevi-Bektaşî Değerleri İle İlişkililiği", 301.

⁴⁰ Ataş - Şentürk, "Türkiye'de ve Romanya'da Değer İletimi", 13: 2018.

davranışlar kazandırmaktır. Bu derslerde işlenen her konunun sonucunda kişide kazanması gereken değerler olmaktadır. Misal olarak namaz konusu işlenirken, kişiye doğru namaz kılmasını öğretilmekte ancak bunun yanı sıra namazın kişiye kazandıracakları değerlere de vurgu yapılabilmektedir.

Değerler eğitiminin okullarda aktarımı esnasında yüzleşilen bir takım problemlerin varlığından söz etmek mümkündür. Bunlardan biri okullarda birlikteliği sağlamanın zor olmasıdır. Aynı zamanda okul ortamında verilen değerler ile öğrencilerin okul dışında karşılaştıkları değerler farklılık arz etmektedir. Okuldaki eğitim ve dışarıdaki sosyal hayat birlikteliği sağlanmadığında değerlerin öğretilmesinde zayıflığın ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Sonuç olarak değerler eğitiminin verildiği okulların bulunduğu ortamın sosyolojisini ve psikolojisini bilerek hareket etmek birlikteliği sağlayacaktır.⁴¹

Bir toplumda değerler eğitiminin tamamen objektif olması imkânsız olarak görülmektedir. Çünkü değerler eğitimi verilerken değerler eğitimi verilen toplumun durumuna göre konuları farklılık arz etmektedir. Bu farklılık değerler eğitimi verilen yerdeki inanç, duygu ve ahlak anlayışlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı değerler eğitiminin sübjektif olduğu ortaya çıkmaktadır. Değerler eğitiminin verildiği yerlerdeki kişilerin ihtiyaçları, kültürleri vs. bu farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı öne çıkarılması gereken değerler, değerler aktarımındaki eksiklikler ve yetersizlikler, bölgesel ve lokal incelemeler neticesinde tespit edilmelidir.⁴² Bu tür bir yöntemin takip edilmesi, değerler eğitiminde başarının kaynağıdır.

5.2. Değerler Eğitimi ve Felsefe

Değer kelimesinin ilk dönem filozoflarının gündeminde olduğu müşahade edilmektedir. Filozoflar değerleri muhtelif başlıklar altında ele alarak değerlendirmeler yapmışlardır. Değerleri felsefi açıdan inceleyen filozofun Platon olduğu ifade edilmektedir.⁴³

⁴¹ Yazıcı, “Değerler Eğitimi”, 506-507.

⁴² Mizrap Polat, “Küreselleşen Dünyada Değerler ve Eğitim Arasındaki Bağ: Değerler Eğitiminin Heterojenleşen Toplumda Birlikte Yaşamaya Etkisi”, *Marife*, 1 (2010): 145.

⁴³ Talip Karakaya, “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım - Sorunlar ve Çözümler-”, *Değerler ve Eğitimi*, 1. Bs (İstanbul: Dem, 2004), 204.

Ortaya konulmuş değerler, filozoflar tarafından felsefî açıdan çeşitli değerlendirmelere tabi tutmuşlardır. Filozoflar, değerlerin rölatif olduğunu iddia etmişlerdir. Yani değerler tolumdan topluma veya asırdan asra değişiklik gösterebilmektedir. Buna göre bir dönem için revaçta olan bir değer, başka bir dönemde anlamını yitirebilir. Başka bir iddiaya göre ise değerler hiçbir zaman değişmez ve sabittirler. Zamana veya topluma göre değişiklik arz etmezler. Yapılan her türlü davranış ya doğrudur ya da yanlıştır. Misal olarak “yalan söylemek kötüdür” tarzındaki bir değer ifadesi, *üç artı üç eşittir altı* işlemi gibi nesnel ve genel geçer olabilir. Değerler hiçbir şekilde değişiklik göstermezler. Ancak değişen şey değerlerin sergileyicisi ve muhatapları olan insanlardır.⁴⁴

Değerler eğitime diğer bilim dalları katkı sağladığı gibi felsefe de büyük katkılar sağlamaktadır. Felsefe’de merak ve sorgulama ilkeleri yer almaktadır. Değerler eğitiminde de bu kavramların önemi büyük bulunmaktadır. Aynı zamanda felsefe, değer olarak ifade edilen şeylerin kavram olarak sunulmasında büyük katkı sağlamaktadır. Binaenaleyh değerler eğitiminde amaç, iyi davranışların ortaya konulması ve kötü davranışların ortaya çıkmasına engel olmaktır. Zaten felsefenin de iyilik ve kötülük önemli konularındandır. Bu açıdan değerler eğitimi ile felsefe birbiriyle irtibatlıdır. Aynı şekilde ahlak felsefesi de değer konusunu ele almaktadır. Mamafih felsefe, değerlerin önemini ve yerini ortaya koyma çalışmaktadır. Felsefe, değerler üzerinde çözümlemeler yaparak değerlendirmeler ortaya koymaya çalışmaktadır. Hatta değerleri geniş perspektiflerden değerlendiren değerler felsefesi adı verilen ayrı bir disiplin de bulunmaktadır. Değerler felsefesinde filozoflar eylemleri gerekli tasnifler yaparak değerler eğitime büyük katkılar da sunmuşlardır.⁴⁵

Değerin kazanımı için bireyin de eğitimi kabullenen bir davranış sergilemesi gerekir. Bireyin sahip olması gereken değerlerin farkında olması, eğitimde başarı noktasıdır. Aynı zamanda sahip olması gereken değerler ile eylemleri arasındaki bir ilişki kurabilmesi gerekmektedir. Bu durumun felsefî antropolojiyle yakından ilişkili olduğu

⁴⁴ Karakaya, “Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım”, 204-205.

⁴⁵ Nusrettin Yılmaz, “Değerler Eğitiminde Yapı-Değer İlişkisi”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu* (Nizip: Turkcess, 2016), 602-603.

ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir bireyin normal olarak eylemler ortaya koyması gerekmektedir. Bu eylemler olumlu da olabilir, olumsuz da olabilir. Bireyin doğru davranışları sergileyebilmesi için de bir değere sahip olması gerekmektedir. Felsefi antropoloji bunu ortaya koymaktadır.⁴⁶ Buda değerler eğitime felsefenin katkı sağladığını göstermektedir. Tabi filozofların değer eğitiminin önemine binaen de ifadeler bulunmaktadır.

Sokrates kişinin düşüncesiyle yaptıklarının bir bütün halinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Buna binaen Sokrates ölümüne rağmen düşünce ve eylem bütünlüğünü bozmamıştır. Sokrates'in asılmaya götürülürken sergilemiş olduğu davranış epistemoloji ile değerlerin bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Sokrates'in göstermiş olduğu bu davranışlar toplumun değerinden bireyin sahip olduğu değerın önemini göstermektedir.⁴⁷

Değerler eğitiminin önemine değinildiği gibi gerekliliğine de değinilmiştir. İbn Miskeveyh (v. 421 h.) kişinin çocukluğundan itibaren değerler eğitimi alması gerektiğini savunmuş ve çocukların gelişim çağlarında ne gibi değerler eğitimi verilmesi üzerine durmuştur. Değerler eğitiminin sağlam bir toplum yapısı için gerekliliğini ortaya koymuştur.⁴⁸

İslam filozofları arasında, değerlere konu olan vasıfların doğuştan mı yoksa bazı gayretler sonucu mu ortaya çıktığı konusunda çeşitli tartışmaların varlığına şahit olmaktadır. İslam filozoflarından Yahyâ b. Adî (v. 974 h.) değerlere konu olan vasıfların kazanılması noktasında değerler eğitime büyük önem vermiştir. Kişinin değerler kazanarak karakterini en üst seviye çıkartması gerektiğini ve değerlerin kazanılacağını vurgulamıştır.⁴⁹

⁴⁶ Yılmaz, "Değerler Eğitimi", 603.

⁴⁷ Yılmaz, "Değerler Eğitimi", 603.

⁴⁸ Aygün Akyol, "İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 9/36 (2013): 54.

⁴⁹ Macid Fahri, *İslam Ahlâk Teorileri*, trc. Muammer İskenderoğlu - Atilla Arkan (İstanbul: Littera Yayıncılık, 2014), 159-161.

İbn Hazm (v.1064 h.) yardımseverlik değerini konumlandırırken bu değeri, başkalarıyla ilgili olan değerler kategorisine almaktadır.⁵⁰ Aynı durum, Mâverî (v. 1058 h.) için de geçerlidir. O da yardımseverliği başkalarına dönük sahip olunması gereken değerler kısmında ele alarak bu değerın toplumsallaşmadaki rolüne işaret etmiştir.⁵¹ Bu değerlendirmeler de yardımseverlik değerinin bireysel değil toplumsal bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

5.3. Değerler Eğitiminin Tasnif Edilmesi

Kur'an-ı Kerim'deki değerleri, evrensel ve kişisel olmak üzere iki şekilde sınıflandırabilizi. Evrensel değerler ifadesiyle bütün insanlık için geçerli olan değerleri kast ediyoruz. Kişisel değerler de insanın kendisini ilgilendiren ve bireysel olarak sahip olması gereken değerlerdir. Başkalarında bu değerlerin olup olmaması, kendisinin bu değerleri korumaması anlamına da gelmez. Dolayısıyla tek başına da olsa bu değeri koruması ve yaşatması sorumluluğu ile karşı karşıyadır.

Kişisel değerler olarak Kur'an'da “*vicdan, onur-şeref, sabır ve çalışma-başarı, kararlılık*” değerlerinin yer aldığını söyleyebiliriz. Evrensel değerler olarak da Kur'an'da; “*adaleti koruma, sorumluluk, güven, hoşgörü, saygı, sevgi, doğruluk ve yardımseverlik*” gibi değerler bulunmaktadır.⁵²

Kur'an'daki değerlerin diğer bir sınıflandırma şekli *yatay* ve *dikey* değerler şeklindir. Yatay değerler kendi içinde *fiili değerler, motivasyon ve amaç değerler* olarak sınıflandırılır. Fiili değerler de kalbi değerler ve somut eylem değerleri olarak tasnif edilir.⁵³ Yardımseverlik değeri, yatay değerlerin fiili değerler başlığının somut eylem değerleri bölümünde yer almaktadır.

Kur'an'ın konu edindiği insan, bir toplum içerisinde yaşamaktadır. Tekil ya da bireyci bir hayat tarzına şahit olamayız. Mutlaka bir kent, köy ya da kabile yaşamından

⁵⁰ Fahri, *İslam Ahlâk Teorileri*, 265.

⁵¹ Fahri, *İslam Ahlâk Teorileri*, 252.

⁵² Gündüz, “Kur'an-ı Kerim'in Değer Odaklı Analizi”, 162.

⁵³ Süleyman Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 2-3.

ya da kentler arasında Musa'nın yolculuğu gibi yolculuklardan söz edilmektedir. Öte yandan Kur'an'da konu edilen her kişinin başından geçen olaylar, bir aileyle beraber yaşanmaktadır. Yusuf'un kardeşleri, Musa'nın hanımı ve çocukları, İmran'ın ailesi, İsa'nın annesi gibi unsurların tamamında birincil ailevi kimliklere yer verilmiştir. Dolayısıyla değerlerin birey değil toplum kimliğiyle anlam kazanacağı ilkesinin varlığından söz edebiliriz.

Her toplumda da var olması gereken değerler vardır ve bu değerler çeşitlidir. Dolayısıyla farklı inanç mensuplarının, Kur'an dışında değerler belirlediklerinden bahsetmek mümkündür. Bu tür sınıflandırmaların bir kısmını ele alabiliriz. Bu değerler, insanın sağlığını ilgilendiriyorsa biyolojik değerler olarak tanımlanır. İnsanın güzel ve çirkin anlayışını ilgilendiriyorsa, estetik değerler olarak değerlendirilmiştir. İnsanın iyi ve kötü anlayışını yansıtıyorsa ahlaki değerler olarak arz edilmiştir. Mamafih insanın sevap ve günah algısına hitap ediyorsa dini değerler olarak ele alınmıştır. Ancak insanın doğru ve yanlış anlayışına hitap ediyorsa mantıksal değerler olarak değerlendirilmiştir. Bir de değerler olumlu ya da olumsuz olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda değerleri kişiye göre değişen ya da değişmeyen veya kişiye has ya da herkesçe ortak olan değer şeklinde değerlendirmek de mümkün görülmektedir.⁵⁴

Değerler eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmalar, bilimsel bir kimlik kazanınca değerler eğitimi konusunda çeşitli değerlendirmeler ve sınıflara ayırmalar olmuştur. Akademik çalışmalar bireysel, geleneksel, toplumsal ve evrensel değerleri ortaya koymuştur. Bu çerçevede de bir kısım tasnifler olmuştur.⁵⁵

Batıda da değerler çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflandırılmaları yapan yazarların en meşhurları ise Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz'dir.⁵⁶

Nelson değerlerin üç kısımdan oluştuğunu söylemektedir. Bunlar, bireysel değerler, grup değerler ve sosyal değerler olarak ifade edilmektedir. Bireysel değerler, bireysel

⁵⁴ Özen, "Karizma", 373.

⁵⁵ Arif Akpınar, *Yağmur Dergisindeki Hikayelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014* (Yüksek Lisans, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 11.

⁵⁶ Yazıcı, "Değerler Eğitimi", 501.

olarak ortaya koyulan tercihler olarak değerlendirilir. Grup değerler, bir topluluğun müntesipleri tarafından ortaya konulan değerlerdir. Bu gurup çeşitli şekillerde olabilmektedir. Sosyal değerler ise bir kişinin toplum içerisinde mevcudiyetini idame etmesini sağlayan adalet, saygı, eşitlik gibi değerler olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

Rokeach değerleri iki kısma ayırmıştır. Bunlar temel değerler ve araç değerler olarak ifade edilmektedir. Temel değerler sahip olunmasını istenilen başarı, erdem gibi değerlerdir.⁵⁸

İlk değer testi yapan Spranger, değerleri kişilik durumlarına göre tasnif etmiştir.⁵⁹ Değerleri altı başlık halinde değerlendirmiştir: Bunlar; “*Bilimsel Değer, Ekonomik Değer, Estetik Değer, Sosyal Değer, Politik Değer ve Dini Değer*” olmak üzere altı tanedir.

Değerler eğitiminin sınıflara ayrılması konusunda genel geçer kabul görmüş bir sınıflandırma mevcut değildir. Ancak bazı müellifler, değerler eğitimi kendi kanaatlerince bir kısım tasniflere tabi tutmuşlardır. Değerler eğitimi, idealist ve realist şeklinde sınıflara ayıranlar olmuştur. İdealist değerler eğitiminin konusu, değerler için memba olan kültürler, tarih, ilahiyat, felsefe ve sanatsal faaliyetlerdir. Bu gibi konularda öğrencinin hep teoride hem de pratikte kendisine örnek alması gerekmektedir. Realist değerler eğitime gelince yapılan davranışların değer ifade edip etmediği akılla bilinmektedir. Yapılan eylemler hakkında bir kısım yorumlamalar yapılabilmektedir. Yapılan davranışların doğruluğu veya yanlışlığı ortaya konulmaktadır. Doğru davranışların sergilenmesinde bilgi başrolü almaktadır.⁶⁰

Değerler çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Yapılan bu sınıflandırmalar neye göre, kime göre, hangi inanca veya dine göre yapılmaktadır? Bu sorular çerçevesinde değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Her toplumun inançlarına ve algılarına göre

⁵⁷ Yazıcı, “Değerler Eğitimi”, 501-502.

⁵⁸ Yazıcı, “Değerler Eğitimi”, 502.

⁵⁹ Akpınar, *Değerler Eğitimi*, 11.

⁶⁰ Nesrin Kale, “Nasıl Bir Değerler Eğitimi?”, *Değerler ve Eğitimi*, 1. Bs (İstanbul: Dem, 2004), 316-318.

değerler farklılık gösterebilmektedir. Bu problemin çözümü olarak evrensel değerler öne sürülmektedir. Ancak ele alınacak olan evrensel değerleri kimin belirleyeceği ve hangi inançlara göre belirleneceği de problem teşkil etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE DEĞERLER

Kur'an'da bulunan ilgili ayetler incelendiğinde değerler eğitiminin Kur'an'ın mühim mevzularından olduğu tespit edilmektedir. Değerlerin ve Kur'an-ı Kerim'in amaçları yönünden değerlendirildiğinde her ikisinin aynı doğrultuda oldukları söylenebilir.

1. Kur'an-ı Kerim'de Değerlerin Kazanılmasını ve Uygulanmasını Sağlayan İfadeler

Kur'an-ı Kerim'de, toplumda en önemli yere sahip olan değerlerin çeşitli ifadelerle ele alındığını görebilmekteyiz. Kur'an'da işlenmiş olan yardımseverlik gibi değerler bazen farzîyet bazen de mubahlık ile ifade etmektedir.¹ Kur'an'daki değerlerin, “Allah'ın, birey ve toplumun inşası için uygulanmasını istediği temel değerler” olduğunu ifade edebiliriz. Allah, bu değerlerin Müslümanlar tarafından uygulanmasını ve bu değerlere sahip olunmasını emretmiştir.² Bunların kazanımını teşvik için sevap ve mükâfat dengesi kurmuştur.³ Kur'an'da yer alan değerleri yerine getiren Müslümanlar, hem ahirette yararlanabilecekleri bir iş yapmış olmakta hem de toplumu oluşturan değerleri yerine getirmiş olmaktadır. Bu durum, bireyin mutluluğundan toplumun korunmuşluğuna doğru bir düzlem üzerinde gerçekleşmektedir.

¹ Nuri Kahveci, “Fıkıh Usûlü Açısından Emrin Delaleti ve Emre Delalet Eden Lafızlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2009): 32.

² Bülent Uğur Koca, *Değerlerin Felsefi ve Kur'ani Temelleri ve Eğitimi* (Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 280-281.

³ Kemal Coşkun, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı ve Sosyal Değerler Algısı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020), 63.

Kur'an-ı Kerim'in inzal edildiği dönemden itibaren toplumsal dinamikleri, değerlere göre değiştirdiği görülmektedir. Cahiliye döneminde insanlar, cömertlik ya da dayanışma gibi bazı niteliklere sahip olsalar da bütüncül bir değer sisteminin kabilenin anlayışına göre tesis edildiği bilinen bir durumdur. Fakirin ezilmesi, açlık korkusuyla çocukların öldürülmesi ya da kız çocukların diri diri toprağa gömülmesi veya ne olursa olsun kişinin kendi kabilesini haklı görüp kim olursa olsun karşıdaki kabileyi tahakküm altına almaya çalışması vakidir. Elbette *hılfu'l-fudûl* gibi erdemi korumaya çalışan insanların oluşturduğu teşekküllerin varlığını da belirtmek gerekir. Burada vurgulamaya çalıştığımız husus, değer yargısını belirleyen ölçütlerin kabileden kabileyeye ya da başkandan başkana değişebildiğidir. Genel ve geçer değerlerin, çok az sayıda olduğudur.⁴ Örneğin kişinin annesiyle evlenebilmesi ya da bir kadının güzelliğini teşhir amacıyla yaptığı girişimler, oldukça olağan görülebilmekteydi. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de değerlerden ya da değer belirleme meziyetinden yoksun cahiliye dönemi insanların sahip olması gereken değerler yer almaktadır.

Tarihsel veriler, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in gönderildiği *ummu'l-kurā* ve çevresini ıslah ettiğini göstermektedir.⁵ Allah, yanlış bulduğu davranışları Hz. Peygamber'e vahiy göndererek düzeltilmesini istemiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, yanlış davranışların düzeltilmesini sağlayan değerleri ihtiva etmektedir. Bu değerleri de dini değerler olarak ifade edebiliriz.

Dini değerler, değer çeşitlerinden biridir. Dini değerlerin tespitinde ve öneminde en büyük kaynaklığı ve rolü Kur'an-ı Kerim üstlenmektedir. Çünkü dini mevzularda Kur'an-ı Kerim temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple dini değerlerin tespitinde ve değerlerin benimsenmesinde Kur'an-ı Kerim belirleyici rol oynamaktadır. Bundan dolayı da değerlerin benimsenmesi ve uygulanması konusunda değerler ile Kur'an'ın bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Kur'an'ın değerler ve değerler eğitimiyle ilişkilendirilmesi olağandır. Çünkü Kur'an-ı Kerim insanlara gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de insan davranışları temelde

⁴ Mustafa Fayda v.dğr., *İslam Tarihi El Kitabı*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 66.

⁵ Zeki Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf Ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurbân Örneği (I)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/32 (2011): 175.

iyi ve kötü olarak tasnif edilmektedir. Kur'an-ı Kerim ile değerlerin ilişkisini bu çerçevede görmekteyiz.⁶

Kur'an-ı Kerim'deki değerleri, sevap-günah ya da övülen-yerilen sıfatlar bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.⁷ Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı ifadelerin değerlerin kazanılmasında ve uygulanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Kur'an'daki değerlerin önem derecesinin belirlenmesinde, Fıkıh usulcileri tarafından kullanılan terimlerin pratik bir işlevi bulunduğunu söyleyebiliriz. Yani *şāri*'in yapın ya da yapmayın dediği ya da övgüyle ya da yergiyle bahsettiği bir davranışın ne derecede kaçınılması ya da yapılması gereken bir davranış olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre birey, zorunlu/*daruriyyāt* olan davranışlarla hayatını güzelleştirecek davranışların/*taḥsīniyyāt* farkını anlayabilecek ve buna göre öncelikleri değişecektir. Fıkıh usulcülerinin değerler ile ilgili yargılarını yansıtan ifadeleri, aşağıdaki kavramlarla tanımlanmaktadır. Bu ifadeler şunlardır:

1.1. Haram

Haram, bir şeyin ilahi emirle ya da beşeri yönden yasaklanmasıdır. Bu yasaklamayı akıl, şeriat ya da Allah'ın emrine uyanlar yapmaktadır. Kur'an'da haram fiilin çeşitli anlamlarda kullanıldığını görmek mümkündür. Bu anlamlardan birisi de engellemektir. Mesela Musa'dan bahseden "*Biz önceden onun, başka sūtanneler kabul etmesini engellemiştik. Bunu üzerine ablası, "Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?" dedi*" (Kasas, 28/12) ayetinde *ḥarramnā* kelimesi, bir şeyi engelleme anlamında kullanılmıştır.⁸

Haram kelimesi hurmet, ihram ve hırman şekillerinde kullanımları olan bir kelimedir. Her bir kullanımı farklı anlamları ihtiva etmektedir. Hurmet kelimesi bir şeye saygı duymak ve bir şeyin yasak olduğu anlamlarına gelmektedir. İhram, bir şeyi haram

⁶ Kadir Canatan, "Değerler ve Normlar Kaynağı Olarak Kur'an", *Kur'an'da Ahlaki Değerler*, 1. Bs (Ankara: Fecr, 2007), 110.

⁷ İsmet Eşmeli, "Değerlerin Temellendirilmesi ve Eğitiminde Din Faktörü", *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi*, ed. Hasan Meydan, 1. Bs (Ankara: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2018), 259.

⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 229.

kılmak, hac için özel olan elbiseyi giymek ve haram olan ay ve beldelelere girme gibi anlamlara gelmektedir. Tahrim ise tef'ıl babından gelmekte olup bir şeyi men etme ve yasak kılma anlamına gelmektedir.⁹

Haram kelimesi, Kur'an'da farklı türevleriyle geçmektedir. Kur'an'da seksen üç yerde bulunmaktadır. Kur'an'da haram kelimesi bazen birine bir şeyin haram kılınması konusunda kullanılırken bazen de bir içeceğin veya yiyeceğin haram olması konusunda kullanıldığı görülmektedir.¹⁰ Kur'an'da yer alan haram ilkesi, bir davranışın değer olarak benimsenmesini ya da benimsenmemesi konusunda tercihi sağlayan önemli unsurdur. Aynı zamanda haram ilkesi bir değeri uygularken uymamız gereken ilkeleri de belirlemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bir şeyin haram kılınmasında daha açık bir ifadeyle tüm değerlerin belirlenmesinde gözetilen beş ana ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler, canı korumak, aklı korumak, din özgürlüğünü korumak, ırz ve üreme hakkını korumak, malı koruyarak zarar verilmemesini temin etmektedir. *Maslahat teorisi* adı verilen bu eğilim, Şâtıbî (V. 790 h.) ve Gazzâlî (V. 505 h.) ile birlikte yaygınlık kazanan teorilerdendir. Bu beş esas, bir kişinin hayatında en önemli unsurlardır. Kur'an-ı Kerim ne olursa olsun bunlardan birine zarar veren bir şey olduğunda haram kılınmıştır.¹¹ Aynı zamanda İbn Cüzey (V. 741 h.) diğer dinlerin de maslahat teorisinin ilkelerine önem gösterdiğini ifade etmektedir.¹² Zaten değerlerin hedefi de; can, akıl, din, ırz vb. şeyleri korumaktır. Değerlere sahip olan kişinin bu temel esasları koruyacak bir kimlikle yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla Kur'an'da değerler eğitiminin diğer toplumlardaki anlayışlarla temel farklılığı bu noktada olmaktadır. Zira bu beş esas, her türlü ortamda ve her çeşit insana karşı bir sorumluluk olarak bireye yüklenmektedir. Aynı zamanda bunlar dindarlık anlayışının da temelidir. Şimdi bu ilkeleri izah etmek istiyoruz:

⁹ Kürşat Demirci, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 16: 98.

¹⁰ Demirci, "Haram", 16: 98.

¹¹ Ferhat Koca, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 16: 101.

¹² Harun Bekiroğlu, *Kur'an Yorumunda Fıkıh Usulünün İşlevi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 342.

1.1.1. Aklın Korunması

Bir şeyi bağlamak kök anlamındaki ‘-k-l kökünden türeyen akıl kelimesi, sözlükte “*men etmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak*” anlamlarına gelmektedir.¹³ Akıl, ilmi elde etme gücü olarak tarif edilmektedir.¹⁴

Bir kişinin İslam dinin emir ve yasaklarından mükellef olabilmesi için gerekli şartlardan birisi de akıl sağlığının yerinde olmasıdır. Akıl sağlığı yerinde olmayan kişilerin hiç bir sorumluluğu yoktur. Aynı zamanda akıl, İslam dini açısından çok önemli olduğu için aklın muhafazasına da gerekli önem verilerek akla zara veren her şey yasaklanmıştır. Bu sebeple bir Müslüman tarafından akla zarar verebilecek hiçbir şey değer olarak benimsenemez ve uygulanamaz. Aklın korunması, düşüncenin korunması ve sağlıklı düşünebilmenin ya da düşünülebilecek bir ortama sağlamanın toplumun vazifesi olduğu manasını da içermektedir.

Kur’an’ın aklın ve bilincin yitirilmesine yol açan nedenleri ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmektedir. Bunlardan birincisi şu ayetin incelenmesiyle görülebilir: “*Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlar için bazı menfaatler vardır. Fakat günahları, menfaatlerinden daha büyüktür. Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Gönlünüzden geçeni infak edin. İşte böylece Allah, size ayetlerini açıklıyor. Umulur ki siz düşünürsünüz.*” (Bakara, 2/219) Bu ayetle Allah, içki ve kumarın haram kılınmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü içki insanın aklına çok büyük zararlar vermektedir. Kişinin iradesinin yok olmasına sebep olmaktadır.¹⁵ İçki, kumar vb. kötü alışkanlıklara karşı bireylere değerler kazandırıp uygulamalarını sağlamak gerekmektedir.

Aklın korunması prensibine dönük olarak diğer bir ayette şöyle buyrulmuştur: “*Ey iman edenler, sizler sarhoş ve zihinsel uyusukluk halindeyken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de, yolları mescitten geçenler hariç, gusledinceye kadar namaza,*

¹³ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 2: 238-242.

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 577.

¹⁵ Ebû Hâtim Er-Râzî, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'azîm Li'bni Ebi Hâtim*, thk. Esadu Muhammed el-Tayyib, 3. Bs (Arabistan: Mektebetü Nezari Mustafa el-Bazi, 1419), 2: 388-392.

mescide yaklaşmayın. Eğer hasta, yaralı olur veya yolculukta bulunursanız yahut herhangi biriniz ayakyolundan gelirse veya hanımlarınızla ilişkiye girmiş, su da bulamamışsanız, o zaman abdest alma veya gusül etme niyetiyle temiz bir toprakta teyemmüm edin, yüzleriniz ve ellerinizi-kollarınızı mesh edin, namazınızı kılın. Allah çok affedicidir, kullarını daima koruma kalkanına alır.” (Nisa, 4/43) Alkol haram kılınmadan önce kişi alkol aldığında büyük değerlerden olan akli yetisini kaybettiğinden Allah namaza yaklaşılmamasını emretmiştir.¹⁶

Kur'an'da akla zarar veren içkinin şu ayetlerle yasaklandığı görülmektedir: “*Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar hep şeytan işi murdar bir şeydir, onun için siz ondan kaçının ki yakayı kurtarasınız.”* (Maide, 5/90) “*Şeytan, içki ve kumarla sadece aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve siz Allah'ı anmaktan ve namazı kılmaktan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?*” (Maide, 5/91) Allah Mâide-90. ayetiyle içki ve kumarı kesin bir şekilde haram kılmıştır. İlk başlarda alkolün faydasından çok zararının olduğu ifade edilmiştir. Son olarak kesin bir şekilde haram kılınmıştır. Burada alkol ve kumarın tedrici bir şekilde haram kılındığı görülmektedir.¹⁷ Bu ayetten eğitsel bir yöntem belirlemeye çalışan İslam bilginleri, toplumsal ve bireysel değişimin aşama aşama gerçekleştirilecek planlı düzenlemelerle sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de akla zarar verebilecek her türlü davranış yasaklanmaktadır. Bu sebeple bir davranışın değer olabilmesi için akıl sağlını koruması gerekmektedir. Akıl sağlını zara verebilecek bir davranışın değer olarak benimsenmesi Kur'an'a aykırı bir davranış olmaktadır. Bundan dolayı pozitif duyguların deneyimleme fırsatı veren yardımseverlik değerinin benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

¹⁶ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 2: 69.

¹⁷ Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdu'l-Mevcud, 1. Bs (Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1418), 2: 419.

1.1.2. Canın Korunması

Arapça aslı *nefis* olan can kelimesi, sözlüklerde “rüzgâr, nefis, ruh, bedeninin hayatiyetini sağlayan ana unsur”¹⁸ olarak ifade edilmektedir.

İslam dininde canın korunmasına büyük önem verilmektedir. Kur’an’da canın korunmasına çokça vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda Kur’an’da da cana kıymak haram kılınmıştır. Can kelimesi, Kur’an’da nefis sözcüğü ile ifade edilmektedir.

Furkan Suresi, 68. ayette insan hayatının önemi şu şekilde anlatılmaktadır: “*Ve onlar, Allah ile beraber başka bir İlah’a tapmazlar. Allah’ın öldürülmesini yasak kıldığı bir canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa ağır bir ceza ile karşılaşır.*” Böylece ayette sebepsizce öldürmenin yasaklandığı ifade edilmektedir.¹⁹

Aynı durum İsra süresi, 33. ayette konu edilmiştir: “*Haklı [yasal] bir neden olmaksızın Allah’ın haram kıldığı bir kimseyi öldürmeyin. Kim mazlum olarak öldürürse onun velisine yetki vermişsinizdir; o da öldürmede ölçüyü aşmasın. Çünkü o, gerçekten yardım görmüştür.*” Ayette dinlerin ortak ödevlerinden olan haksız yere birinin öldürülmeyeceği ifadesi yer almaktadır.²⁰

En’am süresi, 151. ayette ahlaki bir takım değerlerle beraber canın korunması da ifade edilmektedir: “*De ki: Gelin size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne-babaya iyilik edin, yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de, onların da rızıklarını biz vermekteyiz. Çirkin kötülüklerin açığına ve gizli olanına yaklaşmayın. Hakka dayalı olma dışında, Allah’ın (öldürülmesini) haram kıldığı kimseyi öldürmeyin. İşte bunlarla size tavsiye etti; umulur ki akıl erdirirsiniz.*”

En’am süresi, 140. Ayette insan canının değerliliği şu şekilde ifade edilmiştir: “*Çocuklarını hiçbir bilgiye dayanmaksızın akılsızca öldürenler ile Allah’a karşı yalan yere iftira düzüp Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiklerini haram kılanlar elbette*

¹⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Can”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7: 138.

¹⁹ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 4: 138.

²⁰ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 3: 480.

hüsrana uğramışlardır. Onlar, gerçekten şaşırıp sapmışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır.” Böylece Kur’an’ın indiği toplumda sık rastlanan yoksulluk ve geçim endişesinden dolayı çocukların öldürülmesi olayı, Allah tarafından yasaklanmıştır.²¹ Elbette çocuk hayatının korunması sadece hukukun kati olarak uygulanmasıyla mümkün olmayabilir. Bunun için insan hayatının yaşamaya değer olduğu algısının zihinlere kazınması sağlanmıştır. Öte yandan İslam toplumu ailelere ve özellikle de kölelere geçim imkânları temin etmiş ve onları açlık ile yüz yüze bırakmama sorumluluğunu da yerine getirmiştir. Dolayısıyla ekonominin insan hayatına mal olmayacak bir düzene oturtulması da insan canının korunmasını sağlamanın yollarından biridir.

Değerlerin hedefi, canın korunmasını sağlamaktır. Sevgi-saygı, yardımseverlik, adalet, hoşgörü ve empati değerlerine baktığımızda “canın korunması” anlayışı ile birey bu değerleri uygulamaktadır. Bu ilke ile insan hayatını idame ettirecek değerler benimsemektedir. Misal olarak bu ilke sayesinde yardımseverlik değerine sahip olan kişiler Arfika’da insan hayatının devamı için önemli olan su kuyuları açtırmaktadır. Bu çerçevede MEB’e bağlı okullarda, öğrenci, veli, öğretmen ve sivil toplum kuruluşları işbirlikleriyle yardım organizasyonları yapılmakta ve bu okulların isimleri açılan kuyulara verilmektedir. Bu davranışların, öğrencilerin insanlara yaşanabilir bir hayat sağlama duygularını buna bağlı olarak da yardımlaşma duygusunu güçlendireceği açıktır.

1.1.3. Malın Korunması

Mal kelimesi sözlüklerde “*bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü*”²² olarak açıklanmaktadır.

İslam bireysel ve kamusal bir düzen kurarak bireyin malının korunmasını ve değerinin yitirilmemesini tesis etmiştir. Bunun en önemli yolu, haksız kazanç sağlayan ve emekten değil paradan para kazanan faiz düzenini sonlandırmak olarak görülmüştür. Bakara süresi, 275. ayeti bu bağlamda ele almak gerekir:

²¹ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 2: 486.

²² “Mal”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 28 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr>.

“Faiz yiyenler, ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi, çarpılmış olmaktan başka kalkmazlar. Bu, onların: Alım satım da ancak faiz gibidir demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah’a aittir. Kim (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.” Kur’an’ın indiği dönemde emeksiz ve karşılıksız para kazanımına dayalı faiz yasaklanmıştır. Dolayısıyla buradaki değer, emeksiz kazancının ve sömürüye dayalı ekonomik her türlü işleyişin engellenmesidir. Böylece faiz kesin bir şekilde haram kılınmıştır.²³

Emeksiz olarak paradan para kazananların uyarılması, ulemanın sorumluluğuna bırakılmıştır. Maide süresi, 63. ayette şöyle buyrulmuştur: “*Bilgin-yöneticileri (Rabbaniyyun) ve yüksek bilginleri (Ahbar), onları, günah söylemlerinden ve haram yiyiciliklerinden sakındırmalı değil miydi? Yapmakta oldukları ne kötüdür.*” Böylece servetin nasıl kazanıldığına dikkat edilmesinin, önemsenmesi gereken bir değer olduğu ifade edilmiş ve bu ayeti okuyanlara da bu konuda hassas olmaları gerektiği öğretilmeye çalışılmıştır. Yahudilerin bu davranışlarının kötü olması vurgulanarak, doğru bir değer kazanılmasının önemine dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda bilginlerin ya da yöneticilerin bu hususlarda değer kazandırılmasına dönük bir çaba içerisinde olmaları gereğine işaret edilmiştir. “Malın korunması” anlayışı açısından kişi yardımseverlik değerini uygulamaya dökerken, Allah’ın haram kıldıklarından değil helal kıldıklarından yardımlaşmada bulunması gerekmektedir.

1.1.4. Neslin Korunması

Nesil sözlüklerde “zürriyet, kuşak, evlat ve torun, soy, sülale”²⁴ anlamlarına gelmektedir.

Neslin en önemli korunmuşluğu, mahremiyet eğitimi ve evlilik kurumuna dayandırılmıştır. Bundan dolayı Kur’an’da bir erkeğin evlenemeyeceği kadınlar detaylı olarak sayılmıştır. Nisa süresi, 23. ayette bu konu şöyle anlatılmaktadır: “*Sizlere anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerin*

²³ Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 6: 7-14.

²⁴ “Nesil”, *Kubbealti Lugati*, 28 Ocak 2021, <http://www.lugatim.com/s/nesil>.

kızları, kız kardeşlerin kızları, sizi emziren (süt) anneleriniz, sütkız kardeşleriniz, kadınlarınızın anneleri ve kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızdan olup koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız –onlarla gerdere girmemişseniz, size bir sakınca yoktur-, sizin sülbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir araya getirdiğiniz (evlilik) haram kılımdı. Ancak (cahiliyede) geçen geçmiştir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.” Ayette sağlıklı neslin ortaya çıkabilmesi açısından kimlerle evlenilmeyeceği konusu yer almaktadır.

Bir toplumun mihenk taşı olan ailenin düzgün olunması isteniyorsa Kur'an'da yer alan neslin korunmasını ihtiva eden ayetlerin değerler eğitiminde çokça üzerinde durulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. “Neslin korunması” anlayışı, aile müessesini korumayı hedefleyen değerlerin benimsenmesini ve benimsenen değerlerin de uygulanmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı Kur'an'da evlenemeyecek durumda olanların/*eyāmā* evlendirilmesi, toplumsal bir görev olarak anlatılmış ve ekonomik sorunların ön plana çıkarılmaması zira Allah'ın evlenecek kişilere yardımcı olacağı vurgulanmıştır (Nūr 24/32). Elbette bu emrin yerine getirilmesi, aracılık şeklinde bir yardımlaşma ile mümkün olabileceği gibi evlenecek gençlerin mali sorunlarının çözülmesi şeklinde de sağlanabilir. Bütün bu yöntemlerin yardımlaşma değeri üzerine kurulu olduğu açıkça görülmektedir.

1.1.5. Dinin Korunması

Akıl sahibi kişileri Hz. Peygamberin buyurduklarını kabul etmeye çağıran ilahi kurallar bütününe din denilmektedir.²⁵ Din dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlamaktadır. Bu sebeple dinin korunması değerlerin temel amacıdır.

Furkan süresi, 68. ayette: “*Ve onlar, Allah ile beraber başka bir İlah'a tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa ağır bir ceza ile karşılaşır.*” Tevhit inancına vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda Allah'tan başka hiçbir şeye tapılmayacağı ifade edilmektedir.²⁶

²⁵ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1: 105.

²⁶ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 4: 68.

Nahl süresi, 116. ayette: “Dillerinizin yalan yere nitelendirmesi dolayısıyla şuna helal, buna haram demeyin. Çünkü Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah’a karşı yalan uydurmuş uyduranlar kurtuluşa ermezler.” Allah’ın koymuş olduğu hükümleri, keyfi olarak dönüştürmenin ve çiğnemenin yasaklanması, kanunsal bir bütünlüğü sağlayacak en önemli değerdir. Bu durum, bir değer tartışmaya açılmasını da önleyecektir. Bundan dolayı dini tahrif edenlerin kurtuluşa eremeyecekleri vurgulanmaktadır.²⁷

En’am süresi, 119. ayette: “Ne oluyor ki size, kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalmanız dışında, O, size haram kıldıklarını ayrı ayrı açıklamışken, üzerinde Allah’ın ismi anılan şeyleri yemiyorsunuz? Gerçekten çoğu, bir ilim olmaksızın kendi hevalarıyla (kimilerini) saptırıyorlar. Şüphesiz, senin Rabbin haddi aşanları en iyi bilendir.” Müşriklerin kendi anlayışlarına göre yasal bir ilke edindiklerine işaret edilmektedir. Bundan dolayı keyfi tutum takınılarak kişinin kendisine bazı yiyecekleri yasaklamasının doğru olmadığı ifade edilmektedir.²⁸

Tevbe süresi, 29. ayette “Kendilerine kitap verilenlerden, Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Resulü’nün haran kıldığını haram tanımayan ve hak dini (İslam’ı) din edinmeyenlerle, küçük düşürülüp cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar savaşın.” Dini dayanaklara bağlı olarak belirlenmiş yasal zeminin korunmasına dikkat çekilmiştir. Bunun çiğnenmesi durumunda, toplumun değer sistemini korumak için savaşın dahi göze alınması gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre Allah’ın koymuş olduğu hükümleri tanımayanlarla ve Allah’a ve ahirete inanmayanlarla savaşılması gerektiği ifade edilmektedir.²⁹

Maide süresi, 72. ayette: “Andolsun—Şüphesiz Allah, Meryem oğlu mesih-t-diyenler küfre düşmüştür. Oysa Mesih’in dediği (şudur): Ey İsrailoğulları, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin. Çünkü O, Kendisine ortak koşana

²⁷ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî, 1. Bs (Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998), 2: 239.

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selameti, 2. Bs (Daru Tayyibetin, 1420), 3: 323.

²⁹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, 1. Bs (Kahire: Daru’s- Sabuni, 1417), 1: 493.

şüphesiz cenneti haram kılmıştır, onun barınma yeri ateştir. Zulmedenlere yardımcı yoktur.” Allah, Meryem oğlu Mesih’in ilah denilmesini reddetmiştir. Bu anlayışın doğru olmadığı ifade edilerek yasaklanmıştır. İslam dininde Hz. İsa, peygamber olarak kabul edilmektedir. Bir ilahlık atfedilmesi yanlış görülerek bir beşer olduğu söylenmektedir.³⁰ Görüldüğü gibi Kur’an dinin temel bir değer olduğunu ifade etmiş ve Allah’ın dine dayalı buyruklarının toplumsal ve siyasal zeminde korunması gerektiğine dair bireye ve topluma görevler yüklemiştir.

Din insanoğlunun sahip olduğu en önemli unsurlardandır. Bireyin sahip olması gereken değerleri de inandığı dinin belirlemesi gerekmektedir. Bu açıdan din, hem değerlerin benimsenmesinde hem de değerlerin uygulama aşamasında büyük bir role sahiptir. Bundan dolayı bütün değerlerin amacı, dinin korunmasını sağlamaktır.

Dinin korunması, din özgürlüğünün de korunmasını içerir. Dininin ne olduğunu korkmadan söyleyebilme, dinine ait ibadet mekanını kullanabilme ve dinine göre ibadet etme, dinini öğretecek materyaller üretme ve çocuklarına okutabilme ve dinin gerektirdiği hukuki müeyyideleri, devletin denetiminde uygulayabilme imkanı da dinin korunması kapsamındadır. Dolayısıyla bunlardan her hangi birinin ihlali durumunda, Müslümanların bu dinlerdeki kişilerin din özgürlüklerini korumak veya kazanmalarını sağlamak için çabalamaları da yardımseverliğin fikri versiyonudur. Kanaatimizce maddi yardımlaşmadan daha takdire şayandır.

1.2. Helal

Helal kelimesi, çeşitli ayetlerde muhtelif anlamlarda yer almaktadır. Kur’an’da helal sözcüğü elli yerde çeşitli manalarıyla beraber yer almaktadır.³¹

Helal, h-l-l kökünden türemiş muḏā‘af bir fiil olup h-l-l kökü, açmak ve girmek kök anlamını taşımaktadır. Cürcânî (v. 816 h.) helal kavramını, yapılmasından dolayı

³⁰ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 2: 318.

³¹ Ferhat Koca, “Helal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 17: 175.

cezalandırılmayan her şey olarak tanımlamıştır. Helal, bir şeyin şer'î olarak yapılabilmesi olarak değerlendirilmektedir.³²

Kur'an'da helal ve temiz kelimelerinin genelde beraber kullanıldığını görmek mümkündür. Helal ifadesinin geçtiği bazı ayetler şunlardır:

“Ey insanlar! Yeryüzünde helal ve temiz olanlarından yeyiniz. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o apaçık bir düşmandır.”(Bakara, 2/168) *“Ey iman edenler! Allah'ın sizlere rızık olarak verdiği şeylerin güzel olanlarından yiyiniz. Eğer siz sadece Allah'a tapıyorsanız Allah'a şükrediniz.”* (Bakara, 2/172) *Allah yalnız size ölü hayvanı, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilenleri haram kılmıştır. Kim bunları yemek zorunda kalırsa zaruret miktarını aşmadan yemesinde hiçbir günah yoktur. Çünkü Allah gafur ve rahimdir.”* (Bakara, 2/173)

Yukardaki ayetlerde, Allah yediğimiz şeylerin helal olması gerektiğini ifade etmektedir. Müslümanlar yediği şeylerin öncelikle helal olması gerektiğine dikkat etmelidirler. İslam dininin haram kıldığı bir şeyi tüketmenin, büyük günahlardan sayıldığı ifade edilmektedir. Değerlerin maksadı insanların iyi şeyleri yapması ve kötü şeylerden uzak durmasıdır. Ayetlerde ifade edildiği gibi dinin helal kıldıklarına bireysel ve toplumsal yaşamda riayet etmek, kamusal bir değerdir. Domuz eti, akmiş kan ve ölü hayvan eti gibi bazı canlılar ya da ürünler haram kılınmıştır. Allah'ın haram kılmış olduğu şeylerin bireyin yaşam tarzında asla yer almaması gerekmektedir. Nasıl ki değerler sosyal hayat düzeni için gerekli bir şey ise Allah'ın yasakladıklarından (haram kıldıklarından) uzak durmakta büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede ekonomik bir uygulama olan faize karşı durulması gereğinin, iktisadi yardımlaşmayı vurgulayan bir değer olduğunu söylemek mümkündür:

“Faiz yiyen kimseler ancak şeytanın çarptığı kimselerin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların alış verişte faiz gibidir demelerinden dolayıdır. Allah alış veriş helal kıldı. Faizi haram kıldı. Kime rabbinden bir öğüt gelip vazgeçerse geçmişte aldıkları onundur. Onun durumu Allah'a kalmıştır. Kim de faiz almaya dönerse işte onlar ateş ashabıdır. Onlar cehennemde ebedi olarak kalacaklardır.” (Bakara, 2/275)

³² Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 1: 92.

Görüldüğü gibi yardımlaşmanın bir boyutu da toplumun iktisadi sistemini bozacak yanlış ekonomik uygulamalardan kaçınılmasıdır. Buna göre faizsiz ekonomi, bireysel bir değerden daha çok toplumsal bir değer olarak kabul edilmelidir. Bu durum Hz. Peygamber tarafından “Zalim olan kardeşine yardımın, onun zulmünü engellemendir” sözüyle toplumsal bir yardımlaşma şeklinde de tezahür edebilmektedir (Buḥārī, “Mezālim”, 5).

Müslümanların Kur’an’daki değerleri benimserken veya eylem haline getirirken Allah’ın koymuş olduğu kurallara dikkat etmeleri istenmiştir. Maddi yönü olan değerleri ifa ederken alış-veriş yapılmasında herhangi bir beis olmadığı ayette ifade edilmektedir. Emeksiz kazançtan uzak durmak en büyük değerlerdendir.

“Size annelerinizle, kızlarınızla, kız kardeşlerinizle, halalarınızla, teyzelerinizle, erkek kardeşin kızıyla, kız kardeşin kızıyla, siz emziren sütannelerinizle, sütkardeşlerinizle, hanımlarınızın anneleriyle, zıfafa girdiğiniz hanımlarınızdan olan evlerinizde bulunan üvey kızlarınızla nikâhlanmak haram kılınmıştır. Şayet üvey kızlarınızın anneleriyle zıfafa girmemiş iseniz kızlarıyla evlenmenizde herhangi bir günah yoktur. Kendi soyunuzdan olan çocuklarınızın eşleriyle ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamak haram kılınmıştır. Ancak geçen geçmiştir. Muhakkak ki Allah gafur ve rahimdir.” (Nisa, 4/23) Evlilik ve birinin evlenmesini sağlamak büyük değerlerden sayılmaktadır. Ayette kimlerle evlenilmesinde bir problem olmayacağı zikredilmektedir.

Müslüman bireyin sahip olduğu değerlerde, inanç dünyasının büyük bir yeri vardır. Helal olmayan bir davranışı değer olarak benimsemesi mümkün değildir. Ayrıca sahip olduğu değerleri uygularken de helal ilkesine aykırı gelecek davranışlardan sakınması gerekmektedir.

1.3. Farz

Farz kelimesi, Kur’an’da çeşitli kelimelerin karşılığı olarak kullanılabilir. Mesela yazıldı anlamına gelen *kutibe* ‘aleykum, hükmetti anlamına gelen *қада rabbuke*, emretti anlamına gelen *ye murukum* kelimesi, zorunluluğu ifade eden lafızlardandır. Aynı şekilde kati suretle emretti ifadesi de f-r-d kök fiiliyle kullanılmaktadır ki farz kelimesi bunların tamamını içinde barındıran üst bir kavramdır. Bu yönüyle zorunluluğu/*vācib* ifade eder.

Farđ kökü, sert bir şeyi kesip onda etki bırakma manasına gelmektedir. Mesela ağacın yontularak iz bırakılması ya da demirin kesilmesi için kullanılabilir.³³ Farz kelimesinin tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Şari’nin, mükelleften yapılmasını bağlayıcı tarzda istediği fiil hakkında delilin kat’i olması halinde, buna farz adını verirler.”³⁴

Buna göre Allah’ın Müslümanlara yapılmasını emrettiği şeyler, Müslümanlar için yerine getirilmesi gereken büyük değerlerden olmaktadır. Burada eylemin kendisinin değer olmasından daha önemli olan, değerın kaynağının tanrı olarak görülmesi ve değer belirleme yetkisinin tanınmasıdır. Bundan dolayı Kur’an’da yer alan emirlerin yani farzların birer değer olmasıyla birlikte bu değerın bağlayıcılığının ve kaynağının önemi dikkat çekmektedir. Mesela bu değerın kaynağına atfedilen saygıdan dolayı, kişi malının bir kısmını yoksullara zekât adı altında vermektedir ve bu da yardımlaşma kapsamında iktisadi bir değerdir:

“Sadaka [sevabı kazandıracak zekatlar] ancak fakirler, miskinler, zekât toplama görevlileri, müellefe-i kulüp, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar, yolda kalmış olanlar için Allah tarafından farz kılınmıştır. Allah âlim ve hâkimdir.” (Tevbe, 9/60) Bu ayette Allah’ın farz kıldığı zekât, yardımseverlik değerının eylem haline getirilmesini sağlamaktadır. Öte yandan mirasın taksiminde ve vasiyetin uygulanıp borçların ödenmesinde de aynı değer yargısı hakimdir:

“Erkekler için yakınların, anne ve babanın geride bıraktıklarından bir pay vardır. Kadınlar için yakınların, anne ve babanın geride bıraktıklarından bir pay vardır. Onun azından da olsa çoğundan da olsa farz kılınmış bir pay vardır.” (Nisa 4/7) *“Allah evlatlarınız hakkında iki kadın payı kadar bir erkeğe verilmesini emrediyor. Eğer hepsi kadın olup ikiden fazla ise geride kalanların üçte ikisi onların olur. Eğer bir kız ise ona yarısı vardır. Eğer ölenin anne babası ile çocuğu varsa geride bıraktıklarının altıda biri anne ve babanın olur. Eğer ölenin çocuğu yoksa mirasçı olarak annesi ve babası varsa üçte biri annesine verilir. Eğer ölenin kardeşleri varsa mirasın altıda biri annesidir. Bu*

³³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 630.

³⁴ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları : (usulü'l-fıkıh)*, trc. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 237.

paylaştırma ölen kişinin borçlarının ödenip vasiyetinin yerine getirilmesinden sonradır. Babalarınızın ve çocuklarınızın size fayda açısından hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah âlim ve hakimdir.” (Nisa, 4/11) Bu ayetlerde adaletin bir değer olduğu ve yerine getirilmesi gerektiği konu edilmektedir. Geride kalan mirasın adaletli bir şekilde dağıtılması ifade edilmektedir.

Allah’ın Müslümanlardan kesin olarak yapılmasını istediği hususlar farz kelimesi ile tanımlanır. Ayetlerde emir kalıpları ya da *kutibe* gibi çeşitli lafızlar, hükmün farz olduğunu gösterir. Allah Kur’an-ı Kerim’de zekât verilmesini emrederek bireylerin yardımsever olmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Allah, bir ibadeti farz kılarak kişiye değer kazandırmaktadır.

1.4. Hayır

Yapılması bireyin ve toplumun yararına olan ve aynı zamanda kişiye Allah’ın sevgisini kazandıracak davranışlara hayır/*el-hayr* denilmektedir. Kelimenin Arapça kalıbın incelendiğinde ism-i tafđil kalıbında olduğu ancak çok yoğun kullanılmasından dolayı ahyaru kalıbının başındaki hemzenin düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı durum şer kelimesi için de geçerlidir. Hayra adalet, fazilet, merhamet, yardımlaşma örnek olarak verilebilir. Hayrın zıddı ise şerdir. Hayır iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi hayr-ı mutlak her durumda istenilen her şey olarak ifade edilmektedir. Diğer hayır ise hayr-ı mukayyettir. Hayr-ı Mukayyet bir şeyin biri için hayır olurken diğer başkası için şer olmasına denilmektedir. Hayır kelimesi bazı durumlarda isim bazen de sıfat olarak kullanılabilir.³⁵

Kur’an’da hayır kelimesi, iyi davranışları kuşatacak üst bir kavram olarak kullanılmıştır: “*Kim zerre miktarınca hayır/hayran işlerse onu görecektir.*” (Zilzal, 99/7) Yardımseverlik gibi değerlerin birçoğunun merkezinde hayır vardır. İnsanların faydasına olan her şey hayır olmaktadır. Değerler de insanın ve yaşadığı toplumun faydasını gözeten unsurlardır.

Yukardaki ayette, işlenen hayırların karşılığını ahirette alınacağı ifade edilerek değerlerin önemi vurgulanmış olmaktadır. Müfessirlere göre ayette geçen “*onu*

³⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 300-301.

görecektir” ifadesi, kişinin amel defterinde hayrın yazılı olduğunu görmesi manasına gelmektedir. Bununla birlikte kanaatimizce bu hayrı görmek, karşılıksız bırakılmayacağına göre ayetin “yaptığı hayrın karşılığını görecektir” şeklinde anlaşılmasında bir beis bulunmamaktadır. Dolayısıyla değerler kapsamına giren davranışlar, hayırlı işlerden olduğundan karşılığı ahirette verilecektir. Bu sebeple bireylerin değerleri uygulama noktasında Zilzal, 99/7 ayetinin büyük etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

1.5. Şerr

Yapılmaması istenen ve bireye ya da topluma zararı olan her şeye şer denilmektedir. Şerr kelimesi, hayrın zıddıdır. Kur’an’da şerr kelimesi çeşitli şekillerde kullanılmaktadır.³⁶ Dini bir kavram olarak yaratıcının uzak durulmasını istediği zararlı davranışlar, şerr kapsamına girmektedir.

Değerler istenilmeyen davranışların ortadan kaldırılması konusunda büyük bir konuma sahiptir. Şer olan davranışların ortadan kaldırılmasında değerler büyük rol oynamaktadır.

Allah’ın yasakladığı ve karşılığında da dünyevi ya da uhrevi ceza belirlediği kötü davranışların tamamına şer denilmektedir. Şer bir davranışın yapılmasında karşılık olarak kişi günah kazanmaktadır. Kur’an’da şer kelimesi otuz yerde bulunmaktadır.³⁷ Biz de bir kısım ayetlerde yer alan şer kelimesi üzerine değerlendirmeler yapacağız:

“Şüphesiz Allah katında yeryüzünde debelenenlerin en kötüsü/şerr akletmeyen dilsizler ve sağırlardır.” (Enfal, 8/22) Akıl nimeti, Allah tarafından insana verilen büyük değerlerdendir. Yapılan her türlü eylemlerde aklın kullanılması gerekmektedir. Kur’an’ın akla nasıl önem veriyorsa değerler içinde akıl o denli önemli olmaktadır.

“Allah’ın onlar için lütfundan kendilerine verdiği şeylere cimrilik edenler hayır sanmasınlar. Aksine o onlar için bir şerdir. Kıyamet günü cimrilik ettikleri mallar

³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 448.

³⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Şer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 38: 539.

boyunlarına dolanacaktır. Yerin ve göklerin mirası Alah'ındır. Allah yaptığınız şeylerden haberdardır.” (Al-i İmran, 3/180) Yardımseverlik en mühim değerler arasında yer almaktadır. Ayette de Allah, mallarında yardımda bulunmayıp cimrilik edenleri konu almaktadır.

“Kim zerre miktarı şer işlerse onu görecektir.” (Zilzal, 99/8) Değerlerin maksadı şerlerin defidir. Ayette de Allah işlenen bütün şerlerin karşılığının ahirette görüleceği ifade edilmektedir.

“Deki Ben; yarattığı şeylerin şerrinden, karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen üfürükçülerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden sabahın rabbine sığınırım.”(Felak, 113/1-5) Değerler nasıl ki insanı korumayı amaçlıyorsa Kur'an da insana zara veren her şeyden insanı korumayı hedeflemektedir.

“Deki Ben; o sinsi vesvesecilerin şerrinden insanların ilahına, insanların hükümdarına, insanların rabbine sığınırım.” (Nas, 114/1- 4) Değerlerin maksadı bireyi her türlü olumsuzluklardan uzak tutmaktır. Ayette de insana zarar veren şeylerden Allah'a sığınılması gerektiği ifade edilmektedir.

Şer olarak ifade edilen bir davranışın değer olarak benimsenmemesi, Kur'an'da sarıh bir şekilde yer almaktadır. Aynı zamanda bir değerın uygulama aşamasında şer olacak durumlardan kaçınılması gerekmektedir.

1.6. Maruf ve Münker

Dinin güzel ve yararlı bulduğu, aklın yararlı kabul ettiği her şeye *ma'rūf*, bunun zıddına ise *münker* denmektedir. Münker, fiil ve söz açısından Allah'ın razı olmadığı eylemlerdir. Kişinin ya da insan benliğinin yadırgadığı şey anlamında n-k-r kökünden türemiştir.³⁸

Kur'an'da temel bir ilke olarak *emr-i bi'l ma'rūf nehy-i 'ani'l-münker* vazifesi üzerinde durulduğu ve bu eylemi gerçekleştirenlerin övüldüğü görülmektedir. Bu kavramın karşılığı, iyiliği yaymak ve kötülüğü ise engellemek şeklindedir. Diğer bir

³⁸ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 1: 234.

ifadeyle hayra motor, şerre fren olmaktır. Değerlerin de maksadı iyiliklerin zuhur edip kötülüklerin izale edilmesidir. Kur'an'da, iyiliklerin yapılması istenmiş, kötülüklerinden ortadan kaldırılması için çalışılması emredilmiştir.

Hayra davet etmeyi ve iyiliği hâkim kılarak kötülüğü önlemeyi disiplinli bir vazife halinde ifade eden ayetlerden en dikkat çeken şudur: *“Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülüğü sakındıran bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”* (Al-i İmran, 3/104) Ayette geçen ümmet ifadesi, lidere bağlı topluluk manasına gelmektedir. Buna göre kelime, hayır çalışmasının hiyerarşik bir organizasyon ile yapılmasını ifade etmektedir. Günümüzdeki profesyonel çalışmalar da her türlü hayır faaliyetinin raporlara ve istatistiklere dayalı, gerçekçi ve planlı çalışmalar neticesinde olması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla yardımlaşma duygusunun, bireye kazandırılması, değer ilk adımıdır. Ancak ikinci adım, yardımlaşmanın bir ümmet olarak yani lidere bağlı bir organizasyon ile yapılması gerektiğini öğretmektir. Bunu bilmek, bireyin organizasyon becerisini de arttıracaktır.

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinden güç alırlar/veli. İyiliği emrederler, kötülüğü nehyederler, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Allah aziz ve hâkimdir.” (Tevbe, 9/71) Bütün değerlerin temelinde ayette de ifade edildiği gibi iyiliklerin ortaya çıkarılması, kötülüklerin ise yok edilmesi vardır. *Emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker* anlayışı, iyiliğe götüren değerlerin benimsemesini, kötülüğe götürecek davranışlardan sakınılmasını sağlamaktadır.

2. Kur'an-ı Kerim'de Yardımseverlik

Yardımseverlik değerinin, bir toplumun vazgeçemeyeceği ve toplumu ayakta tutan en önemli değerlerden biri olduğu düşünülmektedir. İslam dinin de yardımseverlik konusuna büyük önem verdiğini Kur'an'da görebilmekteyiz. Şimdi Kur'an'da yardımseverliği görmeye çalışacağız.

Kur'an'da her fırsatta ve pek çok bağlamda/*siyāk-sibāk* insanlara yardımsever olabilmesi için çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. İnsanlara verilen bu yükümlülüklerin dini bir sorumluluğu olduğu gibi toplumsal sorumluluğu da bulunmaktadır. Allah'ın

insanlardan yapmasını istediği ve emrettiği davranışlardan bazıları toplumda yardımlaşma ve dayanışma faaliyetinin faal olmasını sağlamaktadır. Bunlara örnek olarak ise; zekâtı, sadakaları, kurbanı, fidyeyi ve kefareti verebiliriz. Kur'an'da yardımlaşma ve paylaşma olarak değerlendirdiğimiz bu ibadetler hüküm açısından farz, vacip ve sünnet olarak ifade edilmektedir.

Kur'an, insanı toplumsal katmanlar içerisinde kabul eder. Başka bir ifadeyle tek başına yaşayan ve toplumu terk etmiş ya da toplumdan uzakta durup insanların gündemleri dışında kalan bir insan profili çizilmez. İnsan, bekar değil aile hayatı içinde yaşayan bir fert olarak kabul edilir ve tüm olaylar, bir aile içerisinde meydana gelir. Bu aile, anne ve baba gibi yakınardan oluşabileceği gibi insanlığın başlangıcındaki bir anne ve baba öyküsüne dayalı olabilir. Bu durumu Kur'an'da şu şekilde görmek mümkündür:

“İnsanlar! Sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Sizi bir birinizle tanışasınız ve bilişesiniz diye kavimlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en keriminiz, en müttaki olanınızdır. Şüphesiz Allah âlimdir, habirdir.” (Hucurat, 49/13) Ayette insanın toplumsal bir varlık olduğuna ve toplumsal yapının çeşitli guruplara ayrıldığına vurgu yapılmaktadır. İnsanlığın kabilelere ve milletlere ayrılması, yardımlaşma ve dayanışmanın vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kişinin bireysel olarak ihtiyaçlarının tamamını karşılaması olanaksızdır. Bu sebeple de insanlık için yardımlaşma ve dayanışma vazgeçilmez bir unsurdur.³⁹

Toplumsal bir yardımlaşma şekli de Müslümanların karşılaştıkları sorunları çözmek için, şuraya başvurmaları ve bir birlerine danışmalarıdır. Elbette bu durum, fikri bir yardım şeklidir. Zira fikrini soran bir insanın yararlanması için sunulacak bir öneri, her hangi bir beklenti ya da çıkar ilişkisi olmadan fikri yardımı gerektirmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber *إِنَّ الْمُسْتَشَارَ مُؤْتَمَنٌ* "Danışılan müsteşar, güvenilir kişidir" (Tirmizî, “Edeb”, 57) sözleriyle fikrine başvurulmuş kişinin hem güvenilir olmasına hem de danışılan konuda art niyet taşımadan doğruyu söylemesine dikkat edilmesi gerektiğini anlatmıştır. Öte yandan bir saldırıya uğrayan Müslümanların bir birleriyle askeri yardımlaşması da yardımlaşmanın bir şekli olarak Kur'an'da yer almaktadır:

³⁹ Veli Ertan, “İslam Dayanışma ve Yardımlaşma Dinidir”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 5/9 (t.y.): 247.

“(Dünyalık olarak) size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah’ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir.” (Şuara, 26/36) Ayette yardımseverlik duygusu çerçevesinde Allah’ın vermiş olduğu nimetlerin paylaşılması gerektiği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra şura ile fikri yardımlaşma, savunma ile askeri yardımlaşmaya işaret edilmiştir.

Paylaşma ve yardımlaşmada asıl olan kişinin sevdiği şeyleri paylaşmasıdır. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.” (Ali İmran, 3/92) Ayette de insanın sevdiği şeylerden paylaşması gerektiği söylenmektedir.

Kur’an’da yardımlaşma ve paylaşmanın kimlere yapılacağı konusu yer almaktadır:

“Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah’ın size verdiklerinden O’nun için harcama yapın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir.” (Bakara, 2/254) Ayette Allah’ın insanlara nimet olarak vermiş olduklarından Allah’ın rızasını gözeterek ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Ashap Hz. Peygamber’e her konu üzerine soru sormaktaydı. “Sana ne [Allah uğrunda] harcayacaklarını/infāk soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.” (Bakara, 2/215) Ayetin bağlamı, infak ile ilgili bir sorudur. Hz. Peygamber’e zengin olanların kimlere infak edebileceklerine dair sorulan bir soruya binaen anne-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolculara infakta bulunulabileceği ifade edilmiştir.⁴⁰ Böylece infak sırasında akrabalık bağından dolayı bazı insanların

⁴⁰ Ahmed Davutoğlu, *Kur’an-ı Kerim Meali ve Tefsiri Tibyan tefsiri* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988), 1: 145-146.

yardım almaya hak sahibi oldukları ifade edilmiş olmaktadır. Akrabalık bağı dışında da yardımı hak etmeye neden olan nitelikler şu şekilde anlatılmıştır:

“*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!*” (İsra, 17/26) Ayette geçen hakk kelimesi, daha çok zekât olarak anlaşılmıştır. Benzeri bir kullanım, “*hasat günü, hakkını ver*” (En‘âm 6/141) ayetinde de yer almaktadır ve buradaki *hakk* kelimesi de oşür olarak anlaşılmıştır. Bundan dolayı ayette vasıfları sayılan kişilere, zekât ve sadakaların verilebileceği anlamı çıkmaktadır. Ayette yoksul ifadesinin geçmesi, yapılması gereken yardımın maddi açıdan olduğunu göstermektedir.⁴¹ Yardım yapıyorken de saçıp savurma olmaması gerekmektedir. Her şey ölçüsünde olması gerekmektedir. “*Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.*” (İsra, 17/27) Allah savurganlık yapanları ayette de geçtiği gibi şeytanın dostları olarak nitelendirmektedir.

Kur’an’da yardımlaşma ve paylaşmanın nasıl yapılacağı konusu yer almaktadır. Buna göre iyiliğin yaygınlaşması hususunda yardımlaşılmalı; kötülüğün ve düşmanlığın artması için yardımlaşılmaması gerekliliğine vurgu yapılmıştır:

“*Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lütuf ve rızâsını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah’tan korkun, Çünkü Allah’ın cezası çetindir.*” (Maide, 5/2) Ayette de iyilik üzere yardımlaşılması emredilmiş, kötülük üzere yardımlaşma ise yasaklanmıştır.

İslam dininde yardımlaşma her halde yapılmaktadır. “*Eğer sen kendin dahi rabbinden umduğun bir lütfü beklemek durumunda (ihtiyaç içinde) olduğun için onlara ilgi göstermiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle!*” (İsra, 17/28) Ayette, kendisinden yardım talep eden kişilere karşı durumu müsait olmayan kişilerin nasıl davranması gerektiği ifade edilmektedir. İhtiyaç sahibi bir kişi bir talepte

⁴¹ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 3: 478.

bulunmuşsa ve kişinin maddi imkânı yok ise ihtiyaç sahibine iyi sözler söylemesi gerektiği ifade edilmektedir. Yani maddi yardım yapılamıyorsa manevi yardımda bulunulması yani gönül alınması gerekmektedir.⁴² Bu da *duygusal yardımlaşma* olarak tanımlanabilir.

Kur'an'da yapılan yardımlaşma ve paylaşmanın ölçülü yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Yardımlaşma ve paylaşma ifrat ve tefritten uzak olmalıdır: *“Eli sıkı olma, ölçüstüzce eli açık da olma, sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!”* (İsra, 17/29) ayeti, dengeli hareket tarzının yansıtıldığı en dikkat çekici ayetlerdendir.

“Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için rableri nezdinde ecirleri vardır, onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir.” (Bakara, 2/274) Kur'an'da yardımlaşma ve paylaşmanın her vakit açıktan veya gizli olarak yapılabileceği ifade edilmektedir. Bunun nedeni karşıdaki kişiyi rencide etmemek olabileceği gibi yardım sırasında gösterişe kapılmama da olabilir.

İslam dini, karşı taraftan hiçbir menfaat beklenmeden yardım edilmesini emreder. Din sadece bireyin kendisini ilgilendirenden ibaret değildir. Din, bireyin çevresinde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının da giderilmesini tavsiye etmektedir. Bireyin namaz, oruç vb. ibadetleri yerine getirdiği gibi yardımlaşma ve paylaşma konusunda da duyarlı olması gerekmektedir.⁴³

“Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler.” (İnsan, 76/8) Ayette kişinin sevdiği şeylerden ihtiyaç sahiplerine paylaşılması konu edilmiştir. Mekke döneminde nazıl olan ayet, Müslümanların hangi şartlar altında olursa olsun aynı mahalleyi ya da kenti paylaştıkları ihtiyaç sahibi insanları ihmal etmemeleri gerektiğini ifade etmektedir. Aslında ayetin indiği sırada, Müslümanların esir aldıkları her hangi bir kişi yoktur. Buna rağmen Mekke yönetiminin elinde bulunan ve Müslüman olmayan esirlere yardım etmektedirler. Bu emirleri uygulanan Hz. Peygamber ve Müslümanlar, yaptıkları davranışların yadırganması üzerine *“Sizi, Allah rızası için*

⁴² Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 3: 479.

⁴³ Ertan, “İslam Dayanışma ve Yardımlaşma Dinidir”, 247-248.

doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz” (İnsan, 76/9) demişlerdir. Ayette vurgulanan nokta; yardımlaşma ve paylaşmanın Allah’ın rızasını umarak yapılması durumudur. Ayette yapılan yardımlaşma ve paylaşmanın; riyadan uzak, yardım edilenlerden hiçbir menfaat beklemeden icra edilmesi konu edinmektedir.

Allah yapılan bütün iyiliklerin karşılığını ahirette vereceğini ifade etmiştir. *“Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının arkasından başa kakıp incitmeyenler için rablerinin katında özel karşılık vardır. Artık onlar için korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.”* (Bakara, 2/262) Ayette de ifade edildiği gibi ihtiyaç sahibine yardım yapılırken karşı tarafın incitilmemesi gerekmektedir. Yardımlaşma ve paylaşmada gösteriş gibi yanlışlardan uzak durulması gerekmektedir. *“İyi sayılan bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halimdir.”* (Bakara, 2/263) Yine ayette geçtiği gibi eğer yapılan yardımlaşma ve paylaşma karşı tarafa eziyet verecekse karşı tarafa iyi bir söz söylemek eziyet gelen sadakadan daha iyi olduğu ifade edilmektedir.

İnsan onurlu bir varlıktır. Bundan dolayı bir kişiye yardım ederken onurunu kırmadan yardım edilmesi gerekmektedir. *“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa gidermeyin. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez.”* (Bakara, 2/264) Ayette yapılan yardımların başa kakılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Yapılan yardımlar gösteriştten uzak sadece Allah rızasını umarak yapılması gerekmektedir. Riya ile yapılan yardımlaşma ve paylaşma gerçek manada bir yardımlaşma ve paylaşma olmamaktadır.

Şimdi Kur’an-ı Kerim’de yardımseverlik değerinin göstergelerinden olan ibadetleri ele almaya çalışacağız:

2.1. Zekât

Zekât ibadeti Kur’an’da üzerinde durulan önemli ibadetler arasında yer almaktadır. İbadetler; beden ile yapılan, mal ile yapılan hem beden hem de mal ile yapılanlar olarak tasnif edilmektedir. Zekât, mal ile yapılan ibadetler kategorisine girmektedir. Yani kişinin

ekonomisini ilgilendirmektedir. Toplumlarda yaşamın sağlanabilmesi için ekonomik desteklere ihtiyaç duyan insanlar vardır. Bundan dolayı İslam bunları görmezden gelmeden bazı ibadetlerle ihtiyaç durumunda olan insanları desteklemektedir. Bunların başında da zekât gelmektedir.

Zekât ibadeti fakir olan kişiler ile zengin olan kişiler arasında bir yardımlaşma köprüsü görevi görmektedir. Bu iki cenahın yardımlaşma şemsiyesi altında zekât ibadeti vasıtasıyla birbirleriyle irtibatta olması önem arz etmektedir.⁴⁴ Bundan dolayı zekât ibadeti yardımseverlik değerinin benimsenmesini sağladığı ortaya çıkmaktadır.

2.1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı

Zekât kelimesi, z-k-v kökünden türemiştir ve mazisi zekâ; muzarisi ise yezkû şeklindedir. Kök manası itibariyle arınmak anlamına gelir ve bu kökten türeyen kelimelerde bir tür arınma anlamı bulunmaktadır. Zekât ise mastarlarından biridir. Kur'an'da z-k-v kökünden türemiş farklı sığaların kullanıldığını görmek mümkündür. Vavî olan zekât kelimesinde vav harfi, kendisinden önceki harfin harekesi fetha olduğundan dolayı *elife* dönüşmüştür. Yani zekât kelimesinin vezni, فَعْلَةٌ şeklindedir. Zekât kelimesi sözlükte büyüme, gelişme, artma, çoğalma, bereket, temizlik, övgü ve kurtuluş (salah) anlamlarına gelmektedir.⁴⁵

2.1.2. Zekâtın Terim Anlamı

Alimler tarafından zekâtın çeşitli şekillerde tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan iki tanesini vermeye çalışacağız:

*Malın belirli bir bölümünü, Allah'ın rızasını gözeterek ihtiyaç sahibinin maldan faydalanma şartıyla fakir Müslümanlara verilmesine zekât denilmektedir.*⁴⁶

Hür olup, akıl sağlığı yerinde olan ve bulûğ çağına girmiş olan Müslümanların, mallarının miktarı nisap miktarına ulaştığında ve

⁴⁴ Taner Cücü, "Mali Bir İbadet Olarak Zekat", *İslam Medeniyeti Dergisi*, 35-36 (1973): 31.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 14: 358.

⁴⁶ Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî, *et-Ta'rifâtü'l- Fıkhiyye*, 1. Bs (Pakistan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1: 108.

nisap miktarına ulaştıktan sonra üzerinden de bir yıl geçtiğinde yerine getirilmesi farz olan bu ibadete zekât denmektedir.⁴⁷

2.1.3. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Zekât

Zekât sözcüğü Kur'an'da otuz ayette geçmektedir. Zekât kelimesi geçtiği ayetlerin yirmi yedisinde namaz ile beraber kullanılmaktadır. Zekâtın namazla çokça kullanılması, ikisi arasında sıkı bir bağın olduğunu göstermektedir. Namaz kişinin bedenle yaptığı bir ibadettir. Zekât ise mal ile yapılan bir ibadet olup topluma ekonomik açıdan fayda sağlayan bir ibadettir. Bu sebeple zekât ve namaz arasında sıkı bir bağ olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁸

Kur'an'da sadaka kelimesinin zekât manasında kullanımı vardır. Bu kullanım Kur'an'ın on iki ayetinde mevcuttur. Zekât ve sadaka kelimelerinin aynı anlamda kullanımı yalnızca Kur'an'a has değildir. Halifeler ve Emeviler döneminde de sadaka kelimesi, zekât anlamında kullanılmıştır. Kur'an'daki bu kullanımlar göz önüne alındığında zekât ibadetinin ayetlerle sabit olup farz bir ibadet olduğu tespit edilmektedir.⁴⁹ Şimdi de Kur'an'da yer alan zekât ibadetini ele almaya çalışacağız.

Kur'an-ı Kerim'de zekât açık bir şekilde emredilmektedir. “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*” (Bakara, 2/43), “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin; önceden kendiniz için hayır olarak neyi takdim ederseniz, onu Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görendir.*” (Bakara, 2/110) Ayetlerde zekât emri sarıh bir şekilde yer almaktadır. Zekâtın emredilmesi Müslümanların yardımseverlik değerine sahip olmasını sağlamaktadır.

Kur'an'da kesin bir şekilde emredilen zekat ibadetini yerine getirenler, yardımseverlik değerini kazandığı gibi Allah'ın bu ibadete karşılık olarak vereceği ecirleri alacaktır. “*İman edip güzel amellerde bulunanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve*

⁴⁷ Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî, *Muhtasar'ul-Kudûrî Fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, thk. Kamil Muhammed Muhammed Avize, 1. Bs (Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1: 51.

⁴⁸ Mehmet Erkal, “Zekat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44: 197.

⁴⁹ Erkal, “Zekat”, 44: 197.

zekâtı verenler; Şüphesiz onların ecirleri Rablerinin katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır.” (Bakara, 2/277) “Ancak onlardan ilimde derinleşenler ile müminler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. Namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlar; işte bunlar, biz bunlara büyük ecir vereceğiz.” (Nisa, 4/162) Ayetlerden de anlaşıldığı gibi kişi zekât ibadetini yerine getirdiğinde hem ecir hem de yardımseverlik değerini kazanmaktadır.

Bireye hem ecir hem yardımseverlik değeri kazandıran zekât ibadeti farz bir ibadet olduğundan mazeret sunulmadan yerine getirilmesi gerekmektedir. “(Öyle) Adamlar ki, ne ticaret, ne alış-veriş onları Allah’ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten ‘tutkuya kaptırıp alıkoymaz’; onlar, kalplerin ve gözlerin inkılâba uğrayacağı günden korkarlar.” (Nur, 24/37) Ayette ifade edildiği gibi ticaretin ve alışverişin zekâtı verme konusunda engel olmayacağı ifade edilmektedir. Hiçbir mazeret gösterilmeden Allah’ın emretmiş olduğu zekât ibadetinin yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Geçerli mazeretler olmaksızın yerine getirilmesi gereken zekât ibadeti, namaz ibadeti gibi önemli ibadetlerdendir. “Haram aylar bitince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları tutuklayın, kuşatın ve onların bütün geçit yerlerini kesip-tutun. Eğer tevbe edip namaz kılarlarsa ve zekâtı verirlerse yollarını açiverin. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.” (Tevbe, 9/5) Ayette de belirtildiği gibi zekat vermek karşı tarafın Müslümanlık nişanesinden sayılmaktadır. Müşrik için üç şart koşulmuştur: Tövbe etmesi, namaz kılması ve zekât vermesidir. “Eğer onlar tövbe edip namazı kılarlarsa ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir. Bilen bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklarız.” (Tevbe, 9/11) Ayette müşriklerin ilk önce tövbekâr olup, namazlarını kılanları ve zekât verenleri din kardeşi olarak görmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁰ Yardımseverlik değerinin kazanılması açısından bu ayetler zekâtın önemini ortaya koymaktadır.

Yardımseverlik değeri açısından önemli bir konuma sahip olan zekat ibadetini Allah Teâla Mümin erkekler ve kadınların özellikleri arasında ifade etmektedir: “Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emrede, kötülükten

⁵⁰ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 2: 735.

sakındırırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve Allah’a ve Resulü’ne itaat ederler. İşte Allah’ın kendilerine rahmet edeceği bunlardır. Şüphesiz, Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 9/71) Ayette Mü’min erkek ve kadının özellikleri arasında yardımseverlik değerinin olduğu bildirilmektedir.

Kur’an’da zekât vermenin mümin erkek ve kadının özellikleri arasında sayıldığı gibi zekat vermenin doğru davranışlardan ve iyiliklerden olduğu da ifade edilmektedir. “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik değildir. Ama iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; mala olan sevgisine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, isteyip-dilenene ve kölelere veren; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler ile zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler(in tutum ve davranışları). İşte bunlar, doğru olanlardır ve muttaki olanlar da bunlardır.” (Bakara, 2/177) Ayette zekâtın doğru davranışlardan olduğu ifade edilmektedir. Ancak Kur’an’da zekâtın bazen yanlış olan davranışlar ile de kıyaslandığını görebilmekteyiz.

Allah Kur’an’da zekât ve faiz arasında bir kıyaslama yapmıştır. Bu kıyaslamada faizin bir artma sağlamadığı ortaya konulmuştur. Ancak zekâtın kat kat bir artma sağladığı ifade edilmektedir. “İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. Ama Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte (sevaplarını ve gelirlerini) kat kat arttıranlar onlardır.” (Rum, 30/39) Ayette faizin olduğu bir kazançta bir artma ve bir bereketin de olmayacağı vurgulanmaktadır. Faiz, malı artırıyor gibi görünse de malın bereketini ortadan kaldırmaktadır. Zekât ise malı artıran yardımlaşma ve paylaşma ibadetidir.⁵¹

2.1.4. Zekâtın Yardımseverlik Açısından Topluma Kattığı Faydalar

Zekât vermek, kişiyi cömert ve yardımsever yapar. Bireye cimrilikten uzak bir kişilik kazandırır. Bu sebeple zekât, paylaşma ve yardımlaşma konusunda bilinçli bireylerin yetişmesine katkı sağlar. Bilindiği gibi toplumu bireyler oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin hal ve hareketleri o toplumun yapısını belirlemektedir. Yardımsever bireylerin mevcut olduğu toplumlar, cimrilik ve bencillikten uzak,

⁵¹ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 4: 319.

yardımlaşma ve paylaşma konusunda duyarlı bir toplum olmaktadır.⁵² Bu durumu Hz. Peygamber şu sözleriyle ifade etmektedir.

“Müslümanlar birbirlerinin kardeşi, hatta bir vücudun organları gibidir. Nasıl ki, vücudun bir organında ağrı ve sızı olduğunda bütün vücudun diğer organları rahatsız olursa, İslam toplumunda da bir kimsenin acı ve üzüntü duyması, muhtaç hâle gelmesi diğer Müslümanları rahatsız eder. Bunun üzerine iyi durumda olan Müslümanlar, sıkıntıda olan kardeşlerinin yardımına koşar, acılarını paylaşır ve ihtiyaçlarını karşılar.” (Buhari, “Edeb” 27; Müslim, “Birr”, 66) Hadiste bir toplulukta bireylerin yardımlaşma ve paylaşma içerisinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Müslümanların bir bütün olduğu ve birbirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında duyarlı bir toplum olması gerekmektedir. Hadiste ifade edilenler yapıldığında yardımsever bir toplum ortaya çıkabilmektedir.⁵³ *“Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler) “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.”* (İnsan, 76/8-9) Ayette yapılan iyiliğin bir menfaat ummadan Allah’ın rızasını gözeterek yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Zekât müessesesi toplumda sosyal dayanışmayı tesis etmektedir. İnsanların birbirleriyle yardımlaşma ve paylaşma içerisinde olmasını sağlamaktadır. Bir toplumda sosyal dayanışmanın yanı sıra sosyal güvenliğin de sağlanması gerekmektedir. İslam toplumunda sosyal güvenlik, zekât müessesesi ile sağlanmaktadır. Zaten zekâtın İslam’ın şartlarından olması İslam’ın sosyal güvenliğe önem verdiğinin göstergesidir.⁵⁴

Toplumlarda gelir dengesinin bozuk olması birçok olumsuzluklara neden olmaktadır. İslam toplumlarında gelir dengesinin bozulmasını önlemede zekât müessesesi çok büyük rol oynamaktadır. Bu sebeple de naslarda zekât üzerine çokça vurgu yapılmaktadır. Zekât bir toplumda zenginlerin daha zengin ve fakirlerin daha fakir olmasına engel olmaktadır. Yani zekât gelir dengesinde adaleti tesis etmektedir. Bu da

⁵² Saadettin Özdemir, “Zekâtın Eğitici ve Ahlâkî Özellikleri”, *Dinî Araştırmalar* 6/18 (2004): 233.

⁵³ Özdemir, “Zekât”, 11.

⁵⁴ Turan Yazgan, “Sosyal Güvenlik Açısından Zekât”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 1/6 (1980): 135.

toplumların bir bütün olmasını sağlamakta ve kast sistemi gibi sınıflara ayrılmasını engellemektedir.⁵⁵

2.1.5. Zekâtın Yardımseverlik Açısından Bireylere Kattığı Faydalar

Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde yer alan zekât ibadeti, kulluk şuurunu canlı tutan bir ibadettir. Kişi zekât vererek kulluk bilincini diri tutmaktadır.⁵⁶

İslam dini kişiye mal edinme fırsatı verir. Ancak bunun meşru ve belirli bir çerçevede olması gerekmektedir. Kişi İslam'ın belirlediği çerçevede çıkıp mal edinme hırsına bürünebilmektedir. Bunun sonucunda kişi bencilliğin pençesine kapılabilmektedir. Ancak Allah'ın Kur'an'da bariz olarak emretmiş olduğu ve bir yardımlaşma ve paylaşma ibadeti olan zekât, bireyi cimriliğin pençesinden kurtarabilmektedir. Zekât ibadetini yerine getiren bireylerde yardımlaşma ve paylaşma duygusu güçlenmektedir. Zekât kişiyi cimrilikten kurtardığı gibi kötü davranışlardan beri olmasını sağlamaktadır. Zekât, insanı bencilikten kurtarıp şefkatli ve merhametli bir karaktere büründürmektedir. Ancak mal ve para hırsı Allah'a kul olma yollarını kapatmaktadır. Bu sebeple birçok problemler yaşanmaktadır. Bu problemlerden kurtulmak için de kişinin sevdiği malından zekât vermesi gerekmektedir. Zekât veren birey, cömertlik yaparak Allah'a yakınlaşmış olacaktır. Yani zekât ibadeti kişiyi Allah'a uzaklaştıracak davranışların sarf edilmesini engelleyip kişinin Allah'a yakınlaşmasını sağlamaktadır.⁵⁷

Zekât ibadeti bireyin yardımseverlik şuuruna sahip olmasını sağlamaktadır. Yardımseverlik insanın doğasında olan bir duygudur. Zekât ibadeti insanda var olan bu duygunun dışarı tezahür etmesini sağlamaktadır. Bu açıdan zekât ibadeti önemli bir işlevi yerine getirmiş olmaktadır. Mal sahibi olan kişi malından belli bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermesi Allah'ın o kişiye yüklediği bir sorumluluktur. Yardımseverlik

⁵⁵ Ömer Yılmaz - Veli Sırım, "Zekât-Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Adaletsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlarla Mukayeseli Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1 (2017): 79.

⁵⁶ Muhlis Akar - Ercan Eser, *Zekatı Anlamak*, ed. Huriye Martı, 2. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 8.

⁵⁷ Özdemir, "Zekât", 232-233.

şuuruyla bu paylaşma ve yardımlaşma ibadetini ifa etmesi kişi için bir ödev olmaktadır.⁵⁸ “Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz.” (Fecr, 89/17-20) Ayette yardımseverlik değerine sahip olmayanların durumları anlatılmaktadır. Başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “İşte o, yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen kimsedir.” (Maûn, 107/2-3) Ayet yardımlaşma ve paylaşma şuuruna sahip olmayanların durumlarını ortaya koymaktadır. Bu davranışı Hz. Peygamber zamanındaki Yahudiler, Hıristiyanlar ve müşriklerin sergiledikleri ifade edilmektedir.⁵⁹

2.1.6. Toplumda Zekâtın Verilmesi Gereken Kategoriler

Zekâtın kimlere verileceği kişiler konusunda ayette sarıh bir şekilde ifade yer almaktadır. Tevbe süresi 60. Ayette : “Sadakalar, -Allah'tan bir farz olarak- yalnızca fakirler, miskinler, (zekat) işinde görevli olanlar, kalpleri ısıdırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda (olanlar) ve yolda kalmış(lar) içindir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Zekâtın; fakirlere, miskinlere, zekât işinde görevli olanlara, yolda kalmışlara, müellefe-i kulûbe, köle olanlara, borçlu olanlara ve Allah yolunda olan kişilere verileceği ifade edilmiştir. Şimdi bunları izah edelim:

2.1.6.1. Fakir

Fakir kelimesi kişinin elinde hiçbir şeyinin olmaması anlamına gelmektedir. Kelimenin kökü olan f-k-r, muhtaç olmak demektir. Fıkıhta zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilen kişilere fakir dense de⁶⁰ Kur'an'da başkasına muhtaç olan kişi anlamında kullanılmıştır. Bundan dolayı kültürümüzde maddi sıkıntı çeken kişilere fakir denilmektedir. Tevbe süresi 60. ayette zekâtların fakirlere/fuķarā verilmesi ifadesinin yer alması, fakir kelimesinin tanımı üzerinde tahlillerin yapılmasına sebep olmuştur.⁶¹

⁵⁸ Özdemir, “Zekât”, 11.

⁵⁹ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 5: 696.

⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 641.

⁶¹ Osman Eskicioğlu, “Fakir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 12: 129.

2.1.6.2. Miskin

Miskin kelimesi مفعيل kalıbında olup hiçbir şeyi olmamak anlamına gelmektedir.⁶²

Miskinin ve fakir kelimelerinin anlamları birbirlerine benzese de alimler, farklı olduklarını iddia etmişlerdir. Miskin olan kişi ailesini gözetecek kadar mala sahip olamayan ve hiçbir kazanç elde edemeyendir. Fakir olan kişiyi ise elinde avucunda hiçbir şeyinin olmaması olarak değerlendirmişlerdir.⁶³

2.1.6.3. Zekat Memurları/‘āmil

Zekat toplama görevlisi olarak tercüme edilebilecek ‘āmil kelimesi, sözlükte iş yapan kişi demektir. Terim olarak ise zekât toplamak için görevli olan memurlara denilmektedir. Zekât toplamakla görevli olan bu memurlar topladıkları zekâtı kendilerine pay almaktadırlar. Bu pay, maaş yerine geçmektedir.⁶⁴

2.1.6.4. Müellefe-i Kulûp

Isındırmak anlamına gelen e-l-f kökünden türeyen müellef kelimesiyle kalbin çoğulu olan *kulûb* kelimesiyle oluşturulmuş olan bu terkip, kalplerin İslam’a ısındırılması anlamına gelmektedir. Müellefe-i Kulûp, gayr-i Müslimlere İslam’a karşı olumlu bir bakış açısı kazandırmak maksadıyla zekât verilen kişiler olarak ifade edilmiştir.⁶⁵

2.1.6.5. Rikab

Rikâb kelimesi, r-ķ-b kökünden türemiş, boyun anlamına gelen rakabe kelimesinin çoğuludur. Kur’an’da bu kelime ayette olduğu gibi köle anlamında kullanılmıştır. Parça-bütün ilişkisi bağlamında boyun ile tüm vücut kastedilmiştir ki bu da mecaz-ı mürseldir. Özgürlüğünü kazanmak isteyen bir kişinin, bunun bedelini ödeyebilmesi için zekât

⁶² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 13: 214.

⁶³ Cengiz Kallek, “Miskin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 30: 183.

⁶⁴ Mehmet Erkal, “Amil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 3: 58.

⁶⁵ Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31: 475.

alabileceği ve Müslüman toplumun zekat fonundan bu durumdaki kişilerin masraflarının ödenebileceği bir kalemin yer alması gerektiği, ayetin ifadesinden anlaşılmaktadır.⁶⁶

2.1.6.6. Borçlular

Borcu olan kişilere *garīm* denilmektedir.⁶⁷ Kendisi için ya da toplumun menfaati için borçlanıp ödeyemez durumda olduğunda bu kişilere zekâtтан pay verilmektedir.⁶⁸

2.1.6.7. Allah Yolunda Olanlar

Fi sebilillah ifadesi Allah yolunda olma anlamına gelmektedir. Yol ifadesi ile din kastedilmiştir. Yani Allah'ın yolunda koşturan kişiler bir başka deyişle Allah'ın dini uğrunda yola koyulanlar kastedilmiştir. Bunlara zekâtтан pay verilmektedir.⁶⁹

2.1.6.8. İbnü's-Sebil

İbnü's-Sebil ifadesi, yolun oğlu demektir ve mecazi bir ifadedir. Yolda kalmış kişiler anlamına gelmektedir. Âlimlerin çoğu, bir sebepten dolayı gurbette bulunup muhtaç duruma düşen kişilerin *ibnü's-sebil* kavramı içerisine girmiş olduklarını ifade etmektedirler. Bundan dolayı bu durumdaki kişiler için zekâtтан pay verilmektedir.⁷⁰

Ayette yer alan bu sekiz sınıf için zekâtтан pay verilmesi gerekmektedir. Bu durum gösteriyor ki zekât ibadeti, bir toplumda bireylerin yardımseverlik değerini kazanması ve bu değeri uygulamaya geçirmesi açısından önemli bir faal etkiye sahiptir.

2.2. Sadaka

Kur'an-ı Kerim'de çok fazla yer alan ibadetlerden biri de sadaka vermektir. Sadaka, toplumda bireylerin yardımlaşma ve paylaşma içerisinde olmasını sağlayarak yardımseverlik değerinin kazanılmasını ve uygulanması konusunda mühim bir işleve

⁶⁶ Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 298-299.

⁶⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 606.

⁶⁸ Ali Bardakoğlu, "Garâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13: 359.

⁶⁹ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 3: 26.

⁷⁰ Koca, *İslam İbadet Esasları*, 301.

sahiptir. Kur'an-ı Kerim, sadakanın kimlere verileceği, nasıl verileceği ve ne niyetle verilmesini konu edinmektedir.

2.2.1. Sadaka Kelimesinin Sözlük Anlamları

Sadaka kelimesinin, صَدَقَ şeklinde mazi kullanımı vardır. Muzari kullanımı ise; تَصَدَّقَ şeklindedir. Sadaka kelimesinin mastar kullanımları da صَدَقًا, صِدْقًا ve تَصَدُّقًا şeklindedir. Sadaka kelimesi, yalancılığın zıddı olan doğruluk ve dürüstlük anlamlarına gelmektedir. Ayrıca doğru kabul etmek, hakikat ve gerçek anlamlarına da gelmektedir.⁷¹

Sıdk kelimesi, söylenen söz ile söyleyen kişinin çelişmemesi anlamına gelmektedir. Çünkü kişi inanmadığı doğru cümleler kurabilmektedir. Misal olarak bir kâfir, Hz. Peygamber'e sen Allah'ın elçisisin demesi kişi açısından kizbi içermektedir. Ancak söz açısından sıdkı içermektedir. Bu gibi uygunsuzluğun olduğu yerlerde sıdktan bahsetmek doğru olmamaktadır. Sıdk kelimesinin ism-i mübalağa kullanımı da صِدِّيق bu kalıptadır. Anlamı ise çok doğru söyleyen kişi anlamına gelmektedir. Bu tarz kullanımları Kur'an'da mevcuttur.⁷²

2.2.2. Sadaka Kelimesinin Terim Anlamları

Sadakanın bazı terim anlamları şunlardır:

Birinci tanım: Allah'ın rızasını gözeterek fakirlere verilen şeylere sadaka denir. Sadakayı veren kişiye de mütasaddik denilmektedir.⁷³

İkinci tanım: Allah'ın rızasını umarak bireyin sahip olduğu malından ihtiyaç sahiplerine verilmesine denilmektedir. Sadakada gönüllük esastır. Zekât gibi bir farziyet yoktur.⁷⁴

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 1414, 10: 193.

⁷² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 478-479.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 1414, 10: 196.

⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 480.

2.2.3. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sadaka

Sadaka kelimesinin Kur'an'da çeşitli kalıplarda kullanımı vardır. Bakara süresi 2/196, 263; Nisa süresi 4/ 114; Tevbe süresi 9/103; Mücadele süresi 58/12 ayetlerinde sadaka kelimesinin tekil kullanımı vardır. Bakara süresi 2/264, 271, 276; Tevbe Süresi 9/58, 60, 79, 104; Mücadele süresi 58/13 ayetlerinde ise sadaka kelimesinin çoğul olarak kullanımı mevcuttur. Yusuf süresi 12/88; Ahzab süresi 33/35; Hadid Süresi 57/8 ayetlerinde sadaka kelimesinden türetilen *muteşaddikîn*, *muşşaddikîn*, *müteşaddikât* ve *muşşaddikât* kullanımı, sadaka verenleri överken kullanılmıştır.

Kur'an'da malın gerçekte Allah'a ait olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda Allah Kur'an'da insanları imtihan maksadıyla malları insanlara emanet ve lütuf olarak verdiğini bildirmektedir. Zaten gönüllü olarak yardım yapmak, bir Müslüman'da bulunması gereken vasıflar arasında yer almaktadır.⁷⁵

Kur'an'da yardımseverlik değerinin kazanılmasını ve uygulanmasını sağlayan sadaka, bütün yönleriyle işlenmiştir. Bir kısım ayetlerde sadaka vermenin teşvik edildiği görülmektedir. Bazı ayetlerde sadaka verirken dikkat edilmesi gereken hususlar işlenmektedir. Başka ayetlerde sadakanın kimlere verilmesi gerektiği konusu ele alınmaktadır. Bazı ayetlerde ise sadaka verirken samimi bir niyete sahip olunması gerektiği yer almaktadır.

Kur'an'da sadakaların nasıl verilmesi gerektiği konusunda bilgilendirilme yapılmıştır:

“Sadakaları açıkta verirsiniz ne iyi; fakat gizleyip fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır. O, günahlarınızdan bir kısmını bağışlar. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.” (Bakara, 2/271) Ayette sadakların gizli veya açıktan verilmesine müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Ancak sadakaların gizli bir şekilde verilmesinin efdal olduğu

⁷⁵ Ali Duman, “Sadaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 35: 383-384.

ifade edilmektedir. Sadakanın karşı tarafı rencide etmeden gizli bir şekilde verilmesine binaen sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.⁷⁶

“Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eziyet gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, yumuşak davranandır.” (Bakara, 2/263) Ayette başa kakılarak verilen sadakanın hiçbir geçerliliğinin olmadığı ifade edilmektedir. Sadaka, karşı tarafı incitmeden ve riyaya girilmeden verilmelidir. Riya/gösteriş olduğunda, Allah rızasının gözetilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu da sadakayı geçersiz yapmaktadır. Riya içerisinde yapılan her türlü sadaka karşı tarafa eziyet olmaktadır. Bu durumu da İslam dini asla kabul etmemektedir.⁷⁷

“Ey iman edenler, Allah’a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak eden gibi minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın. Böylesinin durumu, üzerinde toprak bulunan bir kayanın durumuna benzer; üzerine sağanak bir yağmur düştü mü, onu çırılçıplak bırakır. Onlar kazandıklarından hiçbir şeye güç yetiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna yol göstermez” (Bakara, 2/264) Ayette Allah rızasını kenara itip riya içerisinde tasadduk edenlerin durumu ele alınmıştır. Sadakanın karşı tarafı rahatsız edecek bir şekilde verilmesi, uygun görülmemiştir. Eğer ihtiyacı olan kişiye sadaka vererek zor durumda bırakılacaksa, vermemek evludur. Gösteriş için ihtiyaç sahiplerini rencide ederek sadaka verenlerin durumları kâfirlerin durumuna benzetilmiştir. Elbette bu durum, inançsal bir benzetme olmayıp davranışın kötülüğüne işaret etmek içindir. Ayette verilen kaya örneğinde olduğu gibi kişi, sadakasını Allah rızasını gözeterek riyadan uzak durarak ve samimi bir şekilde karşı tarafı incitmeden verdiğinde hem kendi sevap kazanır hem de malı bereketlenir. Ancak kişi sadakasını karşı tarafı inciterek ve riya içerisinde Allah’ın rızasını gözetmeden verirse ne malı bereketlenir ne de kendisi sevap kazanır.⁷⁸

⁷⁶ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 1: 426.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’ân-i'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selameti, 2. Bs (Daru Tayyibetin, 1420), 1: 693-694.

⁷⁸ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 1: 421.

“Onların gizlice söyleşmelerinin çoğunda hayır yok. Ancak sadaka vermeyi veya iyilikte bulunmayı ya da insanların arasını düzeltmeyi emredenlerinki başka. Kim Allah’ın rızasını isteyerek böyle yaparsa, artık ona büyük bir ecir vereceğiz.” (Nisa, 4/114) Ayette istisnalara yer verilmiştir. İlk başta gizlice konuşmanın iyi olmadığı ifade edildikten sonra sadaka verme, iyilikte bulunma ve insanların arasının düzeltilmesi istisna edilmiştir. Ancak sadaka vermenin Allah’ın rızasını gözeterek ve samimi bir şekilde verilmesi şart koşulmuştur.⁷⁹

Sonuç olarak sadaka ibadetini ihtiva eden ayetler bireylere yardımseverlik değerini kazandırdığı gibi yardımsever bir kişinin yardımlaşma ve paylaşmada bulunurken dikkat etmesi gereken hususları da öğretmektedir. Sadakaların kimlere verilmesi gerektiği hususunda Kur’an’da beyanlar vardır:

“(Sadakalar) Kendilerini Allah yolunda adayan fakirler içindir ki, onlar, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremezler. İffetlerinden dolayı bilmeyen onları zengin sanır. (Ama) Sen onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ederek insanlardan istemezler. Hayırdan her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.” (Bakara, 2/273) Müfessirlere göre ayette kendilerini Allah yoluna adayan fakirlerin, ehl-i suffe ve muhacirlerdir. Ehl-i suffe ilimle uğraştıklarından dolayı ihtiyaç sahibi olmuşlardı. Muhacirler de Mekke’den Medine şehrine göç ettiklerinde dolayı ihtiyaç sahibi durumuna gelmişlerdi. Bu sebeple hem ehl-i suffe hem de muhacirler ihtiyaç sahibi olduklarında onlara tasaddukta bulunulması Kur’an-ı Kerim’de bildirilmiştir.⁸⁰

“Eğer (borçlu) zorluk içindeyse, ona elverişli bir zamana kadar süre (verin). (Borcu) Sadaka olarak bağışlamanız ise, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilerseniz.” (Bakara, 2/280) Ayette borçlu olup durumu iyi olmayan kişiler için anlayış göstermenin ya da verilen borcu ona tasadduk etmenin, erdemli davranışlardan olduğu vurgulanmaktadır. Bu davranışı sergilemek dini bir yükümlülük gerektirdiği gibi aynı zamanda ahlaki bir durumdur. Zorda kalmış insanlara yardım etmek yapılması gereken davranışlardandır. Karşı tarafın borcunu ödeyemediğinde onu sıkıştırmak yerine ona

⁷⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân* (Beyrut: Daru’l-Fikri, t.y.), 2: 284.

⁸⁰ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 1: 427.

zaman tanımak ve anlayış göstermek gerekmektedir. Karşı tarafın borcunu ona tasadduk etmek ve bunu Allah rızasını umarak yapmak, efdal olandır. İslam dini cahiliye döneminde borçlu olanların ezilmesine karşın onların ayakta durmasını sağlamaktadır.⁸¹

Sadaka ibadeti, yardımsever bireylerin yardımlaşmada bulunurken yardımların kimlere yapılacağını öğretmektedir. Çünkü yardımseverlik değerinin kazanılması kadar uygulama aşaması da önem arz eder. Bu sebeple yardımda bulunulacak kişileri ayetlerden anlamaktayız:

Kur'an'da Müslümanların özellikleri arasında sadak vermek yer almaktadır ve sadaka vermek, Müslüman erkek ve kadınların ortak özelliklerinden sayılmıştır: *“Gerçek şu ki, sadaka veren erkekler ile sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel bir borç verenler; onlar için kat kat arttırılır ve kerim olan ecir de onlarındır.”* (Hadid, 57/18)

“Şüphesiz, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü’min erkeler ve mü’min kadınlar, gönülden (Allah’a) itaat eden erkekler ve gönülden (Allah’a) itaat eden kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla (Allah’tan) korkan erkekler ve saygıyla (Allah’tan) korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah’ı çokça zikreden erkekler ve (Allah’ı çokça) zikreden kadınlar; (işte) bunlar için Allah bir bağışlama ve büyük bir ecir hazırlamıştır.” (Ahzab, 33/35)

Ayetlerde, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ifadesi yer almaktadır. Sadaka ihtiyaç sahiplerine hiçbir zorlama olmadan isteyerek verilen yardımlar olarak ifade edilmektedir. Muhtaç insanlara verilen bu sadakalar hem erkek hem de kadın için Allah’a karşı göstermiş olduğu itaat anlamına gelmektedir.⁸² Ayetlerden de anlaşıldığı gibi sadaka ibadeti bağlamında bir Müslüman’ın yardımsever değerine sahip olması gerekmektedir. Çünkü Allah, Müslümanların özellikleri arasında saymaktadır.

Allah, her fırsatta insanların faydasına olacak prensipler koymuştur. Muhtaç olan insanların durumları hiçbir zaman görmezden gelinmemiştir. Allah, her fırsatta onların

⁸¹ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 1: 443-444.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selameti, 2. Bs (Daru Tayyibetin, 1420), 6: 418.

lehlerine hükümler ortaya koymaktadır. “Ey iman edenler, Peygambere gizli bir şey arzedeceğiniz zaman, gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (bu imkân) bulamazsanız, artık şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” (Mücadele, 58/12) Ayette Hz. Peygamber ile görüşmek isteyenlerin Allah rızasını gözeterek sadaka vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayetin iniş ortamına bakıldığında Müslümanların sürekli ve her an Hz. Peygamberle görüşmek istedikleri gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Her geçen gün de Hz. Peygamberle görüşmek isteyenlerin sayısı artıyordu. Hz. Peygamberle görüşenler de Hz. Peygamberin yanında çok zaman kalıyorlardı. Bu durum Hz. Peygamber’i sıkıntıya sokuyordu. Hz. Peygamber’le görüşmek isteyenlerden sadaka vermeleri istendi. Bu şekilde Hz. Peygamber ile görüşülmesine bir düzen getirilmiş oldu. Bu kural, ilave olarak Hz. Peygamber’in alalade bir kişi olmadığını da zihinlere kazımış oldu. Böyle bir kural konularak insanların faydasına bir durum zuhur etmiş oldu. Öte yandan fakirlerle zenginler arasında Hz. Peygamber’le görüşme konusunda bir denge kurulmuş oldu. Bu sadaka hükmünün ne kadar uygulandığı ya da uygulanıp uygulanmadığı bilinmese de toplumsal bir yardımlaşmaya kapı araladığı anlaşılmaktadır.⁸³

Kur’an’da her fırsatta farklı şekillerde yardımlaşma ve paylaşma teşvik edilerek Müslümanların yardımsever olması sağlanmaktadır. “Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve buna benzer nedenlerle) kuşatılırsanız, artık size kolay gelen kurban(ı gönderin). Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Kim sizden hasta ise veya başından şikâyeti varsa, onun ya oruç ya sadaka veya kurban olarak fidye (vermesi gerekir). Güvenliğe kavuşursanız, hacca kadar umre ile yararlanmak isteyene, kolayına gelen bir kurban (ı kesmek gerekir). Bulamayana da, hacca üç gün, döndüğünüzde yedi (gün) olmak üzere, bunlar, tamı tamına on (gün) oruç vardır. Bu, ailesi Mescid-i Haram’da olmayanlar içindir. Allah’tan korkun ve bilin ki Allah, muhakkak cezası pek çetin olandır.” (Bakara, 2/196) Ayette bazı şartlar dâhilinde sadaka verilmesi gerektiği söylenmektedir.⁸⁴ Aynı zamanda yardımlaşma ve paylaşmaya teşvikin olduğunu görebilmekteyiz.

⁸³ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 5: 274-275.

⁸⁴ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2012, 1: 308-309.

Kur'an-ı Kerim'de sadaka verme konusunda teşviklerin olduğu gibi sadaka konusunda insan psikolojisine de yer vermektedir. *“Onlardan kimi de: Andolsun, eğer bize bol ihsanından verirse gerçekten sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız diye Allah’a ahdetmiştir.”* (Tevbe, 9/75) Ayet sadaka konusunda insan psikolojisini göstermektedir. Ancak ‘Allah bize verirse bizde Allah’ın verdiklerinden tasadduk ederiz’ tutumu İslam dinine yakışmayan bir tutumdur. Müslüman bir birey hiçbir şart koşmadan her durumda iyi bir niyetle Allah rızası için tasadduk etmeye çalışmalıdır. Her halükarda kendi çıkarını düşünen kişiler tasaddukta bile bulunabilmek için kendi isteklerinin yerine gelmesini şart koşmaktadırlar. Ancak kendi istekleri gerçekleşince hemen bencilleşen ve cimrileşen bir psikoloji ortaya koymaktadırlar. Maalesef kişi dünyanın bir imtihan dünyası olduğunu aklından çıkararak çıkarlarını merkeze koyması gerçekten ilginç bir durumdur.⁸⁵

Kur'an'da insan psikolojisi üzerine durulan ayetlerden bir tanesi de şu ayettir: *“Sizden birinize ölüm gelip de: “Rabbim, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen ben de böylece sadaka versem ve salihlerden olsam” demezden öne, size rızık olarak verdiklerimizden infak edin”* (Münafıkun, 63/10) Ayette insan psikolojisi ortaya konularak insanın hep bir erteleme içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak durum geri dönülmez hal aldığına da geri dönmek isteyerek yaptığı yanlışları düzeltmek ister. Tabi buda imkânsızdır.⁸⁶

Ayetler, yardımseverliğe karşı sunulan her türlü çıkarın reddedildiğini göstermektedir. Aynı zamanda ayet, yardımseverlik konusunda fevri olunmasını açıklamaktadır. Binaenaleyh yardımseverlik değerini uygularken aceleci olunması gerekmektedir.

Ayetlerde sadaka konusunda insan psikolojisine yer verildiği gibi sadaka verenlere karşı alay edenler de ayette yer almaktadır. *“Sadakalar konusunda, müminlerden ek bağışlarda bulunanlarla emeklerinden başkasını bulamayanları yadırgayarak bunlarla alay edenler; Allah (asıl) onları alay konusu kılmıştır ve onlar için acı bir azap vardır.”*

⁸⁵ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, 1: 513.

⁸⁶ Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevahir*, 2: 437.

(Tevbe, 9/79) Ayette sadaka veren kişilere karşı münafıkların tutumları ele alınmaktadır. Yapılan her savaşın giderleri olduğu gibi Tebuk seferinin de (Receb 9 / Ekim 630) masrafı olacaktı. Hz. Peygamber bu giderlere binaen bağış yapılmasını istemiştir. Maddi durumu iyi olanlar gerekli yardımlaşma ve paylaşmayı yapmışlardı. Maddi durumu iyi olmayanlar da bu çağrıya kulak vererek bir takım yardımlarda bulunmuşlardı. Ancak münafıklar yardımda çok bulunanlara da az bulunanlara da mana bulmaya çalışmışlardır. Münafıklar, imkânı yetersiz olup az yardımda bulunanları, az yardım yapmalarından dolayı küçümsemişlerdir. “Allah’ın yapılan bu az sadakaya ihtiyacı mı var” diyerek alaya almaya çalışmışlardır. Maddi imkânı iyi olup servetini bağışlayanlar için de gösteriş yaptıklarını söyleyerek onları alaya almışlardır. Ancak Allah münafıklara karşı, katında az olsun çok olsun her türlü yardımlaşma ve paylaşmanın halis niyetle olduğunda hepsinin değeri olacağını bildirmektedir.⁸⁷ Sonuç olarak yardımsever bir bireyin yerine getirmiş olduğu yardımlaşma ve paylaşma asla küçümsenmemelidir.

Ayetlerden anlaşıldığı gibi sadaka ibadeti yardımseverlik değerinin kazanılmasında ve bireyin yardımseverlik değerini uygulama noktasında önemli bir konuma sahip olmaktadır. Toplumumuzda da sadakanın yardımseverlik değerini kazandırdığına dair örnekleri görmekteyiz. Mesela market vb. yerlerde sadaka kutularının konularak ihtiyaç sahipleri için sadaka toplanmasına imkân sağlanmaktadır.

2.2.4. Sadaka Çeşitleri

Sadakaları iki kısma ayırıyoruz. Bunlardan biri fıtır sadakasıdır. Diğeri de sadakayı-ı cariyedir. Şimdi bu iki tür sadakayı ele almaya çalışacağız:

2.2.4.1. Fıtır Sadakası

Fıtır kelimesi kişi ağzını açtığı için orucu açma ve orucu bozma, bir şeyi yarma, yaratılış, yaratma anlamlarına gelmektedir. Fıtır kelimesi f-t-r kökünden türemiştir. Fatr kelimesinin mazisi فَطَرَ dır, müzarisi de يَفْطُرُ dur. Fatr kelimesinin çoğulu da فُطُور kelimesiyle ifade edilmektedir.⁸⁸

⁸⁷ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 3: 40-41.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 5: 55-58.

Fıtr kelimesi bir şeyi uzunlamasına yarma, eksiklik, noksanlık vb. anlamları taşımaktadır. Mülk süresi 3. ayette de Allah futur kelimesiyle insanlara bir eksiklik görüp görmediklerini sormaktadır. Fıtrat kelimesi de fatr kelimesinden türetilmiştir. Fıtrat kelimesi doğuştan Allah'ı bilme yetisine denilmektedir. Kelimenin mazi kullanımı süt sağlamak anlamında da kullanılmaktadır. Aynı zamanda Allah'ın bir şey yaratması anlamında da kullanımı vardır.⁸⁹

Fıtr kelimesi orucu açma ve orucu bozma anlamını da taşımaktadır. Bundan dolayı da ramazan bayramına *'idu'l-fıtr* ifadesi kullanılmaktadır. Aynı zamanda Ramazan ayında verilen fitreye sadakatü'l-fıtr ve zakatü'l-fıtr ifadeleri kullanılmaktadır. Bilindiği gibi Türkçede daha çok fitre kelimesi kullanılmaktadır.⁹⁰ Şimdi de terim anlamını vermeye çalışacağız:

Fıtr sadakası asli ihtiyaçları dışında dinin zengin sayılan Müslümanların Ramazan ayında kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bayram namazdan önce bir kişinin bir günlük yiyecek-içecek miktarınca ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlara denilmektedir.⁹¹

Kur'an-ı Kerim'de fıtr sadakasıyla alakalı alimlerin çoğu ayet olmadığı görüşüne sahiptirler. Ancak âlimlerin bir kısmı قد أفلح من تركي (A'lā 14) ayetinde geçen tezekka kelimesinin sadaka-ı fıtr olduğu kanaatindedirler. Ayete anlam verirken sadaka-ı fıtrı verip ve bayram namazların tekbirlerine yerine getirip bayram namazı kılanların felaha kavuşacak şeklinde bir anlamlandırma yapılmıştır. Üstelik bayram namazının vacip oluşuna Ebû Hanîfe (v. 150) bu ayeti delil getirmiştir.⁹²

Bazı müfessirler, bu ayetten fıtr sadakası konusunda hüküm çıkarmış olsalar da pek çoğu *men tezekkâ* ifadesinin manevi pisliklerden arınma anlamında olduğu

⁸⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 640.

⁹⁰ Yunus Vehbi Yavuz, "Fitre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13: 160.

⁹¹ İsmail Karagöz - Halil Altuntaş, *Oruç İlmihali*, 3. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), 133.

⁹² Ahmed Davutoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri Tıbyan tefsiri* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988), 4: 439.

kanaatindedirler. Zira ayetin iniş ortamı Mekke olup henüz Ramazan ile ilgili hükümler sabit olmamıştır. Fıtır sadakası Medine döneminde vacip/sünnet olduğundan bu ayetin fıtır sadakası konusunda ele alınması isabetli görülmemektedir.⁹³

Şimdi de fıtır sadakasını yardımseverlik değeri açısından incelemeye çalışacağız:

Fıtır sadakası, Ramazan bayram namazından önce verilmiş olmalıdır. Çünkü fıtır sadakası veren bir kişi, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidererek bayram sevincine ortak olmasını sağlamaktadır. Fıtır sadakasıyla İslam toplumunda yardımlaşma ve paylaşma ruhunun tezahürü de müşahade edilmektedir. Bayramlar sadece zenginlerin sevindiği ve yeni elbiseler giydiği şölenler değil fıtır sadakasıyla herkesin mutlu olduğu etkinliklere dönüşmektedir. Bir günlük bile olsa yoksula güzel bir zaman dilimi yaşatılmış olmaktadır. Dolayısıyla fıtır sadakası, Müslüman toplumunda yaşayan kişilerin yardımseverliğini göstermektedir. Yani kişi fıtır sadakasını ifa ederek hem vazifesini yerine getirerek sevap kazanmış olmaktadır, hem de başkalarının mutlu olmasına vesile olmaktadır.⁹⁴

Fıtır sadakası Allah'ın insanlara sevap kazanmak için bahşetmiş olduğu bir ibadettir. Kişiler fıtır sadakası sayesinde yardımseverlik duygusuyla yardımlaşma ve paylaşmada bulunmuş olmaktadır. Kişi fıtır sadakasını vererek hem kendini hem de malını temizlemiş olmaktadır. Fıtır sadakasının emredilmiş olması İslam dinin yardımlaşma ve paylaşmaya verdiği önemi de göstermektedir.⁹⁵

Hz. Peygamber fıtır sadakasının kişiyi kötü davranışlardan temizlemesi ve fakirlere bir lokma olması için emredildiğini ifade etmiştir (Müsned, II, 277, 432). Bazı alimler, fonksiyonu bakımından fıtır sadakasını sehiv secdesine benzetmiştir. Sehiv secdesinin namazdaki eksiklikleri ve fazlalıkları düzeltmesi gibi fıtır sadakasının da oruçta meydana gelen kusurları telafi edeceği düşüncesi hakimdir. Ancak bizim dikkat çekmeye çalıştığımız husus, bu telafinin toplumdaki diğer fertlere bazı mali ödemelerin

⁹³ Hasan Maçin, “Güncel Fıtır Sadakası (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2013): 213-214.

⁹⁴ Durak Pasmaz, *Ramazan İklimi*, 3. Bs (İstanbul: İnkılab, 2017), 140.

⁹⁵ Soner Gündüzöz, *Orucu Anlamak*, ed. Huriye Martı, 2. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 42.

yapılmasıyla sağlanmasıdır. İşte bu, yardılaşmayı sağlayan ana argümandır. Fıtır sadakası bilindiği gibi bayramdan önce ramazan ayında fakir kişilere verilmektedir. Kısmen de olsa bu ayda muhtaç insanların ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bu da İslam toplumunda yardımlaşma ve paylaşma yapılarak toplumsal dayanışmanın olduğunu göstermektedir.⁹⁶

Fıtır sadakası için nisab gerekmediğini söyleyen bir kısım alimler fıtır sadaksı vermek için bir kişinin bayram gününe kadar yiyeceği olmasını yeterli görmüşlerdir. Bu durum İslam toplumlarında aşırı zenginlik ve aşırı fakirlik arasındaki uçurumu kapatmak içindir. Çünkü fıtır sadakası toplumda gelir paylaşımını kısmen de olsa sağlamış olmaktadır. Bu sayede toplumda refah da atmış olacaktır.⁹⁷

Bir toplumda fitrenin verilmesi o toplumun karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olduğunu göstergesidir. Aynı zamanda fitre alimler tarafından ifade edildiği gibi kişiyi kabir azabından korumaktadır. Kişinin günahlardan da temizlenmesini sağlamaktadır. Fitre ihtiyaç sahiplerinin mesrur olmasını da sağlamaktadır. Fıtır sadakası veren kişi içsel huzur hissetmiş olmaktadır. Sonuç olarak bir kişinin fitre verirken sadece dini bir vazife yapmamaktadır. Aynı zamanda insanlık vazifesini de yerine getirmiş olarak toplumsal kenetlenmeye katkı sağlamaktadır.⁹⁸

Fıtır sadakasını veren Müslümanlar zekat ve sadaka verirken dikkat etmesi gereken usullere fıtır sadakasını verirken de dikkat etmesi gerekmektedir. Fıtır sadakasının, Allah rızasını gözeterek, riyadan uzak, ihlaslı ve ihtiyaç sahiplerini incitmeden verilmesi gerekmektedir. Bu ibadetin yerine getirilmesi nasıl önem arz ediyorsa ihtiyaç sahiplerine verilme tavrı da önem arz etmektedir.⁹⁹

2.2.4.2. Sadaka-ı Cariye

Kelime, akan sadaka manasına gelmektedir. Sadakayı veren kişiye, sadakının o öldükten sonra da sevabının akmaya devam etmesi demektir. Bu ifade, daha çok kalıcı

⁹⁶ Yavuz, “Fitre”, 13: 160.

⁹⁷ Maçin, “Güncel Fıtır Sadakası (Fitre) Miktarının Tespiti”, 213.

⁹⁸ Hasan Şakir Sancaktar, “Fıtır Sadakası Nedir, Nasıl Verilmelidir?”, *Diyanet işleri Başkanlığı Dergisi* 23/2 (1987): 16-17.

⁹⁹ Sancaktar, “Fıtır Sadakası”, 20-21.

eserler ve süreklilik ifade eden hayırlar için kullanılır.¹⁰⁰ Sadakanın kurumsallaşma açısından ele alındığında ortaya sadak-ı cariyeye ortaya çıkmaktadır. Çünkü kişiler sadak-ı cariyeye niyetiyle çeşitli yerlere çeşitli şekillerde insanların eğitim ihtiyacının karşılandığı okullar inşa edilmektedir. Aynı zamanda insanların ibadetlerini yerine getirdikleri camiler, üzerinden geçtikleri köprüler, hastaların şifa buldukları hastaneler, insanların yiyip-içme imkânı buldukları aşevleri, insanların temizlendikleri hamamlar vb. ortaya çıkmıştır. Bu tesisler İslam toplumunda yardımseverlik değerinin faal olduğunu göstermektedir.¹⁰¹

2.3. İnfak

İnfak, mali yardımlaşma değeri ile ilgili en geniş anlama sahip olan bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de genel olarak ihtiyaç sahipleri için özel de ise cihad için yapılacak harcamaları ifade eder. Bu itibarla pek çok ayette infak konusuna değinildiğini ve inananların infak etmeye teşvik edildiğini görmek mümkündür.

2.3.1. İnfak Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

İnfak kelimesi, n-f-k kökünden türemiş olup if'âl babındadır. Farenin ya da köstebeğin buğday ambarını delip içindeki buğdayı yere akıtmasıdır. Bu manada köstebeğin kazdığı tünele de nafağ denir ki münafık kavramı buraya dayanır. Dinin emirleri doğrultusunda paranın bir yere akıtılmasından dolayı dini harcamalara infak denmiştir.

Kelimenin mazisi ve muzarisi نَفَقَ -نَفَقُ şeklinde kullanılmaktadır. نَفَقَ fiili ölmek anlamındadır. نَفَقَ نَفَاقًا kullanımı da bir malın satışının iyi olması, piyasasının iyi olması ve bir malı iyi satmak anlamlarına gelmektedir. Nefeka fiili bir malın pahalı yani iyi bir şekilde satılması anlamında kullanılmaktadır. If'âl babındaki kullanımı, harcama yapmak ve satmak manasını içermektedir. Zıt anlamı ise kesat kelimesiyle ifade edilmektedir.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 1414, 14: 142.

¹⁰¹ Duman, "Sadaka", 35: 384.

Kesat kelimesi, bir malın piyasasının olmaması, iyi satılmaması ve durgunluk anlamalarına gelmektedir.¹⁰²

Nefağa kökünde geçmek, tükenmek ve bitmek anlamları bulunmaktadır. Bu bitme ve tükenme, ya satışla olmaktadır ya da ölümle olmaktadır. Araplar satışın bitmesini bu fiille ifade etmektedirler. Bir hayvanın ölmesi manasında da bu kelimeyi kullanmaktadırlar. Bu fiili bir şeyin yok olması anlamında da kullanmışlardır. Paranın bitmesi yani yok olması anlamında bu fiil kullanılmıştır. İnfak ise hem malda hem de mal dışındakilerden olabilmektedir. İnfak kişiye zorunlu olduğu gibi gönüllü de olabilmektedir. Sadakalar için nafaka kelimesi de kullanılmaktadır.¹⁰³

2.3.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de İnfak

Kur'an'da yardımseverlik değeri için önemli unsurlardan olan infak ibadeti, birçok yerde bizzat kendisi ve türevleriyle geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de infak ibadeti zekât ve sadakaya göre daha genel anlamda yer almaktadır.

Kur'an'da infak üzerinde pek çok ayette önemle üzerinde durulmaktadır “*Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin/ihsân! Kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.*” (Bakara, 2/195) Ayette de infak kelimesi emir kipinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Ayetin bağlamı cihat olup infak ile kastedilen, din uğrunda harcamalar yapılması ve paranın bu kanala akıtılmasıdır. Cihad kanalına paranın akıtılmaması durumunda toplum tehlikeye atılmış olacaktır. Bundan dolayı ayette Allah rızası umularak Allah yolunda infak yapılması emredilmektedir.¹⁰⁵ Ayette ifade edilen infak belirli bir maddi külfeti gerektirmektedir. Maddi imkânlara sahip olan kişiler, Allah rızasını umarak kişi ahireti için harcama yapması gerektiği ayette vurgulanmaktadır. Yapılan bu harcamalar da kişiyi yardımsever yapmaktadır. Allah yolunda harcamaları belirli bir tasnif içerisinde ele almak mümkün değildir. Çünkü yapılan her türlü yardımlar

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 1414, 10: 357-358.

¹⁰³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 819-820.

¹⁰⁴ Ahmed Ubeydu'l-De'as, *İ'râbü'l-Kur'ânî'l- Kerim*, 1. Bs (Dimeşk: Daru'l-Munir ve Daru'l-Farabi, 1425), 81.

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, 1420, 1: 530.

ve harcamalar Allah yolunda harcamalar dâhiline girmiş olmaktadır. Ayetin nihayetinde Allah'ın, yapılan iyilikleri sevdiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶

İnfak ibadetinin üzerinde durulduğu ayetlerden bir tanesi de şu ayettir: “*Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden O'nun için harcama yapın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.*” (Bakara, 2/254) Ayette Allah insanlara vermiş olduğu nimetlerin paylaşılmasını emretmektedir. Ahiret için infakta bulunulması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Bir kişi dünya hayatında bir şeye muhtaç duruma geldiğinde bu ihtiyacını ya parayla giderir, parası yok ise karşı taraftan bir karşılık beklemeden bedava elde eder ya da bir kısım imkânlar oluşturarak elde etmeye çalışır. Ancak ahirette ihtiyaç duyulan bir şeyin elde edilebilmesi için bu yöntemler hiçbir işe yaramayacaktır. Orada ihtiyaç duyulan şeylerin elde edilebilmesi için geçerli olan tek şey, yapılan infaklar vb. olacaktır. Bu sebeple Allah'ın rızasını umarak harcamalar yapılmalıdır. Bu harcamalar çeşitli şekillerde yapılabilmektedir.¹⁰⁸ Bu ayette infak kelimesinin emir kalıbıyla yer alması da¹⁰⁹ yardımseverlik değerinin infak ibadetiyle kazanılmasını sağlaması açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

İnfak ibadetinin yardımseverlik değerini kazandırması açısından şu ayeti de ele alabiliriz. “*Siz hangi hayrı yapsanız ve hangi adakta bulunsanız şüphesiz onu Allah bilir. Zalimlerin ise samimi yardımcıları yoktur.*” (Bakara, 2/270) Ayette de Allah'ın infakta bulunanları bildiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda Allah, ihlasla yapılan ve Allah rızasını umarak yapılan iyiliklerin karşılıklarının verileceği buyrulmaktadır. Allah'a karşı gelenlere ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymayanlar için ayette bir tehdit vardır.¹¹⁰ Bu sebeple infakta bulunmak Allah'ın emrine uyularak yapılan davranışlar arasındadır. Aynı zamanda infakta bulunmak kişide yardımseverlik değerini güçlendirmektedir.

¹⁰⁶ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 1: 302.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, 1420, 1: 671.

¹⁰⁸ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 1: 255.

¹⁰⁹ Ahmed Ubeydu'l-De'as, *İ'rab*, 107.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, 1420, 1: 701.

Yardımseverlik değerini uygularken, kişinin sevdiği maldan paylaşımında bulunması gerekmektedir: *“Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça/tunfîkû iyiliğe/birr asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”* (Al-i İmran, 3/92) Bu ayet nazil olduğunda Ebu Talha en sevdiği malının Beyruha olduğunu söylemiştir. Sonra burayı Allah için infak ettiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber de bu davranışın kazançlı bir mal olduğunu söyleyerek onaylamıştır. Bu ayetin nazil olmasıyla beraber birçok sahabe sevdikleri malları infak etmek istemişlerdir.¹¹¹ Ayetin kişiler üzerinde yardımseverlik değeri konusunda nasıl bir etki oluşturduğunu Ebu Talha olayı ile daha iyi anlamaktayız.

Allah inananların yardımsever bireyler olmalarını istemiştir. İnsanda var olan, elde ettiklerini veya kazanımlarını yitirme korkusunun yersiz olduğu ifade edilmiştir: *“De ki: Rabbim kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızkı verenlerin en büyüğüdür.”* (Sebe, 34/39) Ayete göre infak, malın bereketini arttıracak ve kişiyi ahirette mükâfata kavuşturacaktır. Hz. Peygamber de her fırsatta infak etmeye teşvik etmiştir. Yapılan infakın yerini Allah’ın dolduracağını bildirmiştir.¹¹² Yerine getirilen infakı Allah hiçbir zaman karşılıksız bırakmayacaktır. İnfakta bulunduğu maldan da hiçbir eksikliğe uğramayacaktır. İnfakta bulunan malın karşılığını Allah verecektir. Bunu, infakta bulunan kişi için Allah’ın çeşitli maddi imkânlar hazırlaması ve sağlaması şeklinde yorumlayabiliriz.¹¹³ Allah’ın, infakta bulunanlar için dünyada kanaat bilincinin oluşmasını sağlayacağı ve ahirette de yaptığı infaka bir ödül vereceği ifade edilmektedir.¹¹⁴ Yani insan yardımsever olduğunda bulunduğu paylaşımların karşılığının verileceği bildirilmektedir. Bunu da yardımseverlik değerine bir teşvik olarak düşünebiliriz.

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selameti, 2. Bs (Daru Tayyibetin, 1420), 2: 73-74.

¹¹² İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, 6: 523.

¹¹³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Bs (Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1420), 25: 210.

¹¹⁴ Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî, *El-Keşşaf 'An Hakâ'iki Ğavamidi't-Tenzil*, 3. Bs (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407), 3: 586-587.

Ayette Allah soru sorarak yardımseverlik değerine teşvik etmektedir. Şu ayette de bu durumu görmekteyiz. *“Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah’a kalacak olduğu halde ne diye hala Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”* (Hadid, 57/10) Ayette bütün malların sahibinin Allah olduğu ile alakalı insanlara bir hatırlatma yapılmaktadır. Asıl mülk sahibi Allah’tır. Kişi ne kadar çok mülk sahibi olursa olsun nihayetinde öldüğünde bu mülklerin sahipliğinden çıkacaktır. Buda malların asıl sahibinin Allah olduğunu göstermektedir. Allah ayette insanlara soru yönelterek infak konusunda daha duyarlı olunmasını istemektedir.¹¹⁵

İnsan sahip olduğu bencillik ve cimrilik gibi kötü duygulardan yardımseverlik değerini ifa ederek kurtulmaktadır. İnsanın elinde olmasına rağmen paylaşmama ve daha çok mala sahip olma hırsı psikolojisinden yardımseverlik değeri ile kurtulabileceği düşünülmektedir. *“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kısıtıkça kısırdınız. İnsanoğlunun eli pek sıkıdır!”* (İsra, 17/100) Ayette kâfirlerin bencil ve egoist oldukları ifade edilmektedir. Kâfirler bulundukları toplumlardaki muhtaçlara gözlerini kapamışlardır. Hiçbir zaman yardımseverlik değerine sahip olmamışlardır.¹¹⁶

“Yine, onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol katettiklerinde, bu, Allah’ın onlara yapmış olduklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için muhakkak onların lehine yazılır.” (Tevbe 9/121) Ayette insanların büyüklüğüne ve küçüklüğüne bakılmaksızın yapmış oldukları infakların lehlerine kaydedileceği ifade edilmektedir. Bu konuda yaşanmış en güzel örneklerden biri, Hz. Peygamber döneminde ashabın infak konusunda yapmış olduklarıdır.¹¹⁷ Bu da ashabın yardımsever kişiler olduklarını göstermektedir.

¹¹⁵ Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur’ân*, thk. eş-Şeyh Muhammed Ali ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, 1. Bs (Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1418), 5: 378-380.

¹¹⁶ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 3: 525.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 7: 3696.

İnfak Allah rızasını kazanmada ve kişinin sevap kazanarak cennete girme ümidini taşımasına vesile olmaktadır. İnsanın sahip olduğu nimetler, insanlara Allah tarafından verilmiştir. Allah tarafından verilen bu nimetleri kişinin de Allah'ın dini uğrunda harcaması gerekmektedir. Birey infakta bulunacağı zaman malının en iyisinden bulunması gerekmektedir. Yoksa yapılan yardımın hiçbir değeri kalmayacaktır. Yapılan infak insanın hoşuna gitmediğinde zaten Allah'ın da hoşuna gitmeyecektir. Allah'ın hoşuna gidecek infak ibadeti yerine getirildiğinde bu ibadet, insanı cimrilik ve bencillik duygularından arındırılacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda insanda var olması gereken ve fitratında olan yardımseverlik değerinin faal olmasını sağlayacağı anlaşılmaktadır.

2.4. Fidyе

Fidyе ibadeti psikolojik olarak insana bir yaptırım gibi gelse de aslında Allah her fırsatta insanın yardımlaşma ve paylaşma içerisinde olmasını sağlamaktadır. Şimdi bunu incelemeye çalışacağız ve fidyenin toplumsal yardımlaşmadaki rolüne işaret edeceğiz.

2.4.1. Fidyе Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

F-d-y kökünden türeyen fidye, kişiyi bulunduğu sıkıntılardan, karşılığı verilerek koruma anlamına gelmektedir.¹¹⁸ Kişinin ya da esirin kendini kurtarmak için verdiği mali karşılığa fidye denilmektedir.¹¹⁹ Bu kelime oruç gibi yerine getirilemeyen bazı ibadetlerin ifasında da kullanılmaktadır.

Fidyе kelimesinin çeşitli şekillerde tanımları yapılmaktadır. Bu tanımlardan bir kısmını vermeye çalışacağız:

Fidyе, yönetici konumunda bulunan kişinin savaşlarda esir düşenleri belli bir mal karşılığında ya da esir düşmüş kendi askerleri karşılığında düşman esirlerin karşı tarafa verilmesine denilmektedir.¹²⁰

¹¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 627.

¹¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 627.

¹²⁰ Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî, *et-Ta'rîfât*, 1: 162.

Ancak bazı dilciler, fidyenin *fidāen* masterından türediği kanaatindedirler. Fidyе kelimesini de kişiyе gelebilecek kötü şeylerden korumak için ortaya konulan bedel olarak ifade edilmektedir.¹²¹ Fidyе sadece bir bedel karşılığında esir bırakılması ya da değişimi anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda fidye, oruç ibadeti yerine getirme esnasında ya da hac ibadetini yerine getirirken meydana gelen kusurlara binaen fakirlere tevdi edilmesi gereken maddi karşılığa denilmektedir.¹²²

2.4.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Fidyе

Kur'an-ı Kerimde fidye çeşitli kalıplarda çeşitli anlamalarda kullanılmaktadır. Muhammed süresi 4.ve Bakara 85. ayette bedel anlamında kullanılmaktadır. Saffat süresi 107. ayette, Bakara süresi 229. ayette, Rad süresi 18. ayette, Maide süresi 36. Ayette, Yunus süresi 54. Ayette, Al-i İmran süresi 91. ayette ve Meariç süresi 11. ayette karşılık anlamında geçmektedir. Bakara 184. ayette ise fidye kelimesinin terim anlamında kullanılmıştır. Oruç tutamayan kişinin vermesi gereken anlamında kullanılmaktadır. Bakara 196. ayette de terim anlamında kullanılmıştır.¹²³

Kur'an-ı Kerim'de oruç tutmakta şartları sağlayamayan kişiler için tutamadığı oruç karşılığında bir kişinin bir günlük yiyeceğini karşılayacak maddi yardım yapılması emredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki bu emir, insanların yardımseverlik değerini canlı tutmaktadır. Bu durum İslam dininde yardımseverlik değerinin çok önemli olduğunu göstermektedir. Fidyе veren bir kişi dini bir sorumluluğunu yerine getirdiği gibi aynı zamanda birey olarak sosyal sorumluluğunu da yerine getirmiş olmaktadır. Kişi fidye vererek bir bireyin ihtiyacını karşılamış olmaktadır. Bu da kişinin yardımseverlik ve sosyal sorumluluk konusunda bilinçli olmasını sağlamaktadır.

2.5. Kurban

Kurban ibadetinin, yardımlaşma ve paylaşma açısından toplumda yardımseverlik değerinin gelişmesine büyük katkı sağladığını söylemek mümkündür. Kurban

¹²¹ Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî, *et-Ta'rîfât*, 1: 163.

¹²² Salim Öğüt, "Fidyе", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13: 55.

¹²³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 627.

bayramlarında bu değerin genel olarak herkes tarafından hissedildiği söylenmektedir. Şimdi kurban ibadetini tanımaya çalışalım.

2.5.1. Kurban Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

Kurban, k-r-b kökünden türemiş olup mastardır ve kök manası yakınlaşmak demektir. Allah’a yakınlaşarak sevgisini kazanmak amacıyla yapılan her türlü harcamaya kurban denilse de daha çok boğazlanan havyanlar kastedilmiştir.

Kur’an’da k-r-b kökünden türemiş çeşitli kalıplarda kullanımı vardır. Kur’an’da bizzat kurban sözcüğü Maide-27, Al-i İmran-183 ve Ahkaf-28 ayetlerinde geçmektedir. Kurban kelimesi Maide-27 ve Al-i İmran-183 ayetlerinde terim anlamıyla kullanılmaktadır. Ancak Ahkaf-28 de sözlük anlamında yer almaktadır.¹²⁴

Terim olarak da Kurban, Allah’a yakınlaşmak için İslam’ın uygun gördüğü ve şartları sağlayan hayvanların kesilmesine denilmektedir.¹²⁵

2.5.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur’an-ı Kerim’de Kurban

Kurban ibadeti tarih boyunca bütün toplumların içerisinde olan ve yerine getirilen bir ibadet türüdür. Hac süresi 34. ayette de ilahi dinlerin tamamında kurban ibadetinin var olduğu ifade edilmektedir. Kurban ibadeti, tevhid inancı açısından da önemli bir ibadettir. Çünkü bir kişinin Allah’tan başkasına kestiği kurban, kurban olarak sayılmamaktadır. Üstelik şirk olarak değerlendirilmektedir.¹²⁶

Kur’an-ı Kerim’de kurban ibadetinin hükmü ve hac ibadetini yaparken kesilecek olan kurban hakkında sarıh hükümler vardır. Bu hüküm Bakara-196, Maide-2, 95, 97, Hac-28, 36, 37, Fetih-25. ayetlerinde yer almaktadır. Ancak hacda kesilen kurbanlar dışındakiler hakkında âlimler Kevser süresi-2. ayeti delil olarak getirmişlerdir.¹²⁷ Kevser

¹²⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 663-666.

¹²⁵ Ahmet Güç, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26: 433.

¹²⁶ M. Said Şimşek, “Kur’an’da Kurban ve Çeşitleri”, *Uluslararası Kurban Sempozyumu* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Bayrampaşa Belediyesi, 2007), 43.

¹²⁷ Şimşek, “Kurban”, 48.

süresinde sarıh bir şekilde kurban ibadetinin emredilmesi bir Müslümanın yardımseverlik değerine sahip olmasını sağlamaktadır.

2.5.3. Kurban İbadetinin Yardımseverlik Değeri Açısından Yeri ve Önemi

Kesilen kurban eti üçe ayrılmaktadır. Üçe ayrılan kurban etinin birinci bölümü, ev halkı için ayrılır. İkinci kısmı misafirlere ayrılır. Üçüncü kısım da fakir kişilere dağıtılır. Kişi kurban keserek Allah’a karşı ibadetini yerine getirdiği gibi aynı zamanda yardımlaşma ve paylaşma davranışlarında da bulunmuş olmaktadır.¹²⁸

Kurban ibadeti yardımlaşma ve dayanışma ruhunu desteklemektedir. Toplumda kişilerin sosyal sorumluluk bilincini canlı tutmaktadır. Toplumda zengin ve fakirler arasında iletişimin olmasını sağlayıp toplumda ekonomik dengenin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kurban, insanda bulunan bencillik ve cimrilik gibi kötü davranışların ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda kurban, kişide yardımseverlik duygusunu oluşturmaktadır.¹²⁹

2.6. Kefaret

İslam dininde her fırsatta yardımseverlik duygusunun gelişmesini sağlayıcı uygulamaların olduğunu görebilmekteyiz. Bunlardan bir tanesi de kefarettir.

2.6.1. Kefaret Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

Kefaret kelimesi, örtmek anlamına gelen k-f-r kökünden türemiştir. Dini ya da hukuki bir hatanın Allah tarafından örtülebilmesi için fakirlere ödenen mali bedele kefarettir adı verilir. Bu yönüyle kefaretin çeşitleri vardır. Bunlar; yemin kefareti, ölüm kefareti ve zıhar kefaretidir.¹³⁰

Kefaret, dinin koymuş olduğu yasakları ihlal eden kişinin ihlal ettiği yasaklara karşılık mükellef olduğu köleyi azad etmesi, bedenle yapılan bir ibadet olan orucu

¹²⁸ Ali Arslan Aydın, “Kurban’ın Dini Hükümleri ve Hikmetleri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 14/6 (1975): 336.

¹²⁹ H. İbrahim Acar, “Mali Bir İbadet olarak Kurbanın Hükümü”, *Ekev Akademisi Dergisi* 7/14 (2003): 79-80.

¹³⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 717.

tutması, belli bir parayla yapılan fakirin ihtiyaçlarını karşılaması vb. şeylerin yerine getirilmesine denilmektedir.¹³¹

2.6.2. Yardımseverlik Değeri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Kefaret

Kur'an-ı Kerim'de kefare kelimesi üç ayette yer almaktadır. Bu üç ayette kefare kelimesi dört defa geçmektedir.¹³²: *“Tevrat'ta İsrailoğulları'na, “Cana can, göz göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaramalarda da kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefare olur. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir” diye yazdık.”* Maide sürei 45. ayette öldürülen kişinin ya da yaralanan kişinin yakınları tarafından öldüren ve yaralayan kişiyi affetmesi dolayısıyla bu affetmenin affeden kişilerin günahları için kefaret olacağı ifade edilmektedir. Bir kısım müfessirler de bu affetmenin öldüren ya da yaralayan kişilerin günahları için kefaret olacağını ifade etmişlerdir.¹³³ Yani bu ayette geçen kefare kelimesi kısas gerektiren bir durumda karşı tarafı affetmesi sonucunda günahlara kefaret olacağı söylenmektedir.

Kefare çeşitlerinden birisi de yemin kefaretidir. Kasıtlı olarak yeminin bozan kişi, muhtaçlara ödeyeceği bir bedelle Allah'ın affını kazanmaya çalışacaktır: *“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah ayetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz.”* (Maide, 5/89) Ayette bilerek yapılan yeminlerde eğer bozulursa kişinin on fakiri doyurması ya da giydirmesi buyruğu yer almaktadır. Görüldüğü gibi Allah, kendisine karşı işlenen suçları, fakirlere ödenecek mali bedeller karşılığında affetmektedir. Bu ise mali yardımlaşmanın en güzel vesilelerinden biridir.

¹³¹ Rahmi Yaran, “Kefare”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 25: 179.

¹³² Yaran, “Kefare”, 25: 179.

¹³³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 2012, 2: 281.

Kişi ihrama girdiğinde bir kısım yasaklar da başlamış olmaktadır. Bunlardan bir tanesi de av hayvanlarını öldürülmesidir. Ancak bu yasağı çiğnediğinde kamuya ait bir av hayvanını yok etmiş olmakta ve ayrıca Allah'ın kutsal sınırlarını çiğnemiş olmaktadır. Bunun telafisi ise toplumun bir ferdi olan fakir insanlara mali bir bedel ödemektir. Böylece hem kamunun zararı telafi edilmiş olmaktadır hem de yardımlaşma sağlanmış olmaktadır:

“Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu Kabe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere aranızdan adalet sahibi iki kişi taktir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefaret öder ki böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.” (Maide, 5/95) Ayette kişi av hayvanı öldürmüş ise kefaret olarak yoksulları doyurması ya da oruç tutması gerektiği ifade edilmektedir.

Kefaretin yardımseverlik değeri açısından önemi büyüktür. Çünkü kişinin kefarete gerektirecek bir fiil işlediğinde bunu sonucu olarak fakirleri doyurması veya giydirmesi gerekmektedir. Bu da kefaretin yardımseverlik değeri açısından konumu göstermektedir. Kişi kefaret vesilesiyle fakirlere yardım etmiş olmaktadır. Allah, kefaret ile Müslümanların her fırsatta ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderilmesini sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ VE KUR'AN-I KERİM DERSLERİNDE DEĞERLER

Kur'an-ı Kerim ve *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* derslerinde okutulan kitaplardaki konuların, değerler eğitimiyle yakın bir ilişki içerisinde olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu dersler ile değerler eğitiminin amaçsal birlikteliklerinin varlığından söz edebiliriz. Bundan dolayı bu ilişkiyi ders kitaplarında yer alan kıssalar, ibadetler ve Hz. Peygamber'in hayatıyla ortaya koymaya çalışacağız.

1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Kıssalar

Kur'an-ı Kerim ve *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* (DİKAB) kitaplarında çeşitli peygamberlerin kıssaları yer almaktadır. Kıssaların amacı, kıssadan hisse olduğu gibi ders kitaplarında da öğrencilerin kıssaları öğrenip ibret alması amaçlanmaktadır. Mamafih kıssalar sayesinde öğrencilere sahip olması gereken değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Tabi kıssaların öğrencilere etki edebilmesi için kıssaları anlatan öğretmenlerin de yetenekli olması gerekmektedir. Kıssaları anlatma usulü çok önem arz etmektedir. Dönemimizdeki teknolojik imkânları da kullanarak daha etkili, verimli ve kalıcı yöntemler bulunabilir. Kıssa anlatmanın sadece o kıssalarda geçen tarihi bazı bilgilerin nakletmek olmadığına farkında olmak gerekmektedir. Çünkü öğrenci kıssalardan peygamberlerle alakalı bilgiler de öğrenmektedir. Ancak asıl maksat, öğrencilerin o kıssalardan kendilerine ibret çıkartıp doğru istikameti öğrenmeleridir.

1.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

Kıssa kelimesi, k-ş-ş kökünden türemiş olup bir izi takip etmek kök anlamına gelir. Sözlük manası olarak bir haberin ardına düşmeye ve haberi iletmeye denilmektedir.¹ Kıssa kelimesi sözlerden oluşan cümle, olay, durum, haber, hayali veya gerçekleşmiş

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 7: 74.

hikâyelere denilmektedir.² Kıssa kelimesi “*Kur’an-ı Kerim’de tarihi kişilerle olaylara dair yer alan haberler ve bunlardan bahseden ilim*”³ olarak tanımlanmıştır. Bu kelimeyle Kur’an’da anlatılan ve eski toplumlara ya da peygamberlere ait olan bazı olaylar kastedilmektedir.

1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur’an-ı Kerim Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler

Kıssalar değerlerin öğrenciye aktarımı konusunda önemli bir konuma ve imkâna sahiptir. Bu sebeple ders kitaplarında da kıssaların çoğunlukla yer aldığını görmekteyiz. Her sınıf kademesinde kıssaların yer aldığını ve bu kıssalarla değer eğitimi yapıldığını görmekteyiz. Örnekleme olarak bazı ders kitaplarından çeşitli bilgileri, bu tespiti göstermek anlamında aşağıya alıyoruz.

1.2.1. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler

Beşinci sınıf DİKAB ders kitabında Hz. İbrâhim’in yardımseverlik değerine verdiği önem, *Halil İbrâhim sofrası* bağlamında vurgulanmaktadır.⁴ Hz. Dâvûd’un hükümdarlığı süresince adalet değerini ilke edindiği ifade edilmektedir.⁵ Hz. Lokman’ın oğluna vermiş olduğu nasihatlerde sabır ve alçak gönüllülük değerlerinin yer aldığı görülmektedir.⁶ Hz. Süleyman’ın hükümdarlığını adalet değeri üzerine sürdürdüğü beyan edilmektedir.⁷ Sonuç olarak beşinci sınıf ders kitaplarında yer alan kıssalarda yardımseverlik, adalet, sabır ve alçak gönüllülük değerlerinin işlendiği tespit edilmektedir.

1.2.2. Altıncı Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler

Altıncı sınıf seviyesinde okutulan Kur’an-ı Kerim dersi kitabında İbrâhim (a.s), İshak (a.s), ve İsmâil (a.s) kıssaları yer almaktadır. Bu üç peygamberin kıssaları

² İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mucemu’l-Vasit* (Kahire: Daru’l-Da’veti, t.y.), 2: 740.

³ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 25: 498.

⁴ İsmail Erdoğan v.dğr., *5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* (Ankara: Lisans, 2019), 31.

⁵ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 54.

⁶ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 76.

⁷ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 125.

öğrenciler için değerler açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Binaenaleyh bu üç peygamber, irtibatlı ve ilişkilidir. Çünkü İsmâil (a.s) ile İshak (a.s)'ın babaları, Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrâhim'in hayatı değerler açısından çok önemlidir. Çünkü Hz. İbrâhim'in çocukluğundan beri putlara inanmamıştır. Her şeyi var eden Allah'ın olduğuna kanaat getirip Allah'a inanmıştır. Hz. İbrâhim'in Nemrut'a karşı verdiği mücadelelerde değerler açısından çok önemlidir. Çünkü bildiği gerçeği zalim bir insana anlatmaktan hayatı pahasına vazgeçmemiştir. Burada Hz. İbrâhim'de bütün Müslümanlarda olması gereken bir meziyet olan teslimiyetin tecellisini müşahade etmekteyiz. Bulunduğu yerlerdeki insanlara Allah'ın varlığını ve birliğini anlatmaktan hiç vazgeçmediğini de görmekteyiz. Hz. İbrâhim'in doğru bildiği yolda asla pes etmemesi insanlık için çok önemli bir değer olarak nitelememiz gerekmektedir.⁸

Değerler eğitimi bakımından Hz. İbrâhim'in Allah'ı arayışı da çok büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Hz. İbrâhim yıldızların, güneşin, ayın vb. şeylerin insanların tanrısı olamayacağını ortaya koyması açısından çok önemlidir. Hz. İbrâhim'in sapıtmış olan insanları dâlaletten kurtarıp iyiliğe çağırması insanlık için büyük bir değer örnekliğini teşkil etmektedir. Allah'ın Hz. İbrâhim'e verdiği görevleri en iyi şekilde yapması ve vazifesine sadık kalması, insanlık için vazgeçilmez değerler olarak değerlendirilmektedir. Hz. İbrâhim'in mancınıkla ateşe atılırken Allah'a teslimiyeti, itaatkârlığı ve isyan etmemesi büyük değerler olarak ifade edilmektedir.⁹

Hız. İbrâhim ve Hız. Hâcer'in oğlu İsmâil (a.s) hayatı insanlığın sahip olması gereken değerlerle doludur. Çünkü Hız. İsmâil hayatı boyunca Allah'a teslimiyetini göstermiştir. Ayrıca peygamberler olan babasına da tam bir bağlılıkla itaat etmesi, insanlığın örnek alması gereken değerler olarak değerlendirilmektedir. Hız. İsmâil başına gelen bütün musibetlere karşı isyan etmeden sabır göstermiştir. Çünkü insanlık için sabır meziyetine sahip olmak büyük önem arz etmektedir. Hız. İbrâhim Allah'ın kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. İnsanları iyiliğe davet etmiştir. Buda işlerimizi en iyi şekilde yapmada ve iyiliğe çağırmada büyük değerler olarak değerlendirilmektedir.¹⁰

⁸ Ömer Dumlu, 6. *Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı* (Ankara: Cem Web Ofset, 2020), 19-31.

⁹ Bekir Pınarbaşı, 6. *Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı* (Ankara: Dikey Yayıncılık, 2018), 24-28.

¹⁰ Dumlu, *Kur'an-ı Kerim*, 25-27.

Altıncı sınıf DİKAB ders kitabında Hz. Zekeriya'nın dürüstlük ve çalışkanlık değerlerine sahip biri olduğu vurgulanmaktadır.¹¹ Hz. Yahya'nın da küçüklüğünden beri hoşgörü değerine sahip biri olduğu ifade edilmiştir.¹² Sonuç olarak altıncı sınıf derslerinde sabır, dürüstlük, çalışkanlık ve hoşgörü değerlerinin işlendiği görülmektedir.

1.2.3. Yedinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Kıssalarda Değerler

Yedinci sınıf DİKAB kitabında Hz. İsa'nın, önemli değerlerden olan sabrı insanlara tavsiye ettiği yer almaktadır.¹³ Hz. İsmail'in sabır değerine sahip olduğu beyan edilmektedir.¹⁴ Hz. Sâlih'in her fırsatta kavmini dine davet etmesi bağlamında sabır ve çalışkanlık değerinin cereyan ettiği gözlemlenmektedir.¹⁵

Yedinci sınıf Kur'an-ı Kerim ders kitabında da Hz. Dâvûd'un yapmış olduğu kahramanlıklardan dolayı halktan büyük sevgi-saygı gördüğü vurgulanmaktadır.¹⁶ Sonuç olarak yedinci sınıf derslerinde sabır, çalışkanlık ve saygı-sevgi değerlerinin yer aldığı düşünülmektedir.

1.2.4. Sekizinci Sınıf Ders Kitaplarında Değerler

Sekizinci sınıf DİKAB ders kitabında Hz. Musa'nın Firavun'a karşı sabırla mücadele etmesi,¹⁷ Hz. Şuayb'ın ticaret konusunda dürüstlüğü ilke edinmesi¹⁸ ve Hz. Nuh'un tebliğde çalışkanlığı peygamberlerin önemli değerlere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁹ Sekizinci sınıf Kur'an-ı Kerim ders kitabında Hz. Yakup'un yitirdiği

¹¹ Safiye Özdemir, 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı (Ankara: Dörtel, 2019), 58.

¹² Özdemir, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 75.

¹³ Sadullah Macit, 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı (Ankara: Fcm, 2019), 25.

¹⁴ Macit, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 2019, 49.

¹⁵ Macit, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 2019, 79.

¹⁶ Hadi Gündür, 7. Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı, ed. Muttalip Sarıaslan (Ankara: Ata Yayıncılık, 2019), 27.

¹⁷ Sabahattin Nayir v.dğr., 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı (İzmir: M.e.b, 2018), 36.

¹⁸ Nayir v.dğr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 61.

¹⁹ Nayir v.dğr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 129.

oğlu için sabretmesi ve Hz. Yûsuf'un iffeti, güvenilirliği ve hoşgörülü²⁰ olması, üzerinde durulan değerlerdendir. Sonuç olarak sekizinci sınıf derslerinde sabır, dürüstlük, çalışkanlık, güvenilirlik, iffet ve hoşgörü değerleri işlenmektedir.

2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında İbadetler ve Kattığı Değerler

İbadetleri sadece hükümleri ve yapıları açısından değerlendirmemek gerekmektedir. Binaenaleyh ibadetlerin insanlara kazandırdığı değerler açısından da ele alınması gerekmektedir. Çünkü Allah'ın yapılmasını emrettiği ibadetler, insanlara birtakım değerler kazandırmaktadır. Aşağıda bazı ibadetlerin bireye hangi değerleri kattığını ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Namaz İbadeti

Namaz kelimesi Arapçada şalât kelimesi ile ifade edilir. Sözlükte dua etmek ve bereket anlamlarına gelmektedir.²¹ Namaz, İslam'ın beş şartından biri olup tekbir alınarak başlanıp selam vererek nihayete erdirilen, vakitleri tayin edilmiş ve bedenle yapılan ibadete denilmektedir.²²

Namaz, günde beş defa kılınmaktadır. Namaz, Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı ibadetlerdendir. Namaz ibadeti yerine getirildiğinde kişi Allah'a karşı saygı ve sevgi değerlerini kazanmış olur. Namaz ibadetini ifa ederken yapılan her ritüelin bir anlamı vardır. Bu ritüeller esas anlamda Allah'a karşı saygı ve sevgi anlamına gelmektedir. Ayette “Allah’a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın” (Bakara, 2/238) buyrulduğu gibi namaz Allah'a karşı saygı ve sevgiyi göstermektedir.²³

Namaz kişide dürüstlük değerinin kazanılmasını sağlamaktadır. Çünkü günde beş defa Allah'ın huzurunda olduğunu bilen bir kişiden dürüstlük dışı davranışlar beklemek

²⁰ Fikri Özdemir, *8 Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı* (Ankara: Tutku Yayıncılık, 2016), 37-43.

²¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 490.

²² M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32: 350.

²³ Selahittin Çamyar, *6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2018), 37.

yanlış olur. “*Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.*” (Ankebut 29/45) Ayette de belirtildiği gibi namaz insanları güzel davranışlara sevk etmektedir. Aynı zamanda namaz, Allah’ın vermiş olduğu nimetlere karşı şükretme anlamına gelmektedir.²⁴

Namaz ibadetinin bireye kattığı değerlerden bazıları şunlardır:

2.1.1. Çalışkanlık Değeri

Namaz beden ile yapılan bir ibadet türüdür. Bu sebeple namaz kılan bir kişinin belli bir efor sarf etmesi gerekmektedir. Bundan dolayı kişiye aktif ve programlı bir hayat yaşama olanağı vermektedir. Üşengeç ve tembelliğin namaza engel olduğu Kur’an’da anlatılan konulardandır. Allah münafıkların namazla ilgili tutumlarını “*namaza tembel tembel kalkarlar*” ayetiyle ifade etmektedir (Nisa 142). Ayette münafıkların namaza kalkarken üşengeç ve istemeyerek doğruldukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla bir Müslüman namaz kıldığında çalışkanlık değerini sahip olmaktadır.

2.1.2. Sorumluluk Değeri

Allah Müslümanlara günde beş kez namaz kılmalarını farz kılmıştır. Yani Müslüman olan bir kişi namaz kılmakla sorumlu olmaktadır. Eğer namaz kılmaz ise Allah’a karşı sorumluluğunu yerine getirmemiş olmaktadır. Kişi namazını her zaman zamanında ve eksiz bir şekilde yerine getirdiğinde Allah’a karşı sorumluluğunu da yerine getirmiş olmaktadır. Bu da kişinin sorumluluk değerine sahip bir birey olmasını sağlamaktır. Çünkü inandığı Allah’a karşı sorumluluğunu yerine getirmeyen bireyler insanlara karşı da sorumluluk sahibi olmayacakları düşünülmektedir. Birey namaz kılarak büyük değerlerden olan sorumluluk bilincini en iyi şekilde ortaya koymaktadır.

2.2. Oruç

Oruç, tutmak ve alıkoymak anlamına gelen ş-v-m kelimesinin dilimizdeki karşılığıdır. Sözlükte kişinin yemekten, konuşmadan ve yürüyüşten alı konulmasına

²⁴ Çamyar, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 37.

denilmektedir.²⁵ Ancak dini ifade olarak kişinin kendisini alıkoymasına gereken üç temel nimet vardır. Buna göre fecr-i sadıktan başlayıp akşam ezanı vaktine kadar yeme, içme ve cinsel münasebetlerden uzak durmaya oruç denilmektedir.²⁶

Oruç ibadetinin bireye değerlerden bazıları şunlardır:

2.2.1. Sabır Değeri

Oruç ibadeti insana büyük değerlerden olan sabrı öğretmektedir. Bütün insanlığın sahip olması gereken sabır değeri, İslam'da oruçla kazandırılmaktadır. İnsanın istek duyduğu şeylerden imsak ve iftar arasında uzak durması, büyük bir sabrı gerektirmektedir. İnsanın bedensel ihtiyaçlardan uzak durması ve bunu Allah'ın emri olduğu için yerine getirmesi sabır için büyük önem arz etmektedir. Orucun her aşaması sabra örnek teşkil eder. Gecenin bir vaktinde sahur için kalkınması, yeme ve içmeden uzak durulması sabra örnek olarak verilebilir.

Kişinin oruç tutarak öğrendiği sabrı oruçtan sonraki hayatı için de devam ettirerek hayatını güzelleştirebilir. Binaenaleyh sabır her bireyin sahip olması gereken en büyük değerlerden kabul edilmektedir. Çünkü toplumsal hayatta sabır sahibi bireylerin mevcut olması, kişiler arasında iletişimde büyük önem arz etmektedir. Aksine sabır değerine sahip olmayan toplumlar daha gergin ve kişiler arası iletişim daha zor olabilmektedir.²⁷

2.2.2. Empati Değeri

Empati, kendini başkasının yerine koyarak o kişinin durumunu anlamaya çalışmasıdır. Karşı tarafın yaşadığı durumları kendin yaşıyormuşçasına hissetmektir. Empati, bireylerin sahip olması gereken büyük değerlerden sayılmaktadır. Karşı tarafın sıkıntılarını anlamak için sahip olunması gereken bir değerdir. Oruç, imsaktan iftara kadar yeme ve içmeden uzak durmaktadır. Bu sebeple oruç tutan bir kişi aç olan bir kişinin durumunu anlamada tam bir empati yapmaktadır. Gün boyu yeme ve içmeden uzak

²⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 500.

²⁶ Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî, *et-Ta'rîfât*, 1: 131.

²⁷ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 39.

durarak imkânsızlıktan dolayı aç kalan kişilerin halinden iyi bir şekilde anlamış olmaktadır.²⁸

2.2.3. Yardımseverlik Değeri

Ramazan ayı gelince toplumlarda yardımseverlik değeri daha fazla görülmektedir. Çeşitli yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri yapılmaktadır. Bu durum orucun önemli değerlerden olan yardımseverliğin faal olarak yaşanmasına katkı sağlamaktadır.²⁹ İftarlar, ikramlar, zekatların Ramazan ayında dağıtılması, fıtır sadakası ve bayramdaki hayırlar, orucun yardımseverlik değerini ön plana çıkarmasının sonucudur.

2.3. Hac İbadeti

Hac ibadeti, belli mekânları, belli hareketleri, belli zamanlarda yerine getirerek, Allah rızasını umarak ziyaret etmeye denilmektedir.³⁰ Yani haccın menâsiklerini yerine getirilerek beytullahı ziyaret etmeye denmektedir.³¹ Hac ibadetinin bireye kattığı bazı değerler vardır. O değerlerin en önemlilerinden bazıları, sevgi, saygı, birlik ve beraberlik duygularını kazandırmasıdır. Ayrıca yolculuk sırasında karşılaşılan olaylar da yol arkadaşları arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı arttırıcı hususlardandır.

Hac ibadeti, durumu elveren bireylerin ömründe bir defa yapması farz olan bir ibadet türüdür. Hac ibadeti hem mal hem beden ile yapılan bir ibadettir. Bu ibadeti yapacak kişilerin hem bedensel hem de maddi olarak müsait olması gerekmektedir. Bu açılardan imkan sahibi olmayan kişiler hacla mükellef değildir.

Hac ibadeti, kişilere çok büyük değerler katmaktadır. Bunların başında sevgi ve saygı değerini görebilmekteyiz. Çünkü hac ibadetini ifa eden bir kişinin karşısındaki insanlara sevgi ve saygı ile davranması emredilmiştir. “فلا رفث ولا فسوق ولا جدال في الحج” (Bakara 2/197) ayetinde ifade edildiği gibi insanların birbirlerine karşı sevgi ve saygı

²⁸ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 41.

²⁹ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 39.

³⁰ Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî, *et-Ta'rifât*, 1: 76.

³¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1: 218.

içerisinde olmak zorunluluğu vardır. Kaba sözler, günah, suç ve kavganın terkedilmesi gerekir. Sonuç olarak hac ibadetiyle bireyler, birlik ve beraberlik değerini kazanmaktadırlar.

Haccın mahşerin bir provasası olarak algılanması, insanların ahirete hazırlık yapmasını sağlamaktadır. Bu algılama, hac ibadetini ifa ettikten sonra da Müslümanların hal ve hareketlerinde daha bilinçli olmasını sağlamaktadır. Ayrıca hac ibadeti, değerler eğitiminin de amacı olduğu gibi ahlaklı bireyleri ortaya çıkarmaktadır.³²

3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Hz. Muhammed'in Sahip Olduğu Değerlere Yer Verilmesi

Kur'an'da Hz. Peygamber'in örnekliliği ve modelliğini ifade eden ve bundan dolayı da yaşam tarzının sürdürülmesini emreden pek çok ayet bulunmaktadır. Güvenilirliği ile dikkat çeken Hz. Muhammed'e, daha peygamberlik verilmeden önce Muhammedü'l-Emin yani güvenilir adının verildiği görülmektedir. Hz. Muhammed'e inanan veya inanmayan herkesin ona emanet bıraktığını bilmekteyiz. Bu da toplumda büyük bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in sahip olduğu değerler ders kitaplarında da işlenmektedir.

3.1. Hz. Muhammed'in Güvenilirliği

Hz. Peygamber bulunduğu toplumda Muhammedü'l-emin olarak bilinmekteydi. Hiçbir insanın Hz. Peygamber'in güvenilirliği konusunda şüphesi yoktu. Herkes Hz. Peygamber'e şüphe etmeden emanet bırakabiliyordu. Kâbe'yi sel bastıktan sonra iki kabile arasında hacerü'l-esvedi eski makamına yerleştirilmesi hususunda hakemliğinin benimsendiği aktarılmaktadır. Hz. Peygamber, kabilelerin kavga etmeden taşı katedeki yerine koyabilmelerini sağlamıştır. Kabilelerden hiç kimse Hz. Peygamber'in hakemliğine itiraz etmemiştir. Aksine herkes Hz. Peygamber'in hakemliğine sevinmiştir. Çünkü herkes Hz. Peygamber'in el-emin olduğunu biliyordu.

Hz. Peygamber'in hayatı boyunca güvenilirliğine zarar verecek bir eylemi bulunmamaktadır. Güvenirliliğe ters düşen ve güvenilirliği zedeleyen her türlü davranışı

³² Macit, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 2019, 34.

dayasaklamıştır. Hz. Peygamber güvenilir bir insan olarak büyük bir örnek teşkil etmiştir.³³ Güvenirlilik değerinin Hz. Muhammed'in hayatında daima yer aldığını görmekteyiz. Bu değer ders kitaplarında yer alması ve öğrencilerin benimsenmesi değerler eğitimi açısından büyük bir öneme sahiptir.

3.2. Hz. Muhammed'in Doğru Sözlü ve Sadık Olması

Sadık olmak, ş-d-k kökünden gelmekte olup inandığı prensiplere bağlılık anlamına gelmektedir. Bundan dolayı inancın bir gereği olarak da sadık kişi, doğru sözlü ve tutarlı davranan insan demektir. Aynı zamanda sadık, peygamber sıfatlarından kabul edilmektedir. Hz. Muhammed de peygamber olduğu için bu sığata sahiptir. "Sadıklarla beraber olunuz" (Tevbe 9/119) buyruğu, sadakatin önceki peygamberlerden Müslümanlara tevarüs eden bir nitelik olduğunu göstermektedir. Taberî'ye göre sadıklar, Allah'a inanarak ona sadakatini ispatlayan, dilleriyle ifade ettikleri bu sadakati eylemleriyle gösteren ve bu konuda, ikiyüzlü davranmayan kişilerdir. Yani Hz. Peygamber ve arkadaşlarıdır. Öte yandan Taberî, Abdullah b. Mesud'un bu ayeti, yalanın yasaklığına delil gösterdiğini ve "bu ayet dururken hala yalana müsaade edildiğini mi sanıyorsunuz? Yalanın şakas da ciddisi de aynıdır; fark yoktur" dediğini aktarmaktadır.

Hz. Peygamber'in dürüstlüğüne en büyük örneklerden biri, Hz. Peygamber'in Sefa tepesinden Mekke halkına karşı konuşmasıdır. Vakada Hz. Peygamber'e sadakatin tam olduğu görülmektedir. Dürüstlük, en büyük değerlerden kabul edilmektedir. Hz. Peygamber dürüstlüğe çok önem vermiş, müminin çeşitli günahlar işleyebileceğini ancak yalan söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Dürüstlüğe karşı bir durum olduğunda ve bunu müşahade ettiğinde hemen düzelmiştir. Bir gün Hz. Peygamber pazarda gezerken buğday çuvalının altının ıslak ve üstünün de kuru bırakıldığını görmüştür. Bunun üzerine o işi yapan kişiye "bizi aldatan/ğaşşenā bizden değildir" sözünü söylemiştir. Binaenaleyh önemli değerlerden kabul edilen dürüstlüğü en bariz şekilde Hz. Peygamberin hayatında görebilmekteyiz. Müslümanlar için rehber olan Hz. Peygamber'in bu özelliğine bütün Müslümanlar sahip olması gerekmektedir.³⁴

³³ Sabahattin Nayir v.dğr., 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* (İzmir: M.e.b, 2018), 93-95.

³⁴ Nayir v.dğr., 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 92-93.

Hız. Peygamber'in hayatının tamamı değerlerle doludur. Hız. Peygamber her daim yardımsever bir kişiliğe sahipti. Yediği yemeği ve giydiği elbiseleri ihtiyaç sahibi birini grdğinde paylaşırdı. Karşısında ki kişi küçük olsun büyük olsun muhataplarına sevgi gösterirdi. Her daim adaleti savunurdu. Herkese karşı çok merhametli bir insandı. İnsanları hoşgörüyle karşılırdı. Ayrıca Hız. Peygamber Müslümanlara elinde olanla kanaat edilmesini öğretmiştir. Onca eziyetlere rağmen sabrederek mücadelesinden vazgeçmemiştir.

Sonuç olarak beşinci sınıf DİKAB ders kitabında, değerler Hız. Peygamber simgesi üzerinden aktarılmaktadır. Hız. Peygamber'in dürüstlük ve güvenirlilik değerlerine sahip olması, Hız. Hatice ile evliliğinin sevgi, saygı ve sorumluluk değerleri üzerine kurulu olması ve çocuklarına karşı sevgi ve saygı içerisinde olması Hız. Peygamber'in değerler ile i içe olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Hız. Peygamber toplumda adalet ve yardımseverlik değerlerinin benimsenmesini sağlamaya çalıştığı ders kitabında yer almaktadır.³⁵

Sekizinci ve yedinci sınıf DİKAB ders kitabında Hız. Peygamber'in alışkanlık, hoşgörülü, alçak gönüllük, yardımseverlik, saygı,³⁶ dürüst ve güvenirlilik değerlerine sahip olduğu yer almaktadır.³⁷

4. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Ders Kitaplarında Yardımseverlik Değeri

Ders kitaplarında yardımseverlik değeri yoğun bir şekilde işlenmektedir. Yardımseverlik değeri kitaplarda dikkat çekici bir şekilde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Bazı yerlerde yardımseverlik değerine teşviklerin olduğu gibi bazı yerlerde yardımlaşmanın dini bir sorumluluk olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra seçilen okuma metinlerinde öğrencinin direk ifade edilmeden yardımlaşmayı övücü cümlelerle ya da portrelerle karşılaştığını da gözlemlemek mümkündür. şimdi de beşinci sınıf,

³⁵ Erdoğan v.dęr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 84-94.

³⁶ Macit, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 2019, 90-97.

³⁷ Nayır v.dęr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 92-93.

altıncı sınıf, yedinci sınıf ve sekizinci sınıf DİKAB ve Kur'an-ı Kerim derslerinde yardımseverlik değerinin işlenişini ele almaya çalışacağız.

4.1. Sekizinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri

Sekizinci sınıf DİKAB ders kitabının ikinci ünitesinin yardımseverlik değerine ayrıldığı görülmektedir. Öncelikle İslam dinin yardımlaşma ve paylaşmaya verdiği önem vurgulanmaktadır. Kişinin toplumsal bir varlık olduğu ve doğasında yardımseverliğin bilkuvve bulunduğu ifade edilmektedir. Toplumda yer alan her bireyin birbirine ihtiyaç duyduğu ve yardımseverliğin İslam dininde iyilik kapsamında değerlendirildiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda da Maide sûresi 2. ayet ile Al-i İmran sûresi 92. âyetlerine yer verilmektedir. Ayrıca Kur'an'da Allah'ın bahsetmiş olduklarından paylaşılması hususunda vurguların olduğu tespit edilmektedir. Yine bu görüşü desteklemesi niyetiyle Bakara suresi 254. ayete yer verilmiştir. Aynı zamanda yardımseverliğin kimlere gösterilmesi gerektiği konusuna da değinilmiştir. Kitapta İslam'ın bireyin sahip olduklarından annesi ve babasına, akrabasına, komşusuna, yoksullara ve kimsesizlere paylaşmada bulunmasını istediği konusu bulunmaktadır. Yine bu konuyu destekler mahiyette Bakara sûresi 215. ayete yer verilmiştir. Ayrıca paylaşmanın gerekliliği ifade edilirken aynı zamanda yardımseverlik konusunda ölçülü olma konusuna da yer verilmektedir. Konuyu desteklemesi açısından da İsra suresi 26-30. âyetlerine yer verilmektedir. Dengeli bir şekilde paylaşmada bulunulması ifade edilmektedir. Mamafih yardımseverlik karşı tarafa bir lütuf değildir. Yardımseverlik bireyin sergilemesi gereken bir davranıştır. Bundan dolayı Maun suresinde, basit ev eşyalarını komşuları ile paylaşmayanlar eleştiriye maruz kalmaktadır.³⁸

Kitapta yardımseverliğin önemi ifade edilirken Hz. Peygamber'in hadisi-i şeriflerine de yer verilmektedir. Hz. Peygamber'in bu hadislerinden benzetmeler ve örneklemeler barındıranlarına yer verildiğini görmekteyiz. *“Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bun sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar”* (Buhari, Edeb, 27) Hadiste Müminler bir vücuda benzetilerek yardımlaşma ve paylaşmanın önemi

³⁸ Recai Doğan, 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı (Ankara: Nev Kitap, 2019), 39.

üzerinde durulmaktadır. Bunu destekleyici mahiyatte Bakara suresi 215. ayete yer verilerek toplumun yardımlaşma ve paylaşma içerisinde olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Ayetten sonra zengin olan kişilerin ihtiyaç sahibi olan kişilere yardımda bulunması gerektiğine değinilerek öğrenci bir hedefe doğru yönlendirilmektedir.³⁹

Yardımseverliğin önemine binaen de örnek olay olarak muâhâta yer verilmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret edenlerle Medinelilerin, Hz. Peygamber tarafından kardeş ilan edilmesi ve bu kardeşliğin her türlü paylaşımın icra edilmesini sağladığını düşündüğümüzde yardımseverlik değeri için güzel bir örnek belirlendiği söylenebilir.⁴⁰

Yardımseverliğin iki önemli başlık altında incelendiğini görmekteyiz. Bunlardan biri zekât diğeri ise sadakadır. Öncelikle zekâtın kelime tahlilleri yapılmaktadır. Zekâtın önemine ve Kur'an- Kerim'deki ilgili ayetlere yer verilmektedir. Aynı şekilde zekâtın farz bir ibadet olduğu ve kimlere farz olduğu konusu ifade edilmektedir. Zekâtın nelerden verildiği konusu da kitapta yer almaktadır. Zekâtın kimlere verileceği ve nasıl verilmesi gerektiği özellikle kitapta vurgulanmaktadır.⁴¹

Sadaka ibadetinin öncelikle tanımı yapılmaktadır. Zekâta göre daha geniş bir paylaşma ibadeti olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda sadakanın önemini ve konunun gösterilmesi açısından Kur'an-ı Kerim ayetlerine yer verilmektedir. Sadaka vermeye teşvik edilmesine dair Bakara suresi 267. ayet verilir. Aynı şekilde Hz. Peygamberin hadis-i şeriflerine de yer verilmektedir. Hangi davranışların sadaka kapsamında değerlendirildiği konusunda örnekler aktarılmakta ve sadaka türleri ele alınmaktadır. Toplum açısından sadakanın önemli bir konuma sahip olduğu, zekat ve sadakanın kişiye ve topluma bir çok faydalar kattığı ifade edilmektedir.⁴²

Sekizinci sınıf Kur'an-ı Kerim ders kitabında Hz. Yakup ve Hz. Yusuf kıssalarına yer verilmiştir. Bu kıssalarda yardımseverlik değerinin işlendiğini görmekteyiz. Bu

³⁹ Fikri Özdemir, 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* (Ankara: Anka Kuşu, 2019), 32.

⁴⁰ Doğan, 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 40-41.

⁴¹ Doğan, 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 41-44.

⁴² Doğan, 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 45-50.

bölümde, bu peygamberlere zekât ibadetini yerine getirmelerinin emredildiğine dair mesajlar, Enbiya sûresi 72-73. ayetlerle ortaya konulmaktadır.⁴³ Yine sadakanın sâlih amellerden olduğu konusuna vurgu yapmak için Münafikun sûresi 10. âyete yer verilmektedir.⁴⁴

4.2. Yedinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri

Yardımseverlik değerinin kazanılması açısından kurban ibadetinin önemli bir konuma sahip olduğunu ifade etmiştik. Yedinci sınıf DİKAB ders kitabında da bu konuya büyük önem verilmiştir. Ders kitabında öncelikle Kurban kelimesinin kelime tahlilleri yapılmakta ve ardından terim anlamı ifade edilmektedir. Kurban ibadetinin mali bir ibadet olduğu söylenmektedir. Kurban ibadetinin önemine dair Kur'an-ı Kerim'den Kevser sûresi 2. âyete yer verilmektedir. Aynı şekilde Kurban ibadetinin önemine binaen Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerine de yer verilmektedir. Kurban ibadetin Hz. İbrahim'in sünneti olduğuna işaret edilerek kurban çeşitleri ele alınmaktadır. Kurban ibadetinin hikmetlerine dair Hac sûresi 37. âyete yer verilmektedir.⁴⁵

Kurban ibadeti kişiye yardımseverlik değerini kazandırdığından dolayı kişiyi bencilik ve cimrilik gibi kötü duygulardan uzaklaştırdığı düşünülmektedir. Kişi paylaşımda bulunarak yardımseverlik değerini kazanmış olmaktadır. Birey kestiği urbanın üç kısma ayırmaktadır. Bir kısmını ailesiyle yer. Bir kısmına misafirlere ikramda bulunur. Diğer kısmını da ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Böylece kişi yardımseverlik değerini icra etmiş olmaktadır.⁴⁶

⁴³ Özdemir, *Kur'an-ı Kerim*, 35.

⁴⁴ Özdemir, *Kur'an-ı Kerim*, 56.

⁴⁵ Macit, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 2019, 45.

⁴⁶ Macit, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 2019, 45.

Kitapta Hz. İsmail kıssası ele alınırken Hz. İsmail'in özelliklerini ihtiva eden âyet verilmektedir. Meryem sûresi 54-55. ayetlerde Hz. İsmail'in yardımseverliğin önemli göstergelerinden olan zekât ibadetini ailesine emrettiği ifade edilmektedir.⁴⁷

Yardımseverlik değerinin kitapta 3. ünite de “*güzel ahlaki tutum ve davranışlar*” başlığı altında işlendiğini görmekteyiz. Yardımseverliğin önemli ahlâki ilkelerden olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda yardımseverlikle ilgili gerekli ayetlere ve hadis-i şeriflere yer verilmektedir. Ayet ve hadislerin açıklamalarında bireylerin yardımsever olması gerektiği vurgulanmaktadır. Her fırsatta ve her durumda bu değer in ifa edilmesi teşvik edilmiştir. Yine bu konuya binaen Bakara Suresi 267. âyete yer verilmiştir.⁴⁸

Yardımseverlik değerinin Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde tavsiye edildiği ve bu değer in bir kısım ibadetlerle toplumda benimsenmesi ve bir kurum haline gelmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yardımseverlik yöntemleri olarak zekat, sadaka, infak, kurban vb. örnekler anlatılarak bunların nasıl yapılabileceği de izah edilmiştir. Bu ibadetlerin amaçlarının yardımseverlik değer inin kazanılması ve icra edilmesini sağlamak olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹ Kitapta Hz. Peygamber'in özellikleri ifade edilirken yardımsever değer ine sahip olduğu da yer almaktadır.⁵⁰

Yedinci sınıf Kur'an-ı Kerim dersi kitabında yardımseverlik değeri açısından Kur'an'ın özellikleri ifade edilirken “*insan davranışları ve ahlakla ilgi yol gösterir*” başlığı altında Nahl Suresi ile akrabaya yardım edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yine İnsan suresi 7-9. ayetler ile yiyeceklerin yoksullarla, yetimlerle ve esirlerle paylaşılması konusu yer almaktadır. Bunun da karşı taraftan hiçbir menfaat beklemeden sadece Allah rızası için yapıldığına vurgu yapılmaktadır.⁵¹ Yine ders kitabı, yardımlaşmanın iman etmenin bir gereği olduğu kanaatindedir. Allah'ın verdiği

⁴⁷ Selahittin Çamyar - Hacer Yıldız, 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı (Ankara: Gün Yayıncılık, 2021), 53.

⁴⁸ Çamyar - Yıldız, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 64-65.

⁴⁹ Macit, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 2019, 76.

⁵⁰ Macit, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 2019, 97.

⁵¹ Gündür, Kur'an-ı Kerim, 16-17.

rızıklardan başkalarıyla paylaşılması konusunu Enfal sûresi 2-4. ayetleriyle ele alınmaktadır.⁵²

4.3. Altıncı Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri

Hız. Muhammed'in inşa ettirdiğı Mescid-i Nebi'nin Ashab-ı Suffe tarafından barınma yeri olarak kullanılması, dışarıdan gelen Müslümanların konaklaması amacıyla misafırhane olarak kullanılması ve sosyal yardımların ifa edildiğı bir yer olması yardımseverlik değerin benimsendiğı ve uygulandığını göstermektedir.⁵³

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra Mekkeli olanlar ile Medineli olanları kardeş ilan etmesi (muâhât) yardımseverlik değeri için önemli bir örnek olay olmaktadır. Medineli olanlar Mekkeli olanların her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladıkları ifade edilmektedir.⁵⁴ Ders kitabındaki bu somut örnekler, yardımseverliğin İslam Tarihi'nde bir kimlik haline dönüştüğünü dolayısıyla bugün de uygulanabileceğini göstermek amacına dönük sayılabilir.

“Toplumumuzu birleştiren temel değerler” başlığı altında dinin önemli değerlerden olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca din değerinin bireyi yardımseverlik değerine sahip bir kişi kıldığına da yer verilmektedir. Kurban, zekat ve sadaka ibadetlerinin önemli dini değerlerden olduğu söylenmektedir. Ayrıca bu ibadetler muhtaçlara yardım etmeyi sağlamaktadır.⁵⁵

Dini bayramlar başlığı altında Ramazan Bayramı ele alınmaktadır. Ramazan'da Müslümanların ihtiyaç sahiplerine daha fazla yardımda bulunulduğu düşünülmektedir. Kurban bayramında da kurban kesilerek yardımseverlik değerin ifa edildiğı vurgulanmaktadır. Kişi kestiğı kurbanı misafirlere ikram etmesi ve muhtaç olanlara

⁵² Gündür, *Kur'an-ı Kerim*, 52.

⁵³ Özdemir, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 89.

⁵⁴ Sadullah Macit, 6. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı* (İstanbul: Fcm, t.y.), 87.

⁵⁵ Özdemir, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 104.

vermesi, yardımseverlik değeri açısından üzerinde durulan örneklerdir. Bu faaliyetlerin toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı sağladığı ifade edilmektedir.⁵⁶

4.4. Beşinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yardımseverlik Değeri

Beşinci sınıf DİKAB ders kitabında Hz. İbrahim'in kıssası ele alınırken Hz. İbrahim'in cömert bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Yemek sofrasını her daim paylaşımında bulunduğu ve bundan dolayı paylaşımında bulunan bu sofralar için Halil İbrahim sofrası dendiğine işaret edilmektedir. Bu da Hz. İbrahim'in yardımseverlik değerini önemsediğini göstermektedir.⁵⁷ Böylece öğrencilerle Hz. İbrahim arasında bir sevgi bağı oluşturularak derse katılan öğrenciler yardımseverliğe yönlendirilmektedir.

Yardımseverlik değeri açısından önemli bir konuma sahip olan oruç ibadeti ders kitabında üçüncü üniteye yer almaktadır. Oruç ibadetinin terim anlamı ve önemi ifade edildikten sonra Bakara sûresi 184. âyete yer verilir. Âyette oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin fidye vermesi istenmektedir. Bu durum Allah'ın yardımseverlik değerine verdiği önemi göstermektedir. Bu ayda yardımseverlik değerinin çokça icra edildiği ifade edilmektedir. Bu ayda sadakaların ve zekâtların verildiğine dikkat çekilmektedir. Yine toplumumuzda ramazan kolisi olarak ifade edilen bir yardımlaşmanın da olduğu söylenmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla dini argümanlarla güçlendirilen yardımlaşma, somut ve modern dönemdeki örneklerle benimsetilmeye çalışılmıştır. Böylece dinin emrettiği bu davranışın uygulanabilirliği, öğrenci nazarında sağlanmaktadır.

Ramazan ayında iftar davetlerinin olması yardımseverlik değerinin uygulanması açısından örneklem olarak öne çıkarılan hususlar arasındadır. İftar vaktine komşuların, akrabaların ve ihtiyaç sahiplerinin çağrıldığı ifade edilmektedir. Yine oruç ibadetinin toplumsal yardımlaşma ve paylaşmaya verdiği önemi fitre ile ifade edilmektedir.⁵⁹ Oruç

⁵⁶ Özdemir, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 118-119.

⁵⁷ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 31.

⁵⁸ Erdoğan v.dğr., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, 38-39.

⁵⁹ Hulusi Yiğit v.dğr., *5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, 2. Bs (Milli Eğitim Bakanlığı, 2019), 44-45.

ibadetinin yardımseverlik açısından önemini kültürel bir faaliyet olan dış kirası geleneği göstermektedir.⁶⁰

Hız. Muhammed'in sosyal yardımlaşma ve paylaşımda bulunduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda Hız. Muhammed'in ailesinin de bu konuda duyarlı oldukları beyan edilmektedir. Yine Hız. Muhammed yardımlaşmada önceliğın komşularda olması gerektiğı konusuna da yer verilmektedir. Hız. Muhammed ve ailesi ihtiyaç sahibi olanlarla yetimlere paylaşımda bulunmaktadır. Bu yardımlaşmayı Hız. Muhammed Müslümanlara tavsiye etmektedir.⁶¹

5. Okullarda Yardımseverlik Değerinin İşlenişı

Okullarda değerler eğitimi için yıllık çerçeve planları yapılır. İşlenecek değerler belirlenir. Bu plan doğrultusunda değerler okullarda işlenir. Eğitim-öğretim yılı için her aya bir değer belirlenir. Değerin konu olduğu ay geldiğinde o değerler ilgili her türlü etkinlikler yapılır.

Aşağıdaki tabloda bu değerlere dair bir planlama görölmektedir:

⁶⁰ Yiğit v.dğr., 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı, 48.

⁶¹ Erdoğan v.dğr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 98.

MALATYA İLİ 2015 – 2016 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI
ORTAOKULLAR İÇİN DEĞERLER EĞİTİMİ ÇERÇEVE PLANI

Uygulama Ayı		EKİM	
Uygulanacak Değerler		YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA	
Hafta	Değerler	Kazanımlar	Etkinlikler
1 H	Yardımlaşma ve Dayanışma	Toplumsal bir varlık olduğunun farkına varıp yardımseverliğin insan hayatındaki önemini kavrayabilme. Paylaşmanın yardımlaşmadaki önemi Dünya barışı ve ülkeler arası ilişkiler açısından yardımseverlik	1- İhtiyaçlı öğrencilerin tespit edilip yardımseverliğin artırılması 2- Kardeş okul projelerinin uygulanması 3- Sınıf ziyaretlerinin oluşturulması 4- Okul kermeslerinin yaygınlaştırılması
2 H	Yardımlaşma ve Dayanışma	Yardıma ihtiyaç duyulan durumları ayırabilme Farklı ihtiyaç alanlarının farkına varabilme İhtiyaç alanlarına yönelik doğru girişimlerde bulunabilme	5- Yardımseverlik konulu panoların hazırlanıp konu ile ilgili materyallerin sergilenmesi
3 H	Paylaşma Tasarruf	Cömert davranışlarla ilgili bilinç geliştirebilme Cömertliğin ne olduğunu ifade edebilme becerilerinin gelişimini sağlama Cömert davranışla cimri davranış arasındaki farkı bilme Tasarruf bilincini geliştirebilme	1- Cömert, ikramcı, eli açık, kerem sahibi gibi kelimelerin anlamlarının öğrencilere anlatılması 2- En cömert kim adı altında öğrencilerin hayır yapma konusunda özendirilmesi 3- Her türlü kaynağın kullanımında tasarruflu davranılması sağlanır.
4 H	İşbirliği	İşbirliği içinde çalışmayı öğrenme Grup çalışması ve bireysel çalışma arasındaki davranışları ayırt etme Sosyal hayatta etrafındakilerle işbirliği içinde bulunmanın önemini kavrama	1- Derslerde işbirliği sağlamak için grup çalışmaları 2- Sınıfta çeşitli grupların oluşturulması 3- Her öğrenciye işbirliği içinde bulunma alışkanlığının kazandırılmaya çalışılması

Resim 1: Ortaokul düzeyi yardımseverlik değeri yıllık çerçeve planı⁶²

⁶² “Değerler Eğitimi Çerçeve Planımız (Kazanımlarımız)”, erişim: 15 Eylül 2021, <http://malatyaerge.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-cerceve-planimiz-kazanimlarimiz/icerik/4>.

c. Ortaokullar

AYLAR	ORTAOKUL TEMALAR
EKİM	PAYLAŞIMCI OLMAK
KASIM	SAYGI – SEVGİ
ARALIK	YARDIMLAŞMA VE YARDIMSEVERLİK
OCAK –ŞUBAT	ESTETİK DUYGULARIN GELİŞTİRİLMESİ
MART	ADALET VE DÜRÜSTLÜK
NİSAN	KÜLTÜREL MİRASA SAHİP ÇIKMA
MAYIS	CESARET VE LİDERLİK

Resim 2: Ortaokul düzeyi aylık değerler⁶³

Okullar için her aya bir değer belirlenmektedir. Ayın değeri çeşitli etkinlikler ile okulda işlenmektedir. Bu etkinlikler teorik olduğu gibi bazen pratikler de yapılmaktadır. Yukarıdaki resimde de görüldüğü gibi Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından eğitim öğretim dönemleri için her aya tekabül eden değerler belirlenmiştir.

6. Okullarda Yardımseverlik Değeri Üzerine Yapılan Etkinlikler

Ortaokullarda yardımseverlik değeri üzerine bir kısım etkinlikler yapılmaktadır. Şimdi onları ele almaya çalışacağız.

6.1. Yarışmalar

Okullarda yardımseverlik değeri üzerine yarışmalar yapılarak öğrencilerin motivasyonu sağlanmaktadır. Aynı zamanda öğrenciler yarışmalar sayesinde yardımseverlik değerini benimsemektedir. Öte yandan konu ile ilgili bilgileri de öğrenebilmektedirler.

Yarışmalar, şiir yazma ve okuma, resim yapma ve kompozisyon yarışmaları şeklinde icra edilmektedir. Bu yarışmalarda dereceye girenler ödüllendirilerek taltif

⁶³ “Değerler Eğitimi 2018 - 2019 Uygulama Yönergesi”, erişim: 16 Eylül 2021, <http://malatyaarge.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-2018-2019-uygulama-yonergesi/icerik/571>.

edilmekte ve böylece öğrenciler belirlenen temaya odaklanmaktadırlar. Aşağıda yardımseverlikle ilgili örnek yarışmalara yer verilecektir:

➤ ŞİİR DALINDA İL 1.Sİ (ORTAOKUL)

UZAT ELİNİ
Uzat elini öksüze, yetime
Uzat ki gülsün yüzü
Uzat ki mutlu et, mutlu ol
Sana ulaşamayan uzansın ellerine
Uzat ellerini yaşlıya, hastaya, çaresize
Uzat ki mutlu et, mutlu ol
Uzat elini sevgiyle yokluğa, yoksulluğa
Uzat elini darıda, zorda kalmışa
Yardım et, örnek ol, kazan
İyilikleri an, iyiliklerle anıl
Paylaş ki mutlu et, mutlu ol
Uzat elini aç, açık, yalın ayak kalmasın çocuklar
Elini uzat ki tutsun zorda kalanlar
Elini uzat gücün, kuvvetin kadar
Yokluk, varlık hepimizin paylaş, paylaş, paylaş
Paylaş ki mutlu et, mutlu ol
6/B Berensu ÖZDEMİR
Rahmi Akıncı Ortaokulu

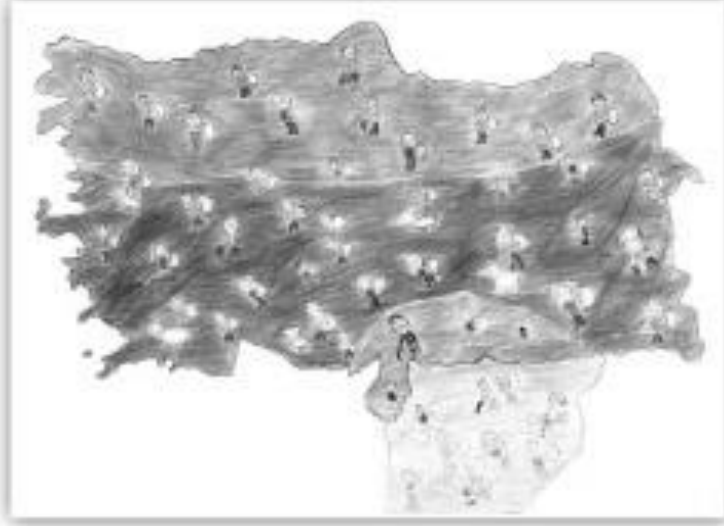
Resim 3: 2017’de Ortaokul düzeyinde yardımseverlik değeri üzerine Malatya’da il birincisi olan şiir⁶⁴

⁶⁴ “Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü - Değerler Eğitimi Etkinlik Kitapçığı - 2016 / 2017”, erişim: 15 Eylül 2021, <http://malatyaarge.meb.gov.tr/bulten/DegerlerEgitimi/#p=20>.

➤ RESİM DALINDA İL 1.Sİ (İLKOKUL)

- Melek Baba İlkokulu
- Zeynep ZEYREK

➤ RESİM DALINDA İL 1.Sİ (ANAOKULU)

- Nene Hatun Anaokulu
- Zeynep YAĞMUR

Resim 4: 2017’de ilkokul ve anaokulu düzeyinde yardımseverlik değeri üzerine Malatya’da il birincisi olan resimler⁶⁵

⁶⁵ “Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü - Değerler Eğitimi Etkinlik Kitapçığı - 2016 / 2017”.

➤ KOMPOZİSYON DALINDA İL 1.Sİ (LİSE)

UNUTULMAYA YÜZ TUTAN VELİ NİMETLER

Sözde gelişen ve değişen dünya "Nerde o eski günler?" sorusunu derin bir nefes aldırarak getiriyor akıllara. Gün geçtikçe dibe vuran insanlık... Ve biraz daha kendi kabuğuna çekilmeye zorlanan bizler...

Eski dönemin yaşayışını ve insanlarını göz önüne alırsak toplumda yardımlaşma, dayanışma, tasarruf ve farkındalık çok daha fazlaydı. Günümüzde ise durum oldukça farklı; kim kime dum duma... Herkes kendi derdinde anlayacağınız. Kendine bir hayat planlamış onu yaşıyor, yalnız başına. Sağduyu gün geçtikçe kayboluyor. Bu duruma teknolojinin de dişe dokunur etkileri var. Sosyal medya başta olmak üzere sanallığı benimseten internet her şeyi elimizin altına sunarak bizleri hem tembelliğe hem de duyarsızlığa maruz bırakıyor. Sanal mağazalar sayesinde kolayca edinebildiğimiz ürünler bize konfor sağlarken sokaklardaki mağazaların kapatılmasını ve birçok insanın işsiz kalması durumunu aklımıza bile getiriyoruz. Yeni nesillere at gözlüğü giydiren ve bilinçsiz insan konumuna getiren bu gelişmeler ve değişimler bizlere birçok şeyi unutturuyor. Mesela doğada her şey belli bir ölçü ve oran çerçevesinde yaratılmıştır. Her insanın tüketeceği besinin de ölçüsü bellidir, denize akacak suyun da ölçüsü bellidir. Fazlası zarardır. Fazla besin sağlığı bozar; fazla su denizi taşırır. İşte bu benzetmelerde tasarruf bizlere göz kırpar. Tasarruf bir şeyi kararınca tüketmektir. İhtiyacın kadarını tüketip aşırıya kaçmamaktır.

Yardımlaşma, dayanışma ve tasarruf. Hepsi iç içe kavramlardır. Adeta bir zincirin halkalarıdır. Yardımlaşma olmazsa dayanışma da olmaz. Ve tasarruf hepsinin alt yapısıdır. Durumun maddi boyutunu bir kenara bırakırsak hepsi birer güzel ahlak yansımasıdır ve insanları kaynaştıran, insani değerleri canlı tutan olgulardır her biri. Sanallığın dahi alışkanlığa dönüştüğü insan mekanizmasında tasarruflu ve yardımsever olma, dayanışma vb. güzel olgular da birer alışkanlığa dönüşebilir fikrimce. Bir çocuğu eğitmek için ekran başına oturtmak yerine yaşatarak öğretmek, okul öncesi eğitime pekiştirmek ve okul döneminde bu alışkanlıkları tam anlamıyla vasıf haline getirmek çok daha faydalı olacaktır. Bu bağlamda sivil toplum örgütleri, okullarda bu konuyu içeren kulüpler vb. kurumlar faaliyet göstermeli ve faaliyet alanını genişletmelidir.

Demem o ki, bu dünya bizim. İyisi de bize ait kötüsü de. İyi yapan da bizleriz kötü yapan da. İnsanlar yaşam boyu tek başına olamaz. Genel ihtiyaçlarımızı karşılamak ve insan vasfına uygun yaşamak için yardımlaşma, dayanışma, paylaşma gibi veli nimetlere sahip çıkmak gerekir. İnsanı insan yapan sanallık değil bu veli nimetlerdir. Unutmayın ki bugün sorumsuzca harap edilen her kaynak ilerde savaş ve sömürge için birer neden olacaktır. Bir Kızılderili atasözü der ki: "Son ırmak kurduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde; beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak."

Umarım insanlık bir gün paranın yenmeyen bir şey olduğunu gerçekten anlayacak ve para uğruna masum insanların kanına girip güzellikleri yok etmek yerine; bu dünyadaki nimetlerin hepimize yeteceğini ve dünyanın ancak paylaşma, yardımlaşma ve dayanışmayla kurtanacağını görecektir.

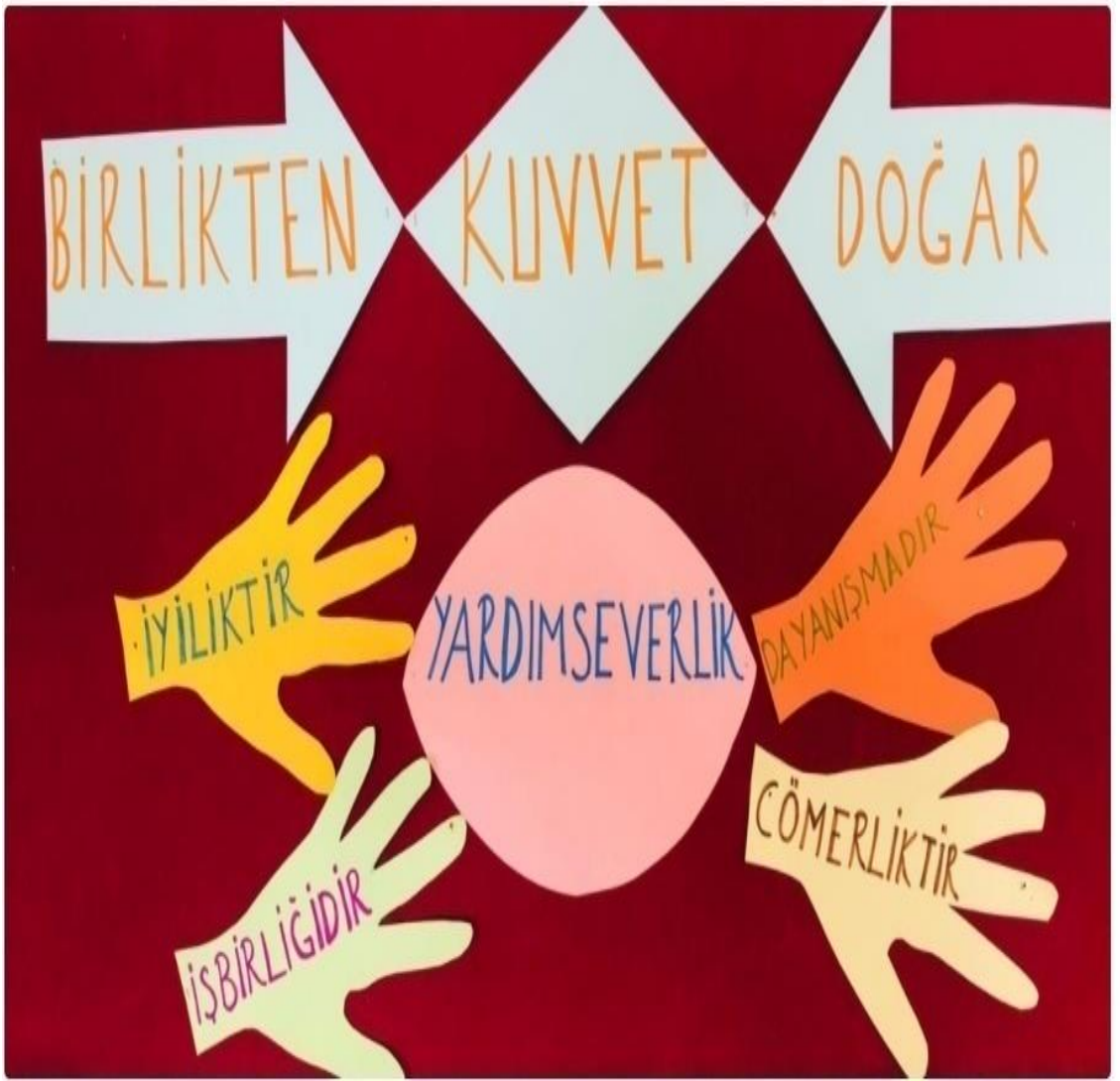
İrem AKSÜT 12/C – 755 Beydağı Anadolu Lisesi

Resim 5: 2017’de lise düzeyinde yardımseverlik değeri üzerine Malatya’da il birincisi olan kompozisyon ⁶⁶

⁶⁶ “Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü - Değerler Eğitimi Etkinlik Kitapçığı - 2016 / 2017”.

6.2. Panolar

Okullarda değerler ile ilgili yapılan çalışmalardan bir tanesi de ayın değeri ile ilgili pano hazırlanmasıdır. Bu panoların hazırlanması amacıyla idare tarafından bir öğretmen sorumlu olarak belirlenir. İlgili öğretmen, panonun içeriğini öğrencilere hazırlatır ve içerik oluşturmalarına rehberlik eder. Pano bir ay boyunca askıda kalır. Öğrenciler panolar sayesinde görsel olarak ayın değerinden haberdar olabilmektedir. Aşağıda bir pano örneği görülmektedir:

Resim 6: Ortaokul düzeyin sergilenmiş bir pano örneği⁶⁷

⁶⁷ “Yardımlaşma ve Dayanışma”, erişim: 16 Eylül 2021, https://adaksusehitselcukyabansuiho.meb.k12.tr/icerikler/icerik_10976004.

Resim 7: Yardımseverlik değeri üzerine hazırlanmış bir pano örneği ⁶⁸

Resim 8: Yardımseverlik değerini konu almış bir pano ⁶⁹

⁶⁸ “Değerler Eğitimi Panosu: Yardımseverlik”, erişim: 09 Kasım 2021, https://sehitmahirayabakilkokulu.meb.k12.tr/icerikler/icerik_6118174.

⁶⁹ “Haziran Ayı Değeri - Yardımseverlik”, erişim: 14 Kasım 2021, https://gokmeydan.meb.k12.tr/icerikler/icerik_11669481.

SONUÇ

Değerler eğitimi bir toplum için vazgeçilmez unsurlardan biridir. Zira toplumların huzurlu bir sosyal yaşam sürdürebilmeleri, bireylerle; bireylerin yararlı bir fert olması ise benimsedikleri değerlerle mümkündür. Günümüz toplumların suç oranları artmaktadır. Kanun gücüyle suçların bastırıldığı toplumlarda ise baskılanan bireyler, en küçük bir kanuni boşluk bulduklarında ya yasaları delme yoluna gitmekte ya da bu boşluğu diğer bireylerin hayatlarını yaşanmaz hale getirmek için doldurmaktadırlar. Bu kimlikle mücadele için, kanunda yazılı olmasa bile topluma değerler çerçevesinde yaklaşan bireylerin yetiştirilmesi gerekir. Dolayısıyla bu suç oranlarına karşı en etkin mücadele, değerler eğitiminin doğru ve istikrarlı bir şekilde ön plana çıkarılmasıdır.

Değerler eğitiminin başat iki unsuru, aile ve okuldur. Bilinçli ve toplumsal hedefleri belli bir ailenin, değerlerini çocuğuna aktarabilmesi mümkündür ve bu anlamda aile hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı Kur'an'da yer verilen şahıslar, aile hayatları olan kişiler olarak görünürler. Yaşadıkları olaylar, çileler, acı ve savaşlar, ailenin bulunduğu bir ortamda cereyan eder. Kur'an'da tek başına yaşayan ve toplumdan soyutlanmış, ailesiz bir kimlik hiçbir şekilde yer almamaktadır. Bu durum, aileden kabileye, aşirette topluma kadar bir sosyal yaşamışlığın ve bu sosyal yaşamışlık içerisinde değerleri korumanın önemine işaret içindir. Aileden sonra bu kimliği pekiştirecek olan ise eğitim kurumudur. Geleneksel kültürün ve değerlerin, bilimsel ve ilmi gerekçelerle izah edildiği yerdir. Ülkemiz esas alındığında ilkokuldan liseye kadar sürecektir bir dizi eğitim neticesinde değerlerin aktarılma imkanının bulunduğu söylenebilir.

Okullarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim dersinde değerlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Değerlerin bu derslerde çeşitli başlıklar altında işlendiği görülmektedir. Değerler bazen direkt ele alınırken bazen de bir konunun içeriğinde yer almaktadır. Bu derslerde, en fazla öne çıkan değerlerden birinin yardımseverlik olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca okullarda da değerlerin kazandırılmasına yönelik çeşitli etkinlikler

düzenlenmektedir. Bu etkinliklerin maksadı, öğrencilerin belirlenen değerleri benimsemelerini ve uygulayabilmelerini sağlamaktır.

Kur'an'ın önemli konularından birini değerler ve yardımseverlik değeri oluşturmaktadır. Kur'an'da yer alan haram, helal, hayır, şer, maruf ve münker kavramlarına mesned oluşturan ayetlerin ve hükümlerin, değerleri belirlemede, değerlerin benimsenmesinde ve değerlerin uygulanmasında belirleyici bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'da yardımseverliği içeren çeşitli kavramlardan ya da ibadetlerden bahsetmek mümkündür. Zekât, sadaka, infak, fidye, kurban ve kefarete yardımlaşma amacını barındıran terimlerdir. Bunların bütüncül olarak gerçekleştirilmesi, yardımseverlik değerinin benimsenmesini ve uygulanmasını sağlayacaktır.

Okullarda öğretilecek değerlerin, ayetler, hadisler, yaşanmış peygamber kıssaları ve somut olaylar üzerinden aktarımı, amacın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ayrıca seçilecek örnekler arasında güncel misallerin yerleştirilmesi de değerlerin uygulanabilirliğini gösterecek ve değerlerin benimsenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. “Mali Bir İbadet olarak Kurbanın Hükmü”. *Ekev Akademisi Dergisi* 7/14 (2003).
- “Ahlaki Gelişim ve Değerler Eğitimi”. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*. Erişim: 09 Ağustos 2021. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ahlak_gelisimi_ve_degerler_egitimi/4/index.html#konu-3.
- Ahmed Muhtar Ömer. *Mü’cemü’l-Savabi’l-Lüğavi Delilü’l-Müsakkafi’l-Arabi*. 1. Bs, 2 Cilt. Kahire: Alemü’l-Kütüp, 2008.
- Ahmed Ubeydu’l-De’as. *İ’râbü’l-Kur’âni’l- Kerim*. 1. Bs. Dimeşk: Daru’l-Munir ve Daru’l-Farabi, 1425.
- Akar, Muhlis - Eser, Ercan. *Zekatı Anlamak*. Ed. Huriye Martı. 2. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Akpınar, Arif. *Yağmur Dergisindeki Hikayelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014*. Yüksek Lisans, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Aksakal, Kahraman - Eruz, A. Salih. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984.
- Akyol, Aygün. “İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 9/36 (2013).
- Ataş, Elif - Şentürk, Leyla. “Türkiye’de ve Romanya’da Okutulan Ana Dili Türkçe Ders Kitaplarının Değer İletimi Açısından Karşılaştırılması”. *Değerler Eğitimi Merkezi*. 2015.
- Aydın, Ali Arslan. “Kurban’ın Dini Hükümleri ve Hikmetleri”. *Diyanet işleri Başkanlığı Dergisi* 14/6 (1975).
- Ayverdi, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011.
- Bardakoğlu, Ali. “Garâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Bekiroğlu, Harun. *Kur’an Yorumunda Fıkıh Usulünün İşlevi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Bolay, Süleyman Hayri. “Akıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Canatan, Kadir. “Değerler ve Normlar Kaynağı Olarak Kur’an”. *Kur’an’da Ahlaki Değerler*. 1. Bs. Ankara: Fecr, 2007.
- Cengiz, Şerife - Duran, Erol. “Okul Öncesi Dönemine Ait Hikâye ve Masaldaki Değerlerin İncelenmesi”. *Türk Eğitim Derneği* 42/191 (2017).
- Coşgun, Cengiz. *İşletmelerde İşgören Eğitimi ve Türk Kamu ve Özel Ticaret Bankalarında Eğitim Faaliyetlerine İlişkin Bir Araştırma*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- Coşkun, Kemal. *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı ve Sosyal Değerler Algısı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020.
- Cücü, Taner. “Mali Bir İbadet Olarak Zekat”. *İslam Medeniyeti Dergisi*. 35-36 (1973).

Çağrı, Mustafa. “Ahlâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1989.

Çamyar, Selahittin. 6. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2018.

Çamyar, Selahittin - Yıldız, Hacer. 7. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2021.

Davutoğlu, Ahmed. *Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri Tıbyan tefsiri*. 4 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988.

Davutoğlu, Ahmed. *Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri Tıbyan tefsiri*. 4 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988.

“Değerler Eğitimi 2018 - 2019 Uygulama Yönergesi”. Erişim: 16 Eylül 2021. <http://malatyaarge.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-2018-2019-uygulama-yonergesi/icerik/571>.

“Değerler Eğitimi Çerçeve Planımız (Kazanımlarımız)”. Erişim: 15 Eylül 2021. <http://malatyaarge.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-cerceve-planimiz-kazanimlarimiz/icerik/4>.

“Değerler Eğitimi Panosu: Yardımseverlik”. Erişim: 09 Kasım 2021. https://sehitmahirayabakilkokulu.meb.k12.tr/icerikler/icerik_6118174.

Demirci, Kürşat. “Haram”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Doğan, Recai. 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Nev Kitap, 2019.

Duman, Ali. “Sadaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Dumlu, Ömer. 6. *Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı*. Ankara: Cem Web Ofset, 2020.

Ebü Ca'fer et-Taberî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'an*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 1. Bs. Müessesetü'r-Risaleti, 1420.

Ebü Hâtim Er-Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm Li'bni Ebi Hâtim*. Thk. Esadu Muhammed el-Tayyib. 3. Bs. Arabistan: Mektebetü Nezari Mustafa el-Bazî, 1419.

Ebü Zeyd es-Seâlibî. *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*. Thk. Ahmed Abdu'l-Mevcud. 1. Bs. Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1418.

Ebü Zeyd es-Seâlibî. *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*. Thk. eş-Şeyh Muhammed Ali - ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud. 1. Bs. Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1418.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Thk. Yusuf Ali Bedîvî. 1. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi'it-Tayyib, 1998.

Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî. *Muhtasar'ul-Kudûrî Fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*. Thk. Kamil Muhammed Muhammed Avize. 1. Bs, 1 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî. *El-Keşşaf 'An Hakâ'iki Ğavamidi't-Tenzîl*. 3. Bs, 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407.

“Eğitim”. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 28 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr>.

Erdoğan, İsmail - Demirpolat, Enver - Çelik, Rahime - Acar, Gözde Etik - Mehmet, Önal. 5. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Lisans, 2019.

Erkal, Mehmet. “Amil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

Erkal, Mehmet. “Zekat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Ertan, Veli. “İslam Dayanışma ve Yardımlaşma Dinidir”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 5/9 (t.y.).

Eskicioğlu, Osman. “Fakir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

Eşmeli, İsmet. “Değerlerin Temellendirilmesi ve Eğitiminde Din Faktörü”. *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi*. Ed. Hasan Meydan. 1. Bs. Ankara: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2018.

Fahreddin er-Râzî. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 3. Bs. Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1420.

Fahri, Macid. *İslam Ahlâk Teorileri*. Trc. Muammer İskenderoğlu - Atilla Arkan. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

Fayda, Mustafa - Nesimi, Yazıcı - Özdemir, Mehmet - Sarıçam, İbrahim - Bozkurt, Nahide - Demircan, Adnan - Söylemez, M. Mahfuz v.dğr. *İslam Tarihi El Kitabı*. Ed. Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Güç, Ahmet. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Gündür, Hadi. 7. *Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı*. Ed. Muttalıp Sarıaslan. Ankara: Ata Yayıncılık, 2019.

Gündüz, Mevlüt. “Kur'an-ı Kerim Fihristinin Değer Odaklı Analizi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/35 (2018).

Gündüzöz, Soner. *Orucu Anlamak*. Ed. Huriye Martı. 2. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

“Haziran Ayı Değeri - Yardımseverlik”. Erişim: 14 Kasım 2021. https://gokmeydan.meb.k12.tr/icerikler/icerik_11669481.

İbn Keşîr. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. Trc. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.

İbn Keşîr. *Tefsîrü'l-Kur'ân-i'l-Azîm*. Thk. Sami b. Muhammed Selameti. 2. Bs. Daru Tayyibetin, 1420.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 3. Bs, 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.

İbrahim Mustafa - Ahmed el-Ziyat - Hamid Abdülkadir - Muhammed el-Neccar. *el-Mucemu'l-Vasit*. Kahire: Daru'l-Da'veti, t.y.

İmam Gazzâli. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y.

İsmâil Hakkı Bursevî. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Daru'l-Fikri, t.y.

Kahveci, Nuri. “Fıkıh Usûlü Açısından Emrin Delaleti ve Emre Delalet Eden Lafızlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (2009).

Kale, Nesrin. “Nasıl Bir Değerler Eğitimi?” *Değerler ve Eğitimi*. 1. Bs. İstanbul: Dem, 2004.

Kallek, Cengiz. “Miskin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

Kallek, Cengiz. “Müellefe-i Kulup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

Karagöz, İsmail - Altuntaş, Halil. *Oruç İlmihali*. 3. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.

- Karakaya, Talip. “Küreselleşme ve Avrupa Birliği Sürecinde Etik Değerlere Kritik Bir Yaklaşım -Sorunlar ve Çözümler-”. *Değerler ve Eğitimi*. 1. Bs. İstanbul: Dem, 2004.
- Karaman, Hayreddin - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kafi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 4. Bs, 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı,
- Kenan, Seyfi. “Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 9/1 (2009).
- Kınalızâde Ali Efendi. *Ahlâk-I Alâî*. Trc. 1001 Temel Eser. Kervan Kitapçılık, t.y.
- Koca, Bülent Uğur. *Değerlerin Felsefi ve Kur'ani Temelleri ve Eğitimi*. Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Koca, Ferhat. “Haram”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Koca, Ferhat. “Helal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Koca, Ferhat. *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Köylü, Mustafa. “Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24-25 (2007): 65-88.
- “Maarif”. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 28 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.t>.
- Macit, Sadullah. 6. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. İstanbul: Fcm, t.y.
- Macit, Sadullah. 7. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Fcm, 2019.
- Maçın, Hasan. “Güncel Fıtır Sadakası (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2013): 211-229.
- “Mal”. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 28 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr>.
- “Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü - Değerler Eğitimi Etkinlik Kitapçığı - 2016 / 2017”. Erişim: 15 Eylül 2021. <http://malatyaarge.meb.gov.tr/bulten/DegerlerEgitimi/#p=20>.
- Meydan, Hasan. “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri Ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014).
- Muhammed Ali Sâbûnî. *Safvetü't-Tefasir*. 1. Bs. Kahire: Daru's- Sabuni, 1417.
- Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî b. Abdülmenan el-Bereketî. *et-Ta'rifâtü'l-Fıkhiyye*. 1. Bs, 1 Cilt. Pakistan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 1. Bs. Beyrut: Daru İhyai't-Turas, 1423.
- Nayir, Sabahattin - Açık, Abdullah - Beyazal, Muhammet - Paksoy, Hatice Büşra. 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. İzmir: M.e.b, 2018.
- “Nesil”. *Kubbealti Lugati*. 28 Ocak 2021. <http://www.lugatim.com/s/nesil>.
- Öğüt, Salim. “Fidye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Önder, Mustafa - Bulut, Hüseyin. “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/1 (2013).
- Özdemir, Fikri. 8. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Anka Kuşu, 2019.
- Özdemir, Fikri. 8. *Sınıf Kur'an-ı Kerim Ders Kitabı*. Ankara: Tutku Yayıncılık, 2016.
- Özdemir, Saadettin. “Zekâtın Eğitici ve Ahlâkî Özellikleri”. *Dinî Araştırmalar* 6/18 (2004): 231-238.

- Özdemir, Safiye. 6. *Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Dörtel, 2019.
- Özen, Yener. “Karizma”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları* 1/3 (2012).
- Pınarbaşı, Bekir. 6. *Sınıf Kur’an-ı Kerim Ders Kitabı*. Ankara: Dikey Yayıncılık, 2018.
- Polat, Mizrap. “Küreselleşen Dünyada Değerler ve Eğitim Arasındaki Bağ: Değerler Eğitiminin Heterojenleşen Toplumda Birlikte Yaşamaya Etkisi”. *Marife*. 1 (2010).
- Pusmaz, Durak. *Ramazan İklimi*. 3. Bs. İstanbul: İnkılab, 2017.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*. Thk. Safvan Adnan Davudi. 1. Bs. Beyrut: Daru’l-Kalem, 1412h.
- Sancaktar, Hasan Şakir. “Fıtır Sadakası Nedir, Nasıl Verilmelidir?” *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 23/2 (1987).
- Seyyid Şerîf el-Cürcânî. *et-Ta’rifât*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983.
- Sezgül, İbrahim. “Ahlâk-Değer İlişkisi ve Ahlâkî Değerlerin Neliği Sorunu”. *Ekev Akademi Dergisi*. 45 (2010).
- Subhî es-Sâlih. *Mebâhiş fî ‘ulûmî’l-Kur’ân*. Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 1977.
- Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Şimşek, M. Said. “Kur’an’da Kurban ve Çeşitleri”. *Uluslararası Kurban Sempozyumu*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Bayrampaşa Belediyesi, 2007.
- “Talim”. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 28 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr>.
- Tan, Zeki. “Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf Ve Adetlerini Bilmenin Kur’ân’ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği (I)”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/32 (2011).
- Taşdemir, Mehmet. “İlköğretimde Değerler Eğitimi ve Bu Değerlerin Alevi-Bektaşî Değerleri İle İlişkililiği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 51 (2009).
- Topsakal, Cem - Tozlu, Necmettin. “Modernleşme Sürecinde Okul, Aile ve Medya Kavşağında Toplumsal Değerler”. *Değerler ve Eğitimi*. 1. Bs. İstanbul: Dem, 2004.
- Tuğral, Süleyman. *Kur’an’da Değerler Sistemi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Uysal, Veysel. “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğitimleri”. *Değerler ve Eğitimi*. 1. Bs. İstanbul: Dem, 2004.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Can”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 1993.
- Yaman, Ertuğrul. *Değerler Eğitimi*. 2. Bs. Ankara: Akçağ, 2002.
- Yaran, Rahmi. “Kefaret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- “Yardımlaşma ve Dayanışma”. Erişim: 16 Eylül 2021. https://adaksusehitselcukyabansuiho.meb.k12.tr/icerikler/icerik_10976004.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. “Namaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Fitre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Şer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Yazgan, Turan. “Sosyal Güvenlik Açısından Zekât”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 1/6 (1980): 131-160.

Yazıcı, Kubilay. “Değerler Eğitimi’ne Genel Bir Bakış”. 19 (2006).

Yılmaz, Nusrettin. “Değerler Eğitiminde Yapı-Değer İlişkisi”. *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*. Nizip: Turkcess, 2016.

Yılmaz, Ömer - Sırım, Veli. “Zekât-Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Adaletsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlarla Mukayeseli Bir İnceleme”. *Sosyal Bilimler Metinleri*. 1 (2017).

Yiğit, Hulusi - Açık, Abdullah - Doğan, Emine Öğülmüş - Dirlik, Elif Emine - Macit, Ayşe. *5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. 2. Bs. Milli Eğitim Bakanlığı, 2019.

Zekiyüddin Şaban. *İslam Hukuk İlminin Esasları : (usulü'l-fıkıh)*. Trc. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Zerkeşî. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1957.